

**SAVUNMA SANAYİ VE DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BÖLGE ÇALIŞMALARI**

İslam BABAZADE

**Danışman
Prof. Dr. Ali ASKER**

SAVUNMA SANAYİ VE DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İslam BABAZADE

Prof. Dr. Ali ASKER

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Temmuz 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	15
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	16
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	16
1. DEVLETLERİN GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKASINDA SAVUNMA SANAYİNİN ÖNEMİ.....	18
1.1. Savunma Sanayi Kavramı ve Önemi	18
1.2. Savaşlar ve Savunma Harcamaları	19
1.3. 20. Yüzyıl Askeri Yapılanmaları	22
1.3.1. NATO'nun Kuruluşu ve Yapısı	22
1.3.2. Varşova Paktı.....	26
1.4. Dünyada Savunma Sanayi Üzerine Farklı Konseptler.....	28
1.4.1. ABD ve Savunma Sanayisi	28
1.4.2. Rusya ve Savunma Sanayisi	34
1.4.3. Çin Halk Cumhuriyeti Savunma Sanayisi	39
1.4.4. İsrail Savunma Sanayisi.....	42
2. TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİNİN GELİŞİM TARİHİ VE ETKENLER	47

2.1. Türkiye’de Savunma Sanayinin Kuruluşu ve Gelişimi.....	47
2.2. Türkiye’de Savunma Sanayinin Oluşum Sürecini Şekillendiren Faktörler	50
2.3. Atatürk Dönemi Savunma Sanayi Politikaları.....	52
2.4. İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye’nin Tutumu	55
2.5. Türkiye’nin NATO’ya Girişi	57
2.6. Kıbrıs Barış Harekâtı	58
2.7. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’de Savunma Sanayisinin Gelişimi	60
2.7.1. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Konumu ve Önemi	60
2.7.2. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Balkan, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu Politikaları	62
2.8. Türkiye’nin Güvenlik İhtiyaçları ve Terör Sorunu.....	64
2.9. Türkiye’de Yerli Savunma Sanayi’nin Kuruluşu İçin İlk Adımlar	67
2.10. Türkiye’de Montaj Sanayinin Kuruluşu	70
2.11. AK Parti Dönemi Dış Politikasının Ana Hatları.....	71
2.12. AK Parti Döneminde Savunma Sanayisi Alanında Yaşanan Gelişmeler .	74
2.13. Savunma Sanayinin Gelişim Modeli	77
2.14. Türkiye’nin Güvenlik Riskleri.....	81
2.14.1. PKK-PYD/YPG	81
2.14.2. İsrail.....	83
2.14.3. Rusya	85
2.14.4. İran	89
2.14.5. Yunanistan	99
2.15. Türkiye’nin Savunma Sanayi Projeleri ve Önemi.....	101
2.15.1. Hava Savunma Sistemleri ve S-400	102
2.15.2. Havacılık Projeleri	111
2.15.3. Deniz Projeleri	112
2.15.4. Füze ve Mühimmat Projeleri.....	113
2.15.5. Güç Sistemleri Projeleri.....	114
2.15.6. Elektronik Harp Sistemleri Projeleri	115
2.15.7. Kara Sistemleri Projeleri.....	116
2.15.8. Radar ve Sensör Sistemleri Projeleri.....	116
2.15.9. Haberleşme ve Muharebe Destek Sistemleri Projeleri	117
2.16. Türkiye’ye Savunma Sanayi Alanında Uygulanan Ambargolar.....	118
2.17. Türk Silahlı Kuvvetleri ve Türk Savunma Sanayi’nin Savaşlarda ve Harekatlardaki Başarısı	121

SONUÇ	126
KAYNAKÇA.....	128
TABLolar LİSTESİ	139
ŞEKİLLER LİSTESİ	140
ÖZGEÇMİŞ	141

TEZ ONAY SAYFASI

İslam BABAZADE tarafından hazırlanan “SAVUNMA SANAYİ VE DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ” başlıklı bu tezin olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali ASKER

Tez Danışmanı, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından ile Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında tezi olarak kabul edilmiştir. 29/07/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (KBÜ)

Üye : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Turgay DÜĞEN (NÖHÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: İslam BABAZADE

İmza :

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, savunma sanayi ve dış politika arasındaki ilişkinin Türkiye örneği üzerinden incelenmesi hedeflenmiştir. Savunma sanayinin çok boyutlu olması ve uluslararası ilişkiler zeminine yaslanan yapısı gereği, savunma teknolojileri ve uluslararası ilişkilerin birlikte değerlendirilmesi ve konunun öneminin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Tezimin her aşamasında tecrübe ve bilgileriyle daima destek olan, dahil olduğum akademik çalışmalarda yol gösteren ve her zaman motivasyonumu sağlayan değerli tez danışmanım sayın Prof. Dr. Ali Asker'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma jürisinde yer alan ve Jüri başkanı olan sayın Doç. Dr. Ersin Müezzinoğlu ve tez savunma jürisinde yer alan sayın Dr. Öğr. Üyesi Turgay Düğen hocalarıma emeklerinden ve katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca tezimi hazırlamamda maddi ve manevi olarak en büyük destekçim olan aileme teşekkür ederim.

İslam BABAZADE

ÖZ

Tarih boyunca devletlerin güvenlik ihtiyaçları her zaman ön planda olmuştur. Bu doğrultuda geliştirilen silahlar ve savunma endüstrisi belirleyici rol oynamaktadır. Savunma sanayi, siyasi, ekonomik, askeri ve teknolojik alanların birlikte incelenmesi gereken çok önemli bir kavramdır. Savunma sanayi kavramı devletlerin güvenlik ihtiyaçlarının, ülkenin sanayi, teknoloji ve üretim kapasitesi ile birlikte kullanılması sonucu önemli bir değer ortaya çıkarmaktadır. Bütün bu süreçlerin neticesi olarak uluslararası ilişkiler ve savunma sanayi sektörü arasındaki bağ giderek derinleşmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan tez çalışması iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde savunma sanayi kavramı ve önemi, savaşların maliyetleri ve etkileri, 20. yüzyılda kurulan güvenlik örgütleri, ABD, Rusya, Çin ve İsrail gibi ülkelerin savunma sanayine yönelik politikaları ve güvenlik doktrinleri ele alınmaktadır. Bu doğrultuda ülkelerin güvenlik kaygıları ve stratejik hedefleri ile birlikte sanayi ve teknoloji yatırımları ve bu yatırımların somut alanlara yönelik etkilerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde Türkiye’de savunma sanayinin kuruluşu, bu süreçleri etkileyen faktörler, Atatürk döneminde savunma sanayi alanındaki politikalar, Türkiye’nin ikinci Dünya Savaşı sırasındaki tutumu, Türkiye’nin NATO’ya girişi ve Kıbrıs Barış Harekâtı incelenmektedir. Soğuk Savaş sonrası oluşan düzende Türkiye’nin konumu ve farklı coğrafyalara yönelik politikaları, yerli savunma sanayinin yeniden kurulması, Türkiye’nin güvenlik ihtiyaçları ve terör sorunu, AK Parti döneminde savunma sanayi alanında yaşanan gelişmeler, savunma sanayinin gelişim modeli, Türkiye’nin tehdit algıları, Türk savunma sanayi projeleri ve önemi, Türkiye’ye savunma sanayi alanında uygulanan ambargolar ve Türk Silahlı Kuvvetleri ve Türk savunma sanayinin savaşlardaki başarısına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası; Savunma Sanayi; Güç Dengesi; Uluslararası Siyaset

ABSTRACT

Throughout history, the security needs of states have always been at the forefront. The weapons developed in this direction and the defense industry play a decisive role. Defense industry is a very important concept that should be studied together in the political, economic, military and technological fields. The concept of the defense industry reveals an important value as a result of using the security needs of states together with the industrial, technological and production capacity of the country. As a result of all these processes, the bond between international relations and the defense industry sector is getting deeper.

In the first chapter, the concept and importance of the defense industry, the costs and effects of wars, 20. the security organizations established in the XVIII century, the policies and security doctrines of countries such as the United States, Russia, China and Israel towards the defense industry are discussed. In this direction, the security concerns and strategic goals of the countries, as well as industrial and technological investments and the effects of these investments on concrete areas have been included.

In the second part, the establishment of the defense industry in Turkey, the factors affecting these processes, the policies in the field of the defense industry during the reign of Atatürk, Turkey's attitude during the Second World War, Turkey's entry into NATO and the Cyprus Peace Operation are examined. That occurred after the Cold War and Turkey's position in the order policies for different geographical areas, the domestic defense industry the re-establishment of Turkey's security needs and the problem of terrorism, in the AK Party era developments in the field of Defense Industry, defense industry, the development of a model for Turkey's threat perceptions and the importance of Turkey's defense industry Turkish defense industry projects in the field of Applied embargoes and the war of the Turkish defense industry and success in the Turkish Armed Forces have been given.

Keywords: Turkish Foreign Policy; Defense Industry; Balance of Power; International Politics

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Savunma Sanayi ve Dış Politika İlişkisi: Türkiye Örneği
Tezin Yazarı	İslam BABAZADE
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	29/07/2022
Tezin Alanı	Bölge Çalışmaları
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	141
Anahtar Kelimeler	Türk Dış Politikası; Savunma Sanayi; Güç Dengesi; Uluslararası Siyaset

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Defense Industry and Foreign Policy Relationship: The Case of Turkey
Author of the Thesis	İslam BABAZADE
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master's Thesis
Date of the Thesis	29/07/2022
Field of the Thesis	Regional Studies
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	141
Keywords	Turkish Foreign Policy; Defense Industry; Balance of Power; International Politics

KISALTMALAR

- A2AD** : Anti-Access Area Denial (Alandan Men Etme- Giriş Engelleme)
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- ABM** : Anti Ballistic Missile (Anti Balistik Füze)
- ADYÖD** : Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği
- AESA** : Active Electronically Scanned Array (Aktif Elektronik Taramalı Dizin Radarı)
- AGİK** : Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konseyi
- AMT** : Ana Muharebe Tankı
- ANZUS** : Pacific Security Treaty (Pasifik Güvenlik Antlaşması)
- AWACS** : Airborne Warning and Control Systems (Havadan Erken Uyarı ve Kontrol Uçağı)
- BM** : Birleşmiş Milletler
- BHHM** : Birleştirilmiş Hava Harekât Merkezi
- BİD** : Bilgi İstek Dosyası
- C4ISR** : Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance, Reconnaissence (Komuta, Kontrol, Muhabere, Bilgisayar, İstihbarat, Gözetleme, Keşif)
- CAATSA** : Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (Amerkia'nın Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası)
- CHP** : Cumhuriyet Halk Partisi
- COMECON** : Council For Mutual Economic Asistance (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi)
- COMINFORM**: Communist Information Bureau (Komünist Enformasyon Bürosu)

- CPMIEC** : China Precision Machinery Import and Export Corporation
(Çin Hassas Makina İthalat ve İhracat Şirketi)
- ÇAFRAD** : Çok Amaçlı Faz Dizinli Radar
- ÇNRA** : Çok Namlulu Roketatar
- DAEŞ** : Irak ve Şam İslam Devleti
- DEAD** : Destruction of Enemy Air Defenses (Düşman Hava Savunmasının Yok edilmesi)
- EOKA** : Ethniki Organosis Kiprion Agonistan (Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü)
- EHTES** : Elektronik Harp Test ve Eğitim Sahası
- FNSS** : FMC-Nurol Savunma Sanayi A.Ş.
- GENESİS** : Gemi Entegre Savaş İdare Sistemi
- GLCM** : Ground Launched Cruise Missile (Kara Konuşlu Seyir Füzesi)
- GSYH** : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- HEİK** : Havadan Erken İhbar ve Kontrol
- ICBM** : Intercontinental Ballistic Missile (Kıtalararası Balistik Füze)
- IFF** : Identification Friend or Foe (Dost Düşman Tanımlama Sistemi)
- INF** : Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty (Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması)
- IRBM** : Intermediate Range Ballistic Missile (Uzun Menzilli Balistik Füze)
- İDA** : İnsansız Deniz Aracı
- İHA** : İnsansız Hava Aracı
- KCK** : Koma Civaken Kurdistan (Kürdistan Topluluklar Birliği)
- KDK** : Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü
- MALE** : Medium Altitude Long Endurance (Orta İrtifa Uzun Havada Kalış)
- MANPADS** : Man Portable Air Defense Systems (Bir İnsan Tarafından Taşınabilir Hava Savunma Sistemi)

- MİLGEM** : Milli Gemi
- MOIS** : Ministry of Intelligence and Security (İran İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı)
- MRBM** : Medium Range Balistic Missile (Orta Menzilli Balistik Füze)
- NATO** : North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
- NEW START**: New Strategic Arms Reduction Treaty (Yeni Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması)
- NPT** : The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması)
- OPEC** : Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
- PKK** : Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
- PYD** : Partiya Yekitiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
- SAGEB** : Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
- SALT** : Strategic Arms Limitation Talks (Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri)
- SEAD** : Supression of Enemy Air Defenses (Düşman Hava Savunmasının Bastırılması)
- SEATO** : Southeast Asia Treaty Organization (Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı)
- SİHA** : Silahlı İnsansız Hava Aracı
- SLBM** : Submarine Launched Balistic Missile (Denizaltıdan Fırlatılan Balistik Füze)
- SLCM** : Submarine Launched Cruise Missile (Denizaltıdan Fırlatılan Seyir Füzesi)
- SLV** : Standart Launch Vehicle (Standart Fırlatma Aracı)
- SRBM** : Short Range Balistic Missile (Kısa Menzilli Balistik Füze)
- SSBN** : Balistic Missile Submarine (Balistik Füze Denizaltısı)
- SSB** : Savunma Sanayi Başkanlığı

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSM	: Savunma Sanayi Müsteşarlığı
START	: Strategic Arms Reduction Treaty (Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması)
TAİ	: TUSAŞ Areospace Industries (TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.)
TAV	: Tepe-Akfen-Vie Konsorsiyumu
TEİ	: TUSAŞ Engineering Industries (TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş.)
THK	: Türk Hava Kurumu
T-LORAMIDS	: Turkey Long Range Air and Missile Defense System (Türkiye Uzun Menzilli Hava ve Füze Savunma Sistemi)
TOMTAŞ	: Tayyare ve Motor Anonim Şirketi
TSKGV	: Türk Silahlı Kuvvetleri'ni Güçlendirme Vakfı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TUSAŞ	: Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı
IAEA	: International Atomic Energy Agency (Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu)
YPG	: Yekineyen Parastine Gel (Halkı Koruma Birlikleri)
YTB	: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
ZMA	: Zırhlı Muharebe Aracı
ZPT	: Zırhlı Personel Taşıyıcı

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmada, Savunma Sanayii kavramının önemi, devletler için ifade ettiği anlam, dış politika yapım süreçlerine olan etkisi ve uluslararası güvenlik örgütleri incelenmektedir. Bunun yanı sıra Türk Savunma Sanayi'nin gelişim süreçleri, edinilen tecrübeler, tehdit algıları ve dış politikaya olan etkisi yer almaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Devletler için güvenlik her zaman önceliklerden biri olmuştur. Bu yüzden devletler kendilerini korumak için güçlü ordular ve güçlü silahlara sahip olmak istemişlerdir. Teknolojinin gelişimi ve sanayileşmenin artması ile birlikte silahların etkisi de büyümüştür. Fakat bu sanayileşme sonrasında silahların etkinliği ve denge değiştirici rolü belirginleşmiştir. Bu yüzden yoğun sanayi katkısı olan silahlar kendini savunmadan ziyade emperyalist amaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. Savunma endüstrilerinin gelişmişlik seviyesi dünya savaşlarının sonucunu belirlemiştir. Devletlerin kendi savunma ihtiyaçlarını diğer devletlere muhtaç olmadan karşılama kapasitesi, bir nevi o devletin savunma ve güvenlik konusunda bağımsız olmasını beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda çok yüksek teknoloji ve bilgi birikimi gerektiren savunma sanayi sektörü çok fazla devletin sahip olmadığı veya olamadığı bir alandır. Bu sebeple bu alanda güçlü olan devletler sadece güvenliklerini sağlama konusunda değil, aynı zamanda savunma sanayi sektörünü siyasal ve ekonomik çıkarları için bir politik araç olarak da kullanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, savunma sanayi ve dış politika ilişkisini dünya genelinde somut örnekler üzerinden açıklamak ve Türkiye'nin savunma sanayisinin gelişim sürecini dış politikasının gelişim süreci ile beraber incelemektir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu tezin birinci bölümünde, savunma sanayi kavramını, savunma sanayi harcamalarını, devletlerin güvenlik yapılanmalarını ve bazı noktaları ile bize örnek olan devletlerin savunma sanayi ve dış politika alanına yönelik faaliyetleri makaleler, veri tabanları ve resmi internet siteleri kullanılarak incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde Türkiye’de savunma sanayinin kuruluşu, Atatürk döneminde gerçekleştirilen faaliyetler, 2. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’nin konumu, Türkiye’nin NATO’ya girişi ve Kıbrıs Barış Harekâtı kitaplar, makaleler, veri tabanları ve resmi internet siteleri kullanılarak incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasında Türkiye’nin yaşadığı ambargolar, terörle mücadele faaliyetleri, Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı’nın kuruluşu, gelişimi ve işlevleri, AK Parti döneminde savunma sanayi sektörüne yönelik politikalar, Türkiye’ye uygulanan ambargolar ve Türk Savunma Sanayi’nin ortaya koyduğu başarı kitaplar, makaleler, veri tabanları, resmi internet siteleri, gazeteler, haber ajansları kullanılarak incelenmiştir.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Türkiye’de dış politika konusunda meydana gelen gelişmelerle birlikte Türkiye’nin hak ve menfaatlerini koruma çabaları, Türkiye’nin etkin olduğu coğrafyaların genişlemesi, “Arap Baharı” sonrası çıkan Suriye iç savaşı ile birlikte Türkiye’nin güney sınırları boyunca oluşan terör koridoru tehlikesi ve Türkiye’nin bu tehditlere karşı mücadele etmesi gerekliliği Türkiye’nin güçlü bir silahlı kuvvetlere ihtiyaç duymasına sebep olmuştur. Fakat Türkiye’nin bu alanda ihtiyaç duyduğu silah, araç gereç ve çeşitli alt sistemleri açık veya örtülü ambargolara maruz kalması dolayısıyla elde edememesi, savunma sanayinin hayati öneme sahip alanlardan biri olmasına sebep olmuştur. Bu sebeple Türk savunma sanayinin temelleri Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında atılmıştır. Aradan geçen yaklaşık 40 yıllık süreçle birlikte Türk Savunma Sanayi çeşitli aşamalardan geçerek günümüze kadar gelmiştir. Fakat dış politika konusunda yaşanan gelişmeler göstermiştir ki; savunma sanayi güvenlik kaygılarını karşılamaktan bir sonraki aşamaya geçmiş ve bir dış politika aracı olarak kullanılabilir. Fakat bu süreç çok hassas siyasi ve ekonomik dengeleri de içinde barındırdığından dolayı çok boyutlu ve uzun soluklu politikalar gerektiren bir konudur. Bu sebeple savunma sanayi politikası iktidarlar değişse bile belli bir çerçevenin dışına çıkılmadan uygulanması gereken çok kritik bir alandır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Savunma ve güvenlik konuları silahlı kuvvetler ve savunma sanayi sektörü için olduğu kadar uluslararası ilişkiler içinde önemli bir alandır. Yaşanan dış politik gelişmeler ve savunma sanayine yönelik uygulanan ambargolar savunma sanayinin hayati öneme sahip olduğu ve uluslararası ilişkilerin bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Fakat uluslararası ilişkiler alanında savunma sanayi konusu henüz diplomasi, tarih ve hukuk konuları kadar önemli yer tutmamaktadır. Bu sebeple bu tezin yazım sürecinde savunma sanayi kavramına, savaşlardaki etkisine, oluşum ve gelişimine dair akademik kaynak bulmak zor olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DEVLETLERİN GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKASINDA SAVUNMA SANAYİNİN ÖNEMİ

1.1. Savunma Sanayi Kavramı ve Önemi

İnsanlar tarih boyunca bir arada yaşamaya başladığı zamandan itibaren güvenlik ihtiyaçları her zaman için ön sıralarda olmuştur. Bu sebeple devletler kurmuş ve egemenliklerinin belli bir kısmını, güvenliğinin sağlanması için devletlere teslim etmişlerdir. Bu durum tarih boyunca farklı zamanlarda ve farklı şekillerde sürekli devam eden bir olgu olmuştur. İnsanların kendi güvenliklerini sağlama düşüncesi ve gelebilecek farklı tehditlere karşı kendini savunma mekanizması, bu alana yönelik çalışmalar yapmasına ve yeni araçlar bulmasına, taktik ve tedbirler uygulamasına sebep olmuştur. Bu zamana kadar “savunma”, devletlerin kendisine yapılan bir saldırıya karşı kendisini müdafaa etmesi, egemenliğinin ve devletin sürekliliğinin korunması amacıyla yapılan faaliyetler iken, özellikle sanayi devriminden sonra buharlı makinelerin icat edilmesi ile birlikte çok daha hızlı bir şekilde evrilmiştir.

Eskisine nazaran çok daha etkili silahlar üretebilen insanoğlu için, bu durum kendisini savunmaktan ziyade yeni siyasi, ekonomik, askeri hedeflere giden yolda bir araç haline dönüşmüştür. Bu durum dünyanın görmüş olduğu iki büyük savaş ile ortaya konmuştur. Günümüzde de bu durum hâlâ devam etmektedir. Savunma sanayisi ise, devletin varlığını ve sürekliliğini sağlamak amacıyla ihtiyaç duyulan teknoloji, araç gereçlerin üretimi ve gerekli görülen hizmetlerin sunulması ile bağlantılı olarak endüstriyel iş çevrelerini içine alan bir sektördür.¹ Bununla birlikte devletler, savunma sanayisini özellikle siyasi ve ekonomik bazı hedeflere ulaşmak konusunda stratejik bir unsur olarak görmekte ve bu alana yönelik desteklerini artırmaktadır. Bir ülkenin kendi savunma sanayisini oluşturmasının en önemli avantajlarından birisi de ihtiyaç duyulan teknolojik ürün veya platformun minimum maliyetle ve kendi kullanıcı kuvvetin isteklerini en önemli ölçüde dikkate alarak geliştirebilmesidir. Aksine, bir devlet hazır bitmiş bir ürünü dışarıdan almak zorunda ise, o ürün veya platform üzerinden değişiklik yapma konusunda yeterli söz hakkına sahip olamayacaktır. Olsa bile bunun maliyete

¹ Tülay Baran, “Türkiye’de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), ss.58-81.

olumsuz yansımaları söz konusu olacaktır. Savunma sanayi üzerine çalışan şirketlerde ise önemli olan diğer kuruluşlar gibi yüksek oranda kâr etmek değil, en iyi performansı ve kaliteyi yakalamaktır. Savunma sanayi devletler açısından sahip olduğu stratejik önemden dolayı, özel teşebbüsler veya vakıf şirketi fark etmeksizin, üretilecek ürünlerin niteliği, niceliği, fiyatlandırması ve en önemlisi de ihracatı gibi konular büyük ölçüde devletin kontrolünde olan ve iznine tâbi olan konulardır. Savunma sektörü ileri teknoloji barındıran ürünlerin olduğu, istenen performans ve dayanıklılık kriterlerinin çok daha yüksek görüldüğü bir alan olması sebebi ile diğer sivil sektörlerle nazaran Ar-Ge'ye yönelik yatırımlara daha fazla ihtiyaç duyulan bir alandır. Bu sebeple de savunma sanayisi üstün teknolojik kabiliyetlere ön ayak olan ve diğer sektörlerle öncülük eden önemli bir sektördür. Savunma sanayi sektörünün dünya genelinde ülkelerce kullanımı farklı sektörleri kapsasa da Türkiye'de savunma sanayi sektörü sağdaki sektörlerden oluşmaktadır;

- Kara araçları
- Deniz araçları
- Havacılık ve uzay
- Elektronik
- Silah, mühimmat, roket ve füze
- Elektrik
- Bilişim
- Ar-Ge ve mühendislik
- Malzeme, kalıp ve parça
- Lojistik
- İlgili kurumlar²

1.2. Savaşlar ve Savunma Harcamaları

Devletlerin savunma sanayilerine yönelik yatırımları kendi güvenliklerini sağlamaya yönelik olsa da bazı durumlarda bu yatırımları çeşitli çıkarları için kullanabilirler. 20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı bu açıdan çok önemli örnek teşkil etmektedir. Almanya'nın yükselen sanayi üretimi ve revizyonist sömürgecilik politikaları neticesinde gelinen noktada, 1. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Bu savaşın

² Türkiye Savunma Sanayi Sektör Raporu 2010, TOBB Yayınları, Ağustos 2011

gidişatı sırasında ve sonrasında çok önemli etkileri olmuştur. 1. Dünya Savaşı 1914-1918 yılları arasında yaşanmıştır. Bu savaş sırasında “Savaş Ekonomisi” kavramı ön plana çıkmıştır.

Savaş ekonomisi kaynakların ağırlıklı olarak savunma birimlerine ayrılmasına ve sosyal refahın göz ardı edilmesi anlamını taşımaktadır. Savaş ekonomisi uygulandığı müddetçe devletler güvenliklerini sağlamak amacıyla vergilerin artırılması, sosyal yardımların kesilmesi veya azaltılması gibi önlemler uygulayarak savunma birimlerine daha çok kaynak yaratmayı amaçlamaktadır. Bu savaş neticesinde 8 milyon asker, 6,6 milyon sivil ölmüş, 21 milyon kişi yaralı veya sakat kalmıştır.³ 1. Dünya Savaşı’nın en önemli etkilerinden birisi de ekonomi alanında görülmüştür. Savaş neticesinde kurulu olan ekonomik düzen çökmüş, devletlerin borç yükü artmış ve yeni bir kriz ortamına sürüklenmiştir. 1. Dünya Savaşı’nın ekonomik faturası yaklaşık 250 milyar dolar civarındadır.⁴ 1. Dünya Savaşı’ndan sonra dünya ekonomisi tam olarak kendisine gelemeden henüz 20 yıl geçmiş olmasına rağmen 2. Dünya Savaşı patlak vermiştir. 2. Dünya Savaşı, tarihin görmüş olduğu en büyük savaştır. 2. Dünya Savaşı’nın askeri harcamalar bakımından maliyeti 1 trilyon doların üzerindedir. Bununla birlikte savaşın direk ve dolaylı etkileri gözlemlenmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de savaş ile birlikte tahrip olan taşıma filoları, savaş sırasında tarımsal ve zirai üretiminin 10 yıl öncesine kadar yarıdan fazla şekilde azalmış olması gösterilebilir.⁵

2. Dünya Savaşı sırasında savaşın gidişatına paralel olarak yapılan harcamalarda önemli oranda yükseliş gözlemlenmiştir. 1940 yılında dünya genelinde yapılan harcamalar 3,6 milyar dolar iken, 1941 yılında 17,8 milyar dolar, 1942 yılında 57,4 milyar dolar, 1943 yılında 86,2 milyar dolar, 1944 yılında 93,4 milyar dolar, 1945 yılında ise 57,4 milyar dolar olarak gözlemlenmiştir.⁶ 2. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra ortaya çıkan iki kutuplu düzende ise dünya yeni bir kavram ile karşılaşmıştır. Bu kavram “Soğuk Savaş” kavramıdır. Soğuk Savaş, ABD önderliğindeki demokratik batı dünyası ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) önderliğindeki komünist blok arasında dünyada her anlamda nüfuz kurma

³ Erdinç Tokgöz, “Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünya Ekonomisinde Değişen Dengeler”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:7, Sayı:13, 2018 (ss.7-28), s.9.

⁴ Can Okay, “Savaş ve Ekonomi” *Pivolka- Savaş Özel Sayısı*, Nisan 2003 (ss.28).

⁵ Can Okay, s.28.

⁶ Taylor Jaworski, *The Warring Forties: The Economic Consequences of World War II*, The University of Arizona, 2014 (ss.25).

mücadelesini ifade etmektedir.⁷ Soğuk Savaş 1945 yılında başlamış ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte sona ermiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD ve SSCB sıcak bir çatışmadan kaçınmak adına rekabet ve mücadele eden çeşitli devletleri yoğun şekilde destekleyerek nüfuz elde etme yoluna gitmişlerdir. Buna paralel olarak soğuk savaşın bazı dönemlerinde bu devletlerin harcamalarında yoğun artışlar gözlemlenmiştir. Bu duruma yıllık harcamalar bazında SSCB açısından bakacak olursak; Soğuk Savaş'ın yeni başladığı 1950'li yılların başında 30 milyar dolar olan harcamalar, 1962'de yaşanan "Küba Füze Krizi" olarak bildiğimiz olaydan sonra ciddi anlamda yükselme göstermiştir. Özellikle 1960'lı yıllardaki uzay yarışı ve füze geliştirme projelerinden dolayı savunma bütçesi 1960'lı yıllarda 45-50 milyar dolara kadar yükselmiştir. 1970'li yıllar ise silahlanma yarışının en hararetli dönemlerinden birisi olduğu için, 1970'li yıllar boyunca sürekli bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemlerde harcama yaklaşık 60 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. ABD açısından bakacak olursak: 1945 sonrası yaklaşık 30 milyar dolar gibi bir harcama yapılırken özellikle Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization) NATO'nun kurulması ve soğuk savaşın ilk sıcak çatışması olan Kore Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte bu harcamalarda ciddi bir artış görülmüştür. 1954 yılından itibaren yapılan harcamalar yaklaşık 70 milyar dolara kadar ulaşmıştır. ABD açısından harcamaların en çok arttığı dönemlerden birisi de Vietnam savaşına dahil olmasından sonra olmuştur. 1966-1970 yılları arasında yaklaşık 90 milyar dolarlık harcamalar yapılmıştır.⁸ 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile birlikte iki kutuplu dünya çökmüştür. Bunun yerine ABD'nin başta olduğu hiyerarşik ve çok merkezli yeni bir düzen kurulmuştur.

SSCB'nin dağılmasından sonra ABD'nin askeri harcamalarında ciddi bir azalma görülmüştür. 1990 yılında 636 milyar dolar olan yıllık savunma harcaması, 1991 yılında 561 milyar dolara gerilemiştir.⁹ Fakat 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin önce Afganistan ardından Irak işgalleri ile birlikte savunma harcamalarında yeniden ciddi bir yükseliş olmuştur. 2000 yılında 475 milyar dolar olan yıllık savunma harcaması, 2007

⁷ Cihat Göktepe ve Süleyman Seydi, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası", *Bilgi*, Sayı:72 Kış 2015 (ss.197).

⁸ Thomas R. Cusack, Michael Don Ward, "Military Spending in the United States, Soviet Union and People's Republic of China", *Journal Of Conflict Resolution*, Vol:25, No:3, September 1981 (pp. 429-469), p. 445.

⁹ SIPRI, *Military expenditure by country, in constant (2019) US\$ m., 1988-2020*, SIPRI 2021

yılında 726 milyar dolara yükselmiştir.¹⁰ ABD'nin yapmış olduğu harcamalar, Savunma Bakanlığı ve Enerji Bakanlığı'ndan alınan veriler ışığında oluşturulmuştur. Fakat savaşlar için yapılan harcamalar, bütçenin büyüklüğü, bütçe oluşturulması ve kongre onayı için yaklaşık 2 senelik bir zaman gerektirdiğinden savunma bakanlığı bütçesi içinde yer almamaktadır. Yani savaşlar için yapılan harcamalar askeri bütçeye ek olarak karşılanmaktadır. Ayrıca bunun dışında ABD'nin kendi içinde yapılan güvenlik harcamaları bu bütçeye dahil değildir. ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri için 2006 yılı itibariyle yaklaşık 300 milyar dolarlık ek harcama yaptığı tahmin edilmektedir.¹¹

1.3. 20. Yüzyıl Askeri Yapılanmaları

Dünyaya, 20. yüzyıl başlangıcından 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar mutlak bir düzenin olmadığı siyasi bir ortam hâkim olmuştur. 1. ve 2. Dünya Savaşları, 1929 ekonomik buhranı gibi köklü değişimlerin yaşandığı bir dönemden geçen dünya, siyasi ve ekonomik olduğu kadar askeri anlamda da değişiklikler yaşamıştır. 1. ve 2. Dünya Savaşları'nda kurulan ittifaklar yapılan dostluk ve savunma anlaşmaları olsa da tam olarak bir düzenin kurulması 2. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş'ın başlaması ile birlikte kurulan NATO ve Varşova Paktı ile sağlanmıştır. Soğuk Savaş'ın başlangıcı ile birlikte ABD ve Batılı ülkelerin oluşturduğu demokratik anlayışı benimseyen ülkeler ile SSCB'nin başını çektiği komünist ülkeler arasında siyasi ve ekonomik düzene yönelik ayrışmalar olduğu gibi, askeri yapılanma konusunda da ayrışmalar olmuştur. ABD'nin başını çektiği batılı ülkeler Sovyetler Birliği'nin yayılmacılığına karşı güvenlik ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla NATO'yu kurarken, Sovyetler Birliği'nin başını çektiği komünist blok ise Varşova Paktı'nı kurmuştur.

1.3.1. NATO'nun Kuruluşu ve Yapısı

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü 1949'da ABD, Kanada ve birkaç Batı Avrupa ülkesi tarafından Sovyetler Birliği'ne karşı toplu güvenlik sağlamak amacıyla kuruldu.¹² NATO, Sovyetler Birliği tehlikesine karşı kurulmuştur. Bu bağlamda güvenlik kaygıları

¹⁰ SIPRI, *Military expenditure by country, in constant (2019) US\$ m., 1988-2020*, SIPRI 2021

¹¹ Seyhan Erdoğan, "Savaş ve Askeri Ekonomi", *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Ocak, Şubat, Mart 2006 (ss.4).

¹² North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1949, *Office Of The Historian* <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nato>, (ET: 21.04.2022).

yüzünden yapılan ilk anlaşma İngiltere ve Fransa arasında 4 Mart 1947’de imzalanan Dunkirk anlaşmasıdır. Böylelikle İngiltere anlaşmaya ABD ve SSCB’yi de davet ederek SSCB’nin daha fazla yayılmacı politika izleyemeyeceğini göstermek istemiştir.¹³ Bu durum kısmen geçerlidir. Ancak bununla birlikte ittifakın üç amaca hizmet ettiği söylenebilir. Sovyet yayılmacılığını caydırmak, Avrupa’da güçlü bir ABD varlığı ile milliyetçi militarizmin canlanmasını engellemek ve Avrupa’nın siyasi anlamda bütünleşmesini teşvik etmektir.¹⁴ 2. Dünya Savaşı’ndan sonra ekonomik olarak çökmüş durumda olan Avrupa’nın yeniden inşası ve yeniden canlanan bir Almanya veya Sovyetler Birliği’nden gelebilecek tehditlere karşı güvenceye ihtiyaç duymuştur. ABD ise ekonomik olarak güçlü, yeniden silahlanmış ve bütünleşmiş bir Avrupa’yı, komünist yayılmacılığına karşı hayati önemde görmüştür. ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, Avrupa’ya geniş çaplı bir ekonomik yardım planı önermiştir. Bu plan daha sonra Marshall Planı olarak anılmaya başlanmıştır. Bu plan ile birlikte Avrupa’nın ekonomik olarak bütünleşmesi, ABD ve Avrupa arasında ortak çıkarlar ve iş birliği fikrini de desteklemiştir. Sovyetler Birliği’nin Doğu Avrupa’daki uydu devletlerinin bu yardımı almasına karşı çıkması, Avrupa’da doğu ve batı arasında büyüyen bölünmeyi güçlendirmiştir.¹⁵

Şubat 1948’de Çekoslovakya Komünist Partisi, Sovyetler Birliği’nin gizli desteğiyle, ülkede demokratik olarak seçilmiş hükümeti devirmiştir. Daha sonra Sovyetler Birliği, Batı Almanya’nın demokratik yönetimine karşı hamle olarak Batı Berlin’i ablukaya almıştır. Müttefikler bu durumu Berlin’e çok yoğun hava ikmali yaparak aşmayı başarmıştır.¹⁶ Gittikçe artan Sovyetler Birliği tehdidine karşı Batı Avrupa ülkeleri bir güvenlik çözümü aramışlardır. Artan gerilimlere ve güvenlik endişelerine yanıt olarak Mart 1948’de Büyük Britanya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Brüksel Anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşmaya göre bu devletlerden birisi saldırıya uğrarsa diğer devletler ona yardım etmekle yükümlüdür. Daha sonra devam eden görüşmeler neticesinde ABD’de bu anlaşmaya katılmıştır. Fakat ABD bu

¹³ Fulya Aksu Ereker, “Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-NATO”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.28, Ekim 2019 (ss.1-3), s.1.

¹⁴ A Short History Of NATO, *North Atlantic Treaty Organization*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm, (ET:21.04.2022).

¹⁵ North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1949, *Office Of The Historian* <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nato>, (ET: 21.04.2022).

¹⁶ A Short History Of NATO, *North Atlantic Treaty Organization*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm, (ET:21.04.2022).

anlaşmayı biraz daha genişleterek Kanada, İzlanda, Danimarka, Norveç, İrlanda gibi Kuzey Atlantik ülkelerinin de katılmasını faydalı bulmuştur. Yapılan kapsamlı müzakerelerin sonucunda 1949'da Kuzey Atlantik Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte ABD, Kanada, Belçika, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve Büyük Britanya birisine karşı yapılacak saldırıyı herkese karşı yapılmış bir saldırı olarak kabul etmiştir.¹⁷ Kuzey Atlantik Anlaşması'nın imzalanmasını müttefikler hazırlamış olsa da eylemlerini etkin bir şekilde koordine edebilecekleri askeri yapıyı henüz oluşturamamışlardı. Sovyetler Birliği'nin 1949'da atom bombası patlatması ve 1950 yılında Kore Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte NATO üzerinde çok etkili olmuştur. Artan tehditler göz önüne alınarak Versailles yakınlarındaki Paris'in banliyösü Rocquencourt'ta yerleşik bir askeri karargâh ve komuta yapısı oluşturulmuştur. Kısa bir süre sonra Müttefikler, Paris'te kalıcı bir sivil sekreterlik kurmuş ve NATO'nun ilk Genel Sekreteri Lord Ismay, Birleşik Krallık'tan atanmıştır.

1952 yılında Türkiye ve Yunanistan, 1955 yılında ise Batı Almanya ittifaka katılmıştır. Batı Almanya'nın ittifaka katılmasına tepki olarak Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki yandaş devletleri 1955 yılında Varşova Paktı'nı kurmuştur.¹⁸ NATO'nun ilk askeri doktrinlerinden birisi "Kitlesel Misilleme" olmuştur. Bu doktrine göre herhangi bir üye ülkeye saldırı olursa, ABD büyük ölçekli nükleer bir saldırı ile karşılık verecektir. Bu doktrin temelde Sovyet yayılmacılığına karşı caydırıcı olmaktır.¹⁹ "Kitlesel Misilleme" doktrininin faydalarından birisi de üye devletlerin büyük konvansiyonel orduları sürdürmek yerine ekonomik büyümeye odaklanmalarına yardımcı olmaktır. 1960'lı yıllar boyunca NATO'nun kolektif savunmaya odaklı stratejisi 1970'li yılların sonuna doğru uluslararası sistemde yaşanan yumuşamaya uygun olarak şekillendirilmiştir. NATO Avrupa'nın doğusu ile batısı arasında yaşanacak yakınlaşma sürecinde rol alarak statükoyu korumak yerine onu değiştirmekte rol almaya başlamıştır.²⁰ Mart 1966'da Fransa NATO'nun entegre askeri komuta yapısından çekilme niyetini açıklamış ve müttefik karargâhlarının Fransız topraklarından

¹⁷ North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1949, *Office Of The Historian* <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nato>, (ET: 21.04.2022).

¹⁸ *A Short History Of NATO, North Atlantic Treaty Organization*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm, (ET:21.04.2022).

¹⁹ North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1949, *Office Of The Historian* <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nato>, (ET: 21.04.2022).

²⁰ Fulya Aksu Ereker, s.3.

çıkarılmasını istemiştir. Mart 1967’de Belçika’nın Casteau kentinde yeni bir karargâh kurulmuş ve aynı yılın ekim ayında NATO karargâhı Brüksel’e taşınmıştır.

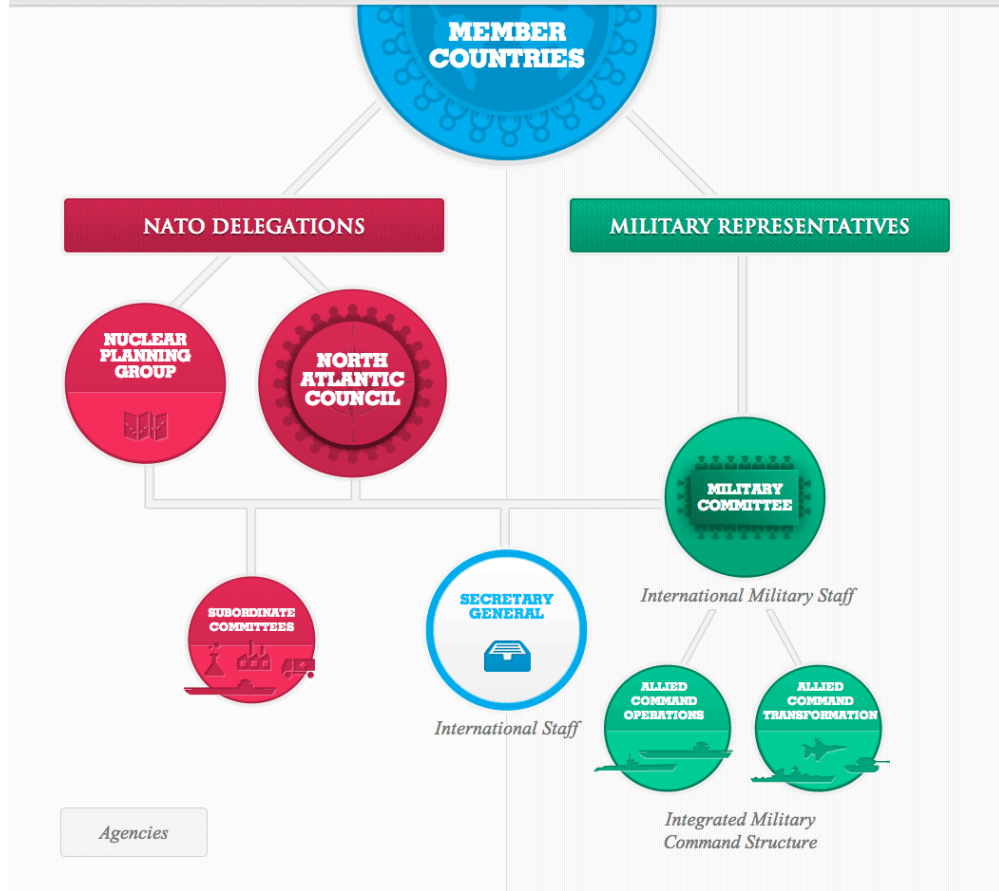
1970’li yıllarda NATO ve Varşova Paktı arasında diyalogu güçlendirme adına çalışmalar yapılmış, daha sonrasında Helsinki Nihai Senedi müzakere edilmiştir. 1979’a geldiğinde Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal etmesi ve Avrupa’da SS-20 Sabre balistik füzelerini konuşlandırmasıyla yumuşama fikri askıya alınmıştır. Bunun üzerine müttefikler Batı Avrupa’da nükleer başlık taşıyabilen “Pershing 2” karadan fırlatılan seyir füzeleri konuşlandırmak için görüşmelere başlamıştır. Bu sırada müttefikler, Sovyetler Birliği ile silahlanma yarışını törpüleyecek yeni bir silahsızlanma anlaşması yapmak için görüşmeye devam etmişlerdir. 1985’te Sovyetler Birliği’nde Mihail Gorbaçov’un başa gelmesi ile birlikte 1987 yılında Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması (Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty) INF imzalanmıştır. 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte NATO’nun varlığı sorgulanır olsa da özellikle Sovyetler Birliği’nden ayrılan devletler Avrupa entegrasyonuna katkı sağlamıştır. Bununla birlikte Yugoslavya’nın dağılması sonrasında ortaya çıkan çatışma ve etnik temizlik gibi suç içeren faaliyetlere karşı Birleşmiş Milletler ‘in yetkilendirmesi sonucu NATO görev yapmıştır.²¹

NATO’nun yapısı ise üye ülkelerden oluşan “NATO Heyetleri” ve “Askeri Temsilciler” olarak iki ana başlığa ayrılmaktadır. “NATO Heyetleri” altında “Nükleer Planlama Grubu” ve “Kuzey Atlantik Konseyi” yer almaktadır. Yine bunların altında da “Alt Komiteler” bulunmaktadır. “Askeri Temsilciler” başlığının altında “Askeri Komite” bulunmaktadır. “Askeri Komite” uluslararası askerî personelden oluşmaktadır. “Askeri Komite”nin altında ise “Müttefik Harekât Komutanlığı” ve “Müttefik Komuta Dönüşümü” bulunmaktadır. Genel sekreter ise sivil olup üye ülkelerden seçilmektedir.²²

²¹ *A Short History Of NATO*, North Atlantic Treaty Organization, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm, (ET:21.04.2022).

²² *Working Structures*, North Atlantic Treaty Organization, <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>, (ET:21.04.2022)

Şekil 1:NATO'nun Siyasi Yapısı

Kaynak: *Working Structures*, North Atlantic Treaty Organization, <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>, (ET:21.04.2022)

1.3.2. Varşova Paktı

1947 yılında ABD'nin Marshall planı ile Avrupa'yı ekonomik açıdan destekleme çabalarına karşılık olarak 1949 yılında Sovyetler Birliği liderliğinde Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya'nın katıldığı, Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'ni (Council for Mutual Economic Assistance-COMECON) kurmuşlardır. Sovyetler Birliği, ABD'nin liderliğini yaptığı müttefiklere karşı bir misilleme politikası yürütmekteydi. Bunun diğer bir neticesi olarak, Eylül 1949'da ilan Federal Almanya Cumhuriyeti'ne karşın Ekim 1949'da Almanya'nın Sovyetler Birliği tarafından kontrol edilen bölümünde Demokratik Almanya Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1949 yılında atom bombasına sahip olması ve 1950 yılında Kore Savaşı'nın başlaması ile birlikte, Sovyetler Birliği'nin Kuzey Kore'yi desteklemesi bazı güvenlik endişelerine ve dolaylı olarak ABD'nin öncülük ettiği ve desteklediği bazı bölgesel güvenlik örgütlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1951'de ANZUS Paktı

(Pacific Security Treaty), 1953'te Balkan Paktı, 1954'te SEATO (Southeast Asia Treaty Organization), Şubat 1955'te Bağdat Paktı kurulmuştur. 1955 yılında Federal Almanya Cumhuriyeti'nin de NATO'ya kabul edilmesi ile birlikte Sovyetler Birliği karşılık vermek üzere 14 Mayıs'ta Varşova'da düzenlenen bir konferansla Doğu Bloku'nun ittifakı Varşova Paktı'nın kurulduğu ilan edilmiştir.²³

Varşova Paktı, Soğuk Savaş sürecinde başta Sovyetler Birliği olmak üzere Doğu Bloku ülkelerinin güvenlik ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Asıl adı; "Dostluk, İş Birliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması"dır. Polonya'nın başkenti Varşova'da 14 Mayıs 1955 tarihinde SSCB, Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Romanya arasında imzalanan anlaşma ile kurulmuştur. Varşova Paktı, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin 1955 yılında NATO'ya kabul edilmesine yanıt olarak Sovyetler Birliği'nin önderliğinde ortaya çıkmıştır. Varşova Paktı'nın kurulması ile birlikte Avrupa'daki siyasi, askeri ve ideolojik rekabet daha da keskinleşmiştir.²⁴

Varşova Paktı'nın en önemli amacı Sovyet dış politikasına uygun sınırların korunması ve devam ettirilmesidir. 1956 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin lideri Kuruşçev tarafından COMINFORM'un (Communist Information Bureau-Komünist Enformasyon Bürosu) lağvedilmesi pakt içerisinde Stalinizme karşı olan çevrelerin yeniden harekete geçmesine sebep olmuştur. 1956 yılında Polonya'da başlayan gösteriler Macaristan'a sıçramıştır. Macar Başbakan Imre Nagy'nin Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan ayrılarak tarafsız bir ülke olacağını açıklamasından 3 gün sonra Varşova Paktı Macaristan'a müdahale etmiştir. Bu müdahale sonrasında 3 bin kişi yaşamını yitirmiştir.²⁵ Bu durum pakt içinde fikir ayrılıklarına sebep olmuştur.

Romanya 1967 yılında Federal Almanya'yı resmen tanımış ve Batılı ülkeler ile ticari ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Yine bu dönemde Sovyetler Birliği ve Çin arasında artan gerginlik sebebiyle Arnavutluk giderek Sovyetler Birliği'nden uzaklaşmaya başlamıştır.²⁶ Ocak 1968 yılında Çekoslovakya'da sonraları "Prag Baharı" olarak anılacak olan kitlesel gösteriler başlamış ve reform talepleri dillendirilmiştir.

²³ Ersin Embel, "Varşova Paktı", *Güvenlik Yazıları Serisi*, No:9, Eylül 2019 (ss.1-7), s.2-3.

²⁴ Ersin Embel, s.1.

²⁵ NATO'ya Karşı Varşova Paktı, *DW Türkçe*, <https://www.dw.com/tr/tarih-natoya-kar%C5%9F%C4%B1-var%C5%9Fova-pakt%C4%B1/a-2524916>, (ET:15.06.2022).

²⁶ Ersin Embel, s.5.

Bunun üzerine 21 Ağustos 1968 tarihinde Varşova Paktı Çekoslovakya'yı işgal etmiştir. Bu işgal 7 bin Sovyet tankının Prag'a hareket etmesi ve reform hareketlerini bastırmasıyla son bulmuştur.²⁷ Bu müdahale sosyalist ülkelerdeki reformcu hareketleri ve muhalif sesleri uzun bir müddet bastırmış olsa da Varşova Paktı'nın güç kaybettiği 1980'lerin ortalarından itibaren daha şiddetli şekilde ortaya çıkmış ve örgütü bütünüyle sarsmıştır. Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un başa gelmesi ile birlikte Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı (AGİK) kapsamında 1987 yılında Varşova Paktı resmen saldırı stratejisini lağvetmiş ve tümüyle bir savunma stratejisi belirlemiştir.

NATO'nun Temmuz 1990'da gerçekleştirdiği Londra Zirvesi'nde Varşova Paktı'nın artık düşman olarak görülmediğini ilan etmesinden kısa bir süre sonra Demokratik Almanya Cumhuriyeti örgütten resmen ayrılmıştır. Böylelikle örgütün kurulmasına vesile olan Almanya sorunu çözülürken AGİK kapsamında imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Anlaşması ile Paris Şartı Soğuk Savaş'ın bittiğinin bir göstergesidir. Bununla birlikte örgütün varlık sebebi kalmamıştır. Örgütün askeri faaliyetleri mart ayında, diğer bütün faaliyetleri ise Temmuz 1991'de resmen sona erdirilmiştir.²⁸

1.4. Dünyada Savunma Sanayi Üzerine Farklı Konseptler

1.4.1. ABD ve Savunma Sanayisi

Savunma sanayi günümüzde her devlet için son derece büyük önem arz etmektedir. Geliştirilen teknolojiler, ürünler, sistemler devletlerin dış politika araçları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Pek çok teknoloji ve ürün geliştiren devlet, bu ürün ve teknolojileri belli ihtiyaçlar çerçevesinde tasarlamakta ve hayata geçirmektedir. Bu ürünler ve teknolojiler sivil sektörlere nazaran çok daha zorlu şartlarda kullanılmak üzere geliştirildiğinden, doğası gereği en ileri seviye özelliklere, dayanımlara ve teknolojiye sahip olmak zorundadır. Savunma sanayi, devletler açısından en önemli harcama kalemlerinden birisini oluşturmaktadır. Devletler kendi güvenliklerini sağlamak adına güçlü ve caydırıcı silahlı kuvvetlere ihtiyaç duymaktadırlar. Güçlü ve caydırıcı silahlı kuvvetlerin temelini ise 18.-19. ve 20. yüzyılın başlarında olduğu gibi

²⁷ NATO'ya Karşı Varşova Paktı, *DW Türkçe*, <https://www.dw.com/tr/tarih-natoya-kar%C5%9F%C4%B1-var%C5%9Fova-pakt%C4%B1/a-2524916>, (ET:15.06.2022).

²⁸ Ersin Embel, s.3-7.

niceliksel enstrümanlardan ziyade 21. yüzyılda, nitelik olarak daha kabiliyetli olan, belirli doktrin ve taktikleri olan, gelişmiş bir endüstrisi ve savunma sanayisi olan, profesyonel ve eğitilmiş silahlı kuvvetler personeli olan, sahadaki deneyimi taktik ve stratejiler ile birleştirip aynı zamanda geliştirebilen devletler güçlü ve caydırıcı olmayı başarabileceklerdir.

Bir devletin silah veya teknoloji geliştirmesi aynı zamanda siyasi ve ekonomik çıkarlarla bağlantılıdır. Siyasi veya ekonomik anlamda büyük hedefleri olan devletlerin, savunma sanayileri ve yukarıda bahsedilen diğer kavramlar konusunda belirli bir seviyenin üzerinde olmaları gerekmektedir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan iki kutuplu dünya düzeninin 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, ABD uluslararası sistemde tek büyük askeri güç olarak kalmıştır. Rusya, 1990'lı yıllar boyunca ekonomik sorunlar ve Çeçen Savaşı ile meşgul olmuştur. 1999 yılında Rusya'da Putin'in iktidara gelmesi ile birlikte yeniden bir yükseliş dönemine girilmiştir. Çin ise 1980'li yıllarda ABD ile yakınlaşmasından sonra ekonomik ve askeri anlamda ciddi bir yükseliş dönemine girmiştir. Bu yükseliş öylesine hızlı ve etkili olmuştur ki; günümüzde ABD, Çin'i en büyük rakibi olarak görmekte ve stratejilerini daha çok Çin ile mücadele üzerine kurgulamaktadır. İsrail ise kurulduğu tarihten itibaren sürekli savaşla karşı karşıya gelmiştir. Yaptığı her savaş sonrasında kendisini geliştiren İsrail, yeni taktikler, stratejiler ve ihtiyaçlara uygun ürünler geliştirerek güvenliğini sağlamıştır. İsrail diğer üç devlet gibi küresel çapta amaçları olmayan bir devlettir. Fakat bütün sanayisini, teknolojisini ve enerjisini varoluşunu korumak üzerine kurmuştur. Bu nedenle bazı alanlarda herkese örnek olacak derecede gelişmiş sistemlere sahiptir.

ABD, günümüzde dünyanın en güçlü ve en büyük silahlı kuvvetlerine sahip olmakla birlikte aynı zamanda dünyada en fazla savunma harcaması yapan ülkedir. 2020 yılı SIPRI rakamlarına göre ABD 778 milyar dolarlık savunma harcaması yaparken, en yakın rakibi Çin 252 milyar dolarlık bir harcama yapmıştır.²⁹ ABD'nin devasa savunma bütçesi ve endüstriyel kapasitesi beraberinde ABD'ye dünyanın en büyük savunma şirketlerine sahip olmayı getirmiştir. SIPRI raporlarına göre dünyanın en büyük 100 savunma şirketinden 41'i ABD'ye aittir.

²⁹ SIPRI, Military expenditure by country, in constant (2019) US\$ m., 1988-2020, SIPRI 2021

Tablo 1:Dünyanın en büyük savunma sanayi şirketleri

Sıralama	Şirket ismi	Ülkesi	2020 Silah satışı (Milyon Dolar)
1	Lockheed Martin Corp.	ABD	58,210
2	Raytheon Technologies	ABD	36,780
3	Boeing	ABD	32,130
4	Northrop Grumman Corp.	ABD	30,420
5	General Dynamics Corp.	ABD	25,840
6	BAE Systems	İngiltere	24,020
7	NORINCO	Çin	17,930
8	AVIC	Çin	16,980
9	CETC	Çin	14,610
10	L3Harris Technologies	ABD	14,190

Kaynak: SIPRI, *The Sipri Top 100 Arms-Producing And Military Services Companies, 2020*, SIPRI 2021.

Aynı zamanda ABD dünyada yapılan silah satışlarının %54'ünü tek başına yapmaktadır. 2019 yılında ABD'li savunma şirketleri 285 milyar dolarlık silah satışı gerçekleştirmiştir.³⁰ En fazla silah satışı gerçekleştiren ilk 10 şirketin 6'sı ABD'ye, 3'ü Çin'e, 1'i ise İngiltere'ye aittir. ABD'nin güçlü askeri şirketleri için en büyük müşterisi ABD'nin kendi silahlı kuvvetleridir. Bu nedenle ABD'nin silahlı kuvvetleri dünyanın en büyük ve en modern silahlı kuvvetleridir. Günümüzde ABD 13.246 hava taşıtı ile dünyanın açık ara en büyük hava aracı filosuna sahip ülkesidir. Bunların içinde muharip uçaklar, tanker uçakları, kargo uçakları, eğitim uçakları, AWACS (Airborne Warning and Control System- Havadan Erken İhbar ve Komuta Kontrol) uçakları, savaş ve nakliye helikopterleri gibi unsurlar bulunmaktadır. En yakın rakibi olan Rusya'nın ise

³⁰ SIPRI, *The Sipri Top 100 Arms-Producing And Military Services Companies, 2020*, SIPRI 2021.

4173 hava aracı bulunmaktadır. ABD, silahlı kuvvetlerinde bulunan 13.246 hava aracı ile dünyadaki bütün silahlı kuvvetlerde bulunan hava araçlarının %25'ne sahiptir. ABD'nin 2740 muharip, yani savaşılabilecek yeteneğine sahip, silah taşıyabilen uçağı mevcuttur.³¹ Bunların neredeyse tamamı 4. nesil ve üzeri uçaklardır. Savaş uçaklarında “nesil” kavramı uçağın aviyonik, yapısal, motor ve diğer bölümlerindeki gelişmişlik seviyesini ifade eden bir kavramdır.

Bununla birlikte ABD hava kuvvetlerinde 5. nesil olarak adlandırabileceğimiz 178 adet F-22, 153 adet F-35 faal olarak görev yapmaktadır. Yaklaşık 1500 adet daha F-35 siparişi bulunmaktadır. Aynı zamanda ABD deniz piyadeleri ve ABD donanması da F-35 kullanıcısıdır. ABD hava kuvvetlerinin genel yapısına baktığımızda dünya çapında bir hakimiyet kurmak için oluşturulmuş devasa anlamda büyük bir yapıya sahip olduğunu anlayabiliriz. Bu durum bize ABD'li havacı Shacklain'in “*havalara hâkim olan, dünyaya hâkim olur*” görüşünü hatırlatmaktadır. Shacklain, havaların uçsuz bucaksız olduğunu ve engel tanımadığını belirtmektedir. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleşim yerinde konuşlandırılacak hava kuvvetleri her tarafa müdahale imkânı bulacaktır.³²

ABD bu teoriyi benimsemiş olacak ki, dünyanın birçok noktasında bulunan askeri üslerinde hava gücü konuşlandırmakta ve üstünlüğünü devam ettirme çabasıdadır. ABD donanması ise aynı şekilde dünyanın en büyük ve en güçlü donanmasıdır. 344,827 aktif personele sahiptir. 298 gemi hali hazırda görev yapmaktadır. Farklı ebat ve özelliklere sahip toplam 84 geminin inşası devam etmektedir. ABD donanması toplam 7 filodan oluşmaktadır. 2. filo, ABD'nin doğu kıyılarından sorumludur. 3. filo, ABD'nin batı kıyılarından sorumludur. 4. filo Güney Amerika Kıtası'ndan sorumludur. 5. filo Orta Doğu bölgesinden sorumludur. 6. filo Avrupa Kıtası'ndan sorumludur. 7. filo ise Hint-Pasifik bölgesinden sorumludur.³³ Ayrıca ABD donanması dünyanın en büyük savaş gemileri olan, 332 metre boy, 40 metre genişlik ve 97.000 ton deplasmanı olan uçak gemilerine sahiptir. Bu gemiler yaklaşık 3000 ila 3200 personeli taşıma kapasitesine sahiptir. Üzerinde 60'tan fazla uçak bulunabilir. Gemi hareket etmek için gerekli enerjiyi içinde bulunan 2 tane nükleer

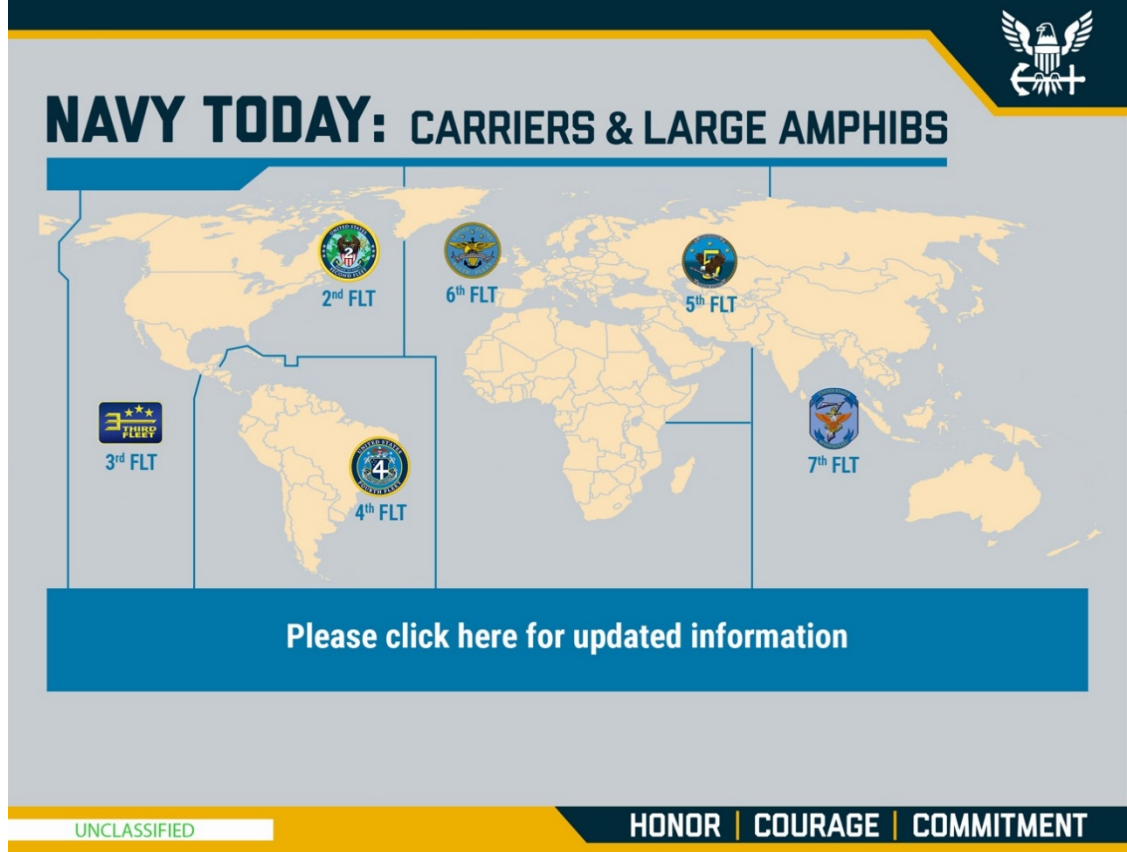
³¹ 2022 World Air Forces Flight International, *Flight Global*, <https://www.flightglobal.com/reports/world-air-forces-directory-2022/146695.article>, (ET:23.04.2022).

³² Veli Köroğlu, “Jeopolitik ve Jeopolitik İliminin Nüfus Unsuru Açısından Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, Aralık 2004 (ss.30).

³³ Mission, *United States Navy*, <https://www.navy.mil/About/Mission/>, (ET:23.04.2022).

reaktörden alır. Nimitz sınıfı olarak adlandırılan bu geminin maliyeti yaklaşık 8,5 milyar dolardır. Ve ABD donanmasında 9 tane bu sınıftan gemi bulunmaktadır.³⁴ Bununla birlikte bu gemilerin daha gelişmiş ve üstün özelliklere sahip olan Gerald Ford sınıfı ilk uçak gemisi hizmete girmiştir. Halihazırda bu sınıfta başka gemilerin inşası devam etmektedir.

Şekil 2: ABD Donanması Filoları ve Görev Alanları

Kaynak: *Mission*, United States Navy, <https://www.navy.mil/About/Mission/>, (ET:23.04.2022).

ABD'nin denizlerdeki gücü sadece donanmadan ibaret değildir. Bununla birlikte deniz piyadeleri ABD için çok büyük öneme sahiptir. Deniz piyadeleri farklı ortamlarda savaşma kabiliyeti ve nitelikleri olan personelini ve ekipmanlarını deniz yolu üzerinden dünyanın farklı noktalarına taşımayı ve mücadele edebilmeyi amaçlamaktadır.³⁵ Bu sebeple ABD'nin dünyanın farklı noktalarındaki güvenlik operasyonlarını Deniz piyadeleri yürütmektedir. Amiral Alfred Mahan'ın Deniz hakimiyet teorisi, "denizlere

³⁴ Aircraft Carriers- CVN, United States Navy, <https://www.navy.mil/Resources/Fact-Files/Display-FactFiles/Article/2169795/aircraft-carriers-cvn/>, (ET:23.04.2022).

³⁵ *Weapons, Vehicles, Aircraft and Gear*, Marines, <https://www.marines.com/about-the-marine-corps/marine-corps-structure/weapons-vehicles-aircraft-gear.html>, (ET:23.04.2022).

hâkim olan dünyaya hâkim olur” görüşünden yola çıkarak kritik öneme sahip deniz yollarını, geçitleri ve adaları kendi kontrolüne alarak denizlerin kontrolünü ele geçirmek ve denizlerin kontrolünü ele geçirdikten sonra okyanusları kontrol edebilmekten ve dünyaya hâkim olmaktan bahsetmektedir.³⁶ Genel olarak baktığımızda ABD’nin dünyanın pek çok noktasında donanma ve filolarının bulunması küresel çapta bir hakimiyete hizmet etmektedir. Orta Doğu’da bulunan 5. filo, Süveyş Kanalı’nın güvenliğini sağlarken aynı zamanda Orta Doğu petrolünün farklı noktalara transferi konusunda görev yapmaktadır. Avrupa’da bulunan 6. filo Avrupa’nın güvenliği ve Cebelitarık boğazının kontrolünü sağlamaktadır. 7. filo ise Hint-Pasifik bölgesinde dünya ticaretinin önemli bir kısmının geçtiği bölgede görev yapmakta ve aynı zamanda yükselen Çin tehdidine karşı bayrak göstermektedir. ABD’nin küresel çapta bir aktör olduğunun tek göstergesi ABD donanması ve deniz piyadeleri değildir.

Bununla birlikte dünyanın farklı noktalarında ABD’nin Birleşik Muharip Komutanlıkları mevcuttur. Bunlar, Afrika Komutanlığı, Merkez Komutanlığı, Siber Komutanlık, Avrupa Komutanlığı, Hint-Pasifik Komutanlığı, Kuzey Komutanlığı, Güney Komutanlığı, Uzay Komutanlığı, Özel Harekât Komutanlığı, Stratejik Komutanlık ve Ulaştırma Komutanlığından oluşmaktadır.³⁷ ABD’nin diğer kıtalarla kara sınırı olmadığı için kara birliklerinin büyük kısmını dünyanın farklı noktalarında bulunan askeri üslerinde konuşlandırmaktadır. ABD’nin dünya çapında caydırıcılığının en önemli noktalarından birisi de elbette nükleer silaha sahip olmasıdır. ABD, dünyada nükleer silaha sahip olan ilk ülke olmakla birlikte, nükleer silahı bir savaşta kullanan tek ülkedir. 20. yüzyıl boyunca Sovyetler Birliği’nin de nükleer silaha sahip olması karşılıklı olarak bir denge unsuru yaratsa da devletler zamanla bu durumun ekonomik açıdan da çok büyük bir maliyet olduğunun farkına varmıştır. 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ABD ve Rusya bu konuda görüşmeler yapmıştır. Böylelikle çeşitli anlaşmalar yaparak ellerinde bulunan nükleer silahların ve taşıyıcı platformların belli sayıların altında tutulması konusunda anlaşmışlardır. Günümüze kadar yapılan anlaşmalar; SALT 1, SALT 2, INF, START 1, START 2, START 3, SORT ve son olarak 2011 yılında yürürlüğe giren New START (Yeni START) anlaşması ile bu dengeyi korumayı amaçlamaktadırlar. Yeni START anlaşmasına göre ABD ve Rusya ellerinde

³⁶ Veli Köroğlu, s.30.

³⁷ Combatant Commands, U.S. Department of Defense, <https://www.defense.gov/About/Combatant-Commands/>, (ET: 23.04.2022).

bulunan taşıyıcı platformlardan yani Balistik Füzeler, Nükleer Tahrikli Balistik Füze Denizaltıları, Stratejik Bombardıman uçakları gibi unsurlardan 1550 adet nükleer savaş başlığını hazır olarak konuşlandıracaktır. Bu konuşlandırılacak platformların sayısı 700 olarak limitlenmiştir.³⁸

ABD'nin nükleer caydırıcılığının önemli bir kısmını 14 adet Ohio Sınıfı SSBN (Fleet Ballistic Missile Submarine- Nükleer Tahrikli Balistik Füze Denizaltıları) oluşturmaktadır. Bu denizaltılar 20 adet Trident 2 D5 SLBM (Submarine Launchhead Ballistic Missile- Denizaltıdan Fırlatılan Balistik Füze) taşıyabilmektedir. Bu denizaltıların 2027 yılından itibaren Columbia sınıfı denizaltılar ile değiştirilmesi planlanmaktadır.³⁹ Nükleer caydırıcılığın diğer taşıyıcı platformu olan "Minuteman 3(LGM-30G)" ICBM'leri (Inter-Continental Ballistic Missile- Kıtalararası Balistik Füze) yaklaşık 13000 km menzile sahiptir ve katı yakıtlıdır. Yalnızca kara konuşlu silolardan atılabilmektedir.⁴⁰ Nükleer caydırıcılığın üçüncü önemli aktörü olan stratejik bombardıman uçakları konusunda ABD, 43 adet B-1B, 18 adet B-2, 72 adet B-52H stratejik bombardıman uçağına sahiptir.⁴¹ Görüldüğü üzere ABD'nin sahip olduğu veya olmayı planladığı bütün sistemler temel bir amaca hizmet etmektedir. O amaç küresel çapta bir ABD hegemonyası ve ABD çıkarlarının öncelikli olmasıdır.

1.4.2. Rusya ve Savunma Sanayisi

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya ekonomik ve siyasal anlamda oldukça zor dönemler geçirmiştir. 1999'da Vladimir Putin'in iktidara gelmesinden sonra yeni bir Ulusal Güvenlik konsepti kabul edilmiştir. Bu konseptte göre Rusya, askeri gücün hâlâ önemini koruduğunu kabul etse de ekonomik kalkınmaya önem vererek Batı ile yakın ilişkiler geliştirmeyi amaçlamıştır. Böylelikle Rusya, ekonomik anlamda gelişirken uluslararası sistemde önemli bir güç olarak kalmayı hedeflemiştir.⁴² 2009 yılına geldiğimizde Rusya yeni bir Ulusal Güvenlik Konsepti

³⁸ Strategic Nuclear Arms Control Agreements, *Arms Control Association*, <https://www.armscontrol.org/factsheets/USRussiaNuclearAgreements>, (ET:23.04.2022).

³⁹ Fleet Ballistic Missile Submarines- SSBN, *United States Navy*, <https://www.navy.mil/Resources/Fact-Files/Display-FactFiles/Article/2169580/fleet-ballistic-missile-submarines-ssbn/>, (ET:23.04.2022).

⁴⁰ Worldwide Ballistic Missile Inventories, *Arms Control Association*, <https://www.armscontrol.org/factsheets/missiles>, (ET:23.04.2022).

⁴¹ 2022 World Air Forces Flight International, *Flight Global*, <https://www.flightglobal.com/reports/world-air-forces-directory-2022/146695.article>, (ET:23.04.2022).

⁴² Habibe Özdal, "Putin Dönemi'nde Rusya'nın Güvenlik Doktrinleri", *Güvenlik Yazıları Serisi*, No:56, Şubat 2021 (ss.1-2), s.1.

kabul etmiştir. Bu dönemde şartlar Rusya için değişmiştir. ABD'nin Irak'ı işgali, Eski Sovyet coğrafyasında yaşanan renkli devrimler Rusya açısından ABD ve Batı'nın etkinliğini dengeleme noktasında uluslararası sistemin çok kutuplu yapısından birisi olması gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir. 2008 yılında Gürcistan savaşı sırasında görülen eksiklikler ve ordu içerisinde eskimiş sistemlerin modernizasyon faaliyetleri için Batı ile yakın ilişkiler kurulması gerektiği vurgulanmıştır.⁴³

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Rusya'nın ilk askeri doktrinini 1993 yılında, İkincisini 2000 yılında, üçüncü doktrinini ise 2010 yılında yürürlüğe girmiştir. Ordu reformları ise 2008 yılında yapılmaya başlanmıştır. 2010 yılındaki doktrinden önceki doktrinlerde ordu daha kalabalık ve Sovyetler Birliği döneminden kalma birlik barındırma anlayışına sahip iken yeni doktrin ile birlikte daha çevik, az maliyetli ve vuruş gücü yüksek aynı zamanda modern silahlar ile donatılması öngörülmüştür.⁴⁴

Rusya Federasyonu'nun 2014 yılında ortaya koyduğu askeri doktrinde ise Ukrayna, Suriye, Kuzey Afrika, Irak ve Afganistan'da yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Bu doktrinle birlikte NATO yine en önemli askeri tehdit olarak görülürken, bilişim alanında meydana gelen gelişmelerin önemi vurgulanmış ve özellikle “Renkli devrimler ve Facebook, Twitter gibi sosyal medya platformlarının etkinliğine vurgu yapılmıştır. 2014 doktrini ile birlikte ilk defa “Nükleer Olmayan Caydırıcılık” kavramı askeri doktrine dahil edilmiştir. Konvansiyonel silahlarda yaşanan geliştirmeler ve ordu envanterine dahil edilmesi gibi hususlar caydırıcılığı sağlayan etkenler olarak değerlendirilmiştir.⁴⁵

Rusya 2007 yılında devlet başkanı Vladimir Putin'in imzaladığı 270-FZ sayılı yasa ile ülkede ekonomik açıdan zor durumda olan, iflas etmiş, ticari faaliyetleri aksamış şirketleri devlet eliyle tek bir çatı altında toplayarak yeniden bir yapılanma başlatmıştır. Bu yapılanma Rostec ismi altında bir araya gelmiştir. 2017 yılı itibariyle şirketin varlıklarının toplam değeri 3 trilyon rubleye ulaştı. 2009 yılında 511 milyar ruble gelir elde ederken, 2017'de 1,5 trilyon rubleye ulaşmıştır. Rostec'in ürünleri yaklaşık 70 ülkeye ihraç edilmektedir. Şirket ilk kurulduğu dönemde 6 milyar dolarlık savunma

⁴³ Habibe Özdal, s.2.

⁴⁴ Ali Asker, “Rus Ordusu: Gelenekten Sıyrılma Çabası”, *21. Yüzyıl Dergisi*, Sayı:44, Ağustos 2012 (ss.2).

⁴⁵ Ahmet Sapmaz, *Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm*, T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2016 (ss.207-208).

ihracatı yaparken 2017 itibariyle 13 milyar dolarlık ihracat rakamına ulaşmıştır. Rostec 2018 yılında MC-21 yolcu uçağı, SU-57 savaş uçağı gibi yüksek teknoloji ürünler üreten United Aircraft Corporation (Объединенная авиастроительная корпорация)'ı çatısı altına almıştır. Şirket 2020 yılı itibariyle 1,9 trilyon ruble gelir ederken, 111,2 milyar ruble net kar açıklamıştır.⁴⁶ Rusya'nın 2010 yılında ortaya koyduğu askeri doktrin çerçevesinde, NATO'nun genişlemesine karşı ihtiyaç duyduğu "ön alanı" giderek kaybetmeye başladığı gözlenmektedir. St. Petersburg'un 120 km ve Moskova'nın 600 km uzağında NATO kuvvetleri bulunmaktadır. Bununla birlikte Rusya'nın nükleer silahlar konusunda özellikle devletin varlığını tehdit edebilecek bir durumda nükleer silah kullanabileceğini ifade etmesi, Rusya'nın potansiyel düşmanlarına karşı caydırıcılığını artırmak istemesi olarak görülebilir. Rusya'nın Kolektif Güvenlik Anlaşması Teşkilatı'nı güçlendirme düşüncesi bu doktrinle birlikte daha da artmıştır. Bununla birlikte Kolektif Güvenlik Anlaşması Teşkilatı Rusya'nın yakın coğrafyasında etkinliğini artırması için önemli bir araç olmuştur.⁴⁷ 2014 yılında Rusya'nın yeni bir güvenlik doktrini kabul etmesiyle birlikte artık NATO'nun doğuya doğru genişleme stratejisi bir tehdit olarak görülmüştür. Ayrıca Rusya, varlığına yönelik tehditler oluşması durumunda önleyici nükleer saldırı gerçekleştirme hakkının bulunduğunu bu doktrinde belirtmiştir.⁴⁸ Rusya'nın nükleer kapasitesini etkin şekilde politik alana bir baskı unsuru şeklinde yansıtması yeni bir durum değildir. Nükleer silahlar Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği ve ABD arasında bir denge unsuru olarak kullanılmaktaydı. Fakat Rusya, teknolojik ve konvansiyonel olarak rekabet edemediği ABD önderliğindeki Batı ile iş birliği yaparak ilerleyemeyeceğini gördüğünden dolayı 2014 doktrini sonrasında Kırım'ı ilhak etmiştir. Hemen ardından 2015 yılında Suriye'de Esad rejimini destekleyerek Batı'nın karşısında yerini almıştır. Rusya bütün bu hamlelerin yaparken en önemli dayanaklarından birisi sahip olduğu Sovyetler Birliği'nden kalan askeri miras ve nükleer kapasite idi. Rusya'nın nükleer kapasitesine bakacak olursak, SIPRI verilerine göre 6255 savaş başlığına sahiptir.⁴⁹ Aynı zamanda bu başlıkları taşıma kapasitesi olan Stratejik Bombardıman uçaklarına, Nükleer Tahrikli Balistik Füze

⁴⁶ *History*, Rostec, <https://rostec.ru/en/about/history/>, (ET:23.04.2022).

⁴⁷ Ali Asker, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Askeri Doktrini Bir Tepki Belgesi Mi?", *MSI Analiz*, Nisan 2010 (ss.2-7).

⁴⁸ Elnur İsmayılov, "Rusya-Batı Krizi Çerçevesinde Rusya'nın Yeni Askeri Doktrini", *BİLGESAM/Analiz Rusya*, No:1190, 25 Şubat 2014 (ss.3-4), s.4.

⁴⁹ *World Nuclear Forces*, SIPRI, <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/nuclear-disarmament-arms-control-and-non-proliferation/world-nuclear-forces>, (ET:23.04.2022).

Denizaltılara ve Kıtalararası Balistik Füzelere de sahiptir. Rusya'nın sahip olduğu Kıtalararası Balistik füzeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Tablo 2: Rusya'nın sahip olduğu Kıtalararası Balistik Füzelere

Füze İsmi	Durumu	Menzil	Yakıt Türü
RS-20V (SS-18 Satan)	Operasyonel	10.200-16.000 km	Sıvı
RS-18 (SS-19 Stiletto)	Operasyonel	10.000 km	Sıvı
SS-24	Operasyonel	10.000 km	Katı
RS-12M Topol (SS-25 Sickle)	Operasyonel	10.500-11.000 km	Katı
RS-12M1 Topol-M (SS-27)	Operasyonel	11.000 km	Katı
RS-12M2 Topol-M (SS-27-Mod-X-2) (silo)	Operasyonel	11.000 km	Katı
RS-24 Yars (Mobile and Silo versions) (SS-27 Mod 2)	Operasyonel	10.500 km	Katı
RS-26 Rubezh/Yars M (SS-27)	Test Aşamasında	5800 km	Katı
SS-N-8 (R-29) (SLBM)	Operasyonel	8000 km	Sıvı
SS-N-20 Sturgeon (R-39) (SLBM)	Emekli	8300 km	Katı
RSM-54 Sineva (SS-N-23 veya R-29RM) (SLBM)	Operasyonel	8300 km	Sıvı
RSM-56 Bulava (SS-N-32) (SLBM)	Operasyonel	8300 km	Katı

Kaynak: *Worldwide Ballistic Missile Inventories*, Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/factsheets/missiles>, (ET:23.04.2022).

Rusya'nın caydırıcılığının diğer önemli unsurlarından biri olan Hava Kuvvetleri ise sayısal olarak dünyanın en büyük 2. hava kuvvetleridir. Toplam 4173 hava taşıtına sahiptir. Bunların 1511'i muharip uçaktır. Muharip uçak filosu bakımından Rusya, Çin'in gerisinde kalarak dünyada 3. sıradadır. Rusya'nın nükleer silah taşıma kapasitesine sahip Stratejik Bombardıman Uçakları, 66 adet Tu-22M, 42 adet Tu-95 ve

15 adet Tu-160'tan oluşmaktadır.⁵⁰ Rusya'nın nükleer caydırıcılığının üçüncü aşaması ise SSBN'lerdir. Rusya donanması 5 filodan oluşmaktadır. Bunlar, Kuzey Filosu, Baltık Filosu, pasifik Filosu, Karadeniz Filosu ve Hazar filosudur. Rusya'nın SSBN'lerini konuşlandırdığı ve nükleer caydırıcılığı korumakla görevli esas filolar Kuzey ve Pasifik filolarıdır.⁵¹

Rusya'nın yıllık askeri harcamaları 2020 SIPRI rakamlarına göre 61.713 milyar dolardır.⁵² Rusya'nın savunma sanayi ihracatı ise dünya genelinde yapılan ihracatın %5'ini oluşturmaktadır. Rus şirketleri 2020 yılı boyunca 26,4 milyar dolarlık silah satışı gerçekleştirmiştir.⁵³

Rusya'nın devam eden modernizasyon projeleri hesaba katılırsa bu satışların önemli bir kısmı Rusya'nın kendi ordusu için tedarik ettiği sistemler olarak düşünülebilir. Bununla birlikte Rusya'nın 24 Şubat 2022 tarihinde giriştiği Ukrayna'nın işgali konusunda çok önemli prestij kayıpları olmuştur. Devam eden savaşın ilk 1 ayında Rusya 100'den fazla hava aracını kaybetmiştir. Bunlar arasında en modern savaş uçakları olarak gösterilen SU-35, SU-34, SU-30SM gibi savaş uçakları ve Ka-52 gibi ağır sınıf taarruz helikopterleri de bulunmaktadır.⁵⁴

Rusya'nın bu kayıpları büyük oranda Rus sistemlerine duyulan güveni sarsmıştır. Aynı zamanda Rus ordusunun görüldüğü kadar güçlü olmadığı, yeterli istihbarata sahip olmadığı, stratejik düzeyde önemli hatalar yaparak büyük kayıplar verildiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte savaşın 2. ayı dolmadan Rusya'nın Karadeniz filosunun sancak gemisi olan "Moskova'nın nedeni tam olarak bilinmeyen bir sebeple gemide çıkan yangın sonucunda batması çok önemli bir gelişmedir. Bu olayda en olası senaryo Ukrayna tarafından fırlatılan RK-360 MT Neptün Gemi savar füzesi ile vurulması ve sonrasında çıkan yangının kontrol edilemeyerek geminin batmasıdır.⁵⁵ Bu tür büyük ve sembolik bir savaş gemisinin batırılması sadece askeri

⁵⁰ 2022 World Air Forces Flight International, *Flight Global*, <https://www.flightglobal.com/reports/world-air-forces-directory-2022/146695.article>, (ET:23.04.2022).

⁵¹ Navy's Association, *Ministry of Defence of the Russian Federation*, <https://eng.mil.ru/en/structure/forces/navy/associations/structure/forces/type/navy/north/about.htm>, (ET:24.04.2022).

⁵² SIPRI, Military expenditure by country, in constant (2019) US\$ m., 1988-2020, SIPRI 2021

⁵³ SIPRI, The Sipri Top 100 Arms-Producing And Military Services Companies, 2020, SIPRI 2021.

⁵⁴ List Of Aircraft Losses During The 2022 Russian Invasion Of Ukraine, *Oryx*, <https://www.oryxspioenkop.com/2022/03/list-of-aircraft-losses-during-2022.html>, (ET:24.04.2022)

⁵⁵ Neptune's Wrath: The Flagship Moskva's Demise, *Oryx*, <https://www.oryxspioenkop.com/2022/04/neptunes-wrath-flagship-moskvas-demise.html>, (ET:24.04.2022).

bir başarı değil aynı zamanda psikolojik ve stratejik bir başarıdır. Rusya-Ukrayna savaşı savunma sanayisinin ve harp doktrinlerinin ortak bir amaca uygun şekilde geliştirilip kullanılmasının önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Her savaşın kendine özgü şartları ve değişkenleri vardır. Sadece silah sistemlerine sahip olmak mutlak anlamda başarıyı getirmemektedir. Bununla birlikte uygun siyasi ortam, ekonomik dengeler, savaşın sürdürülebilirliği gibi kavramlar göz önünde bulundurulmalıdır.

1.4.3. Çin Halk Cumhuriyeti Savunma Sanayisi

Çin ekonomik anlamda dünyanın yükselen gücüdür. Aynı zamanda 14.72 Trilyon dolarlık GYSH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) ile dünyanın en büyük 2. ekonomisidir.⁵⁶ Ekonomik anlamda büyüme hızı dikkate alındığında Çin, çok uzak olmayan bir gelecekte ABD'yi geçerek dünyanın en büyük ekonomisi olacaktır. Çin'in en önemli büyüme stratejilerinden birisi ülkeye gelen yabancı yatırımcılardır. Çin'in bu denli ekonomik anlamda büyümesi beraberinde bazı güvenlik sorunlarına sebep olmuştur. Çok önemli bir üretim merkezi haline gelen Çin için enerji çok önemli ihtiyaçtır. Bu nedenle Çin için enerji yollarının güvenliği ön plandadır.

Çin aynı zamanda ABD'nin mutlak güç olmasına karşı çıkmaktadır. Fakat doğrudan askeri anlamda bir tepki vermekten kaçınarak, daha çok yumuşak anlamda muhalefet etmektedir. Bu sebeple kendisi üzerinde oluşacak yoğun askeri politik baskıyı başka noktalara sevk ederek daha güvenli bir şekilde dünyadaki askeri ve politik vizyonunu hayata geçirmektedir. Ancak bununla birlikte Tayvan'dan vazgeçmeyeceğini de belirtmektedir. Çin için ABD'nin Tayvan'a verdiği destek son derece endişe vericidir. Ayrıca ABD'nin Tayvan'ı füze savunma sistemi ağına dahil etmesi Çin açısından caydırıcılığının azalması ihtimaline karşı yeni tedbirler geliştirmesine sebep olmuştur.⁵⁷

Çin ekonomisine paralel olarak Çin savunma sanayisi ve ordusu da çok önemli ilerlemeler sağlamıştır. Çin'in savunma bütçesi 2009 yılında 123.287 milyar dolar iken, 2020 yılında 252.304 milyar dolara ulaşmıştır.⁵⁸ Buna paralel olarak Çinli şirketlerin dünya silah ticaretindeki rolü de giderek artmaktadır. Çinli şirketler dünya silah

⁵⁶ The Top 25 Economies in The World, *Investopedia Economy*, <https://www.investopedia.com/insights/worlds-top-economies/>, (ET:24.04.2022).

⁵⁷ Sait Yılmaz, Yükselen Güç Çin'in Politika ve Stratejileri, https://www.academia.edu/22187065/Y%C3%BCkselen_g%C3%BC%C3%A7_%C3%87inin_g%C3%BCvenlik_politika_ve_stratejileri, (ET:24.04.2022).

⁵⁸ SIPRI, Military expenditure by country, in constant (2019) US\$ m., 1988-2020, SIPRI 2021

ticaretinin %13'nü gerçekleştirmektedir.⁵⁹ Çinli şirketlerin bu kadar hızlı bir büyüme gerçekleştirmesinin temel sebeplerinden birisi de Çin ordusunun yapmış olduğu modernizasyon faaliyetleridir. Dünyanın en büyük 100 savunma şirketi arasına giren Çinli şirketler aşağıda gösterilmiştir;

Tablo 3: Çin'in savunma sanayi şirketleri ve gelirleri

Dünya Sıralama	Genelinde	Şirket İsmi	Ülke	2020 Silah Satışı (Milyon Dolar)
7		NORINCO	ÇİN	17,930
8		AVIC	ÇİN	16,980
9		CETC	ÇİN	14,610
12		CASIC	ÇİN	11,870
20		CSGC	ÇİN	5,360

Kaynak: SIPRI, The Sipri Top 100 Arms-Producing And Military Services Companies, 2020, SIPRI 2021.

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Çin'deki savunma sanayi üretiminin önemli bir kısmının, büyük çaplı 5 devlet şirketi arasında bölündüğünü görüyoruz. Bu durum Çin'in güvenlik noktasında her şeyi elinde tutmak isteyen siyasi rejiminin getirmiş olduğu durumlardan birisi olarak düşünülebilir. Çin ekonomik anlamda büyük bir güç olmakla birlikte aynı zamanda nükleer silaha sahip olan ve çok büyük bir hızla konvansiyonel kapasitesini modernize eden ve üstüne koyan bir ülkedir. Çin'in hava gücüne baktığımızda toplam 3285 hava taşıtı ile dünyanın en büyük 3. hava gücüne sahiptir. Aynı zamanda 1571 muharip uçağa sahiptir. Böylelikle Çin, dünyanın en büyük 2. muharip hava gücüne sahip ülkesidir.⁶⁰ Fakat Çin'in sahip olduğu savaş uçaklarının büyük kısmı eski nesil uçaklardan oluştuğu için nitelik anlamında aynı şeyi söylemek zor olacaktır. Fakat Çin'in J-20 gibi 5. nesil savaş uçağını envantere alması bile başlı başına çok önemli bir mihenk taşıdır.

Bununla birlikte Çin nükleer silah sahibi ülkelerden biridir. Çin ilerleyen dönemlerde Nükleer kapasitesini artırma konusunda oldukça avantajlı bir durumdadır. Çünkü Çin, ABD ve Rusya gibi Nükleer silahlar ve taşıyıcı platformları kısıtlayıcı herhangi bir anlaşma yapmış değildir. Bu sebeple ABD ve Rusya karşısında nükleer

⁵⁹ SIPRI, The Sipri Top 100 Arms-Producing And Military Services Companies, 2020, SIPRI 2021.

⁶⁰ 2022 World Air Forces Flight International, *Flight Global*, <https://www.flightglobal.com/reports/world-air-forces-directory-2022/146695.article>, (ET:24.04.2022).

anlamda bir denge oluşturmak adına nükleer başlık ve taşıyıcı platform geliştirme çabaları hızla devam etmektedir.

Çin, SIPRI verilerine göre 320 nükleer savaş başlığına sahiptir.⁶¹ Ayrıca Çin'in bu nükleer başlıkları düşman ülkeye ulaştırmak için sahip olduğu nükleer üçlü olarak adlandırılacak taşıyıcı platformlar SSBN, Stratejik Bombardıman uçakları ve ICBM'leri mevcuttur. Çin'in 120 adet H-6 Stratejik Bombardıman uçağı mevcuttur.⁶² Çin'in SSBN kabiliyeti ise 4 tane Type 094 sınıfı denizaltıdan oluşmaktadır. Bu denizaltıdan toplam 6 tane üretilmiş 2 tanesi 2019'da emekli edilmiştir. Type 094 SSBN'lerin her biri 12 adet JL-2 SLBM taşıma kapasitesine sahiptir. Ayrıca Çin 2030 yılına kadar daha gelişmiş özelliklere sahip Type 096 SSBN'lerini envantere almayı planlamaktadır.⁶³

Çin'in sahip olduğu ICBM'ler DF-4, DF-5, DF-5A, DF-5B, DF-5C, DF-31, JL-2(SLBM) ve DF-41'dir. Bununla birlikte Çin özellikle kendisi için çok uzak olmayan coğrafyalarda bulunan tehditlere karşı da balistik ve seyir füzeleri geliştirmektedir. ICBM'ler menzil olarak yakın coğrafyalar için yeterli olsa da maliyet açısından akıllıca bir çözüm olmayacaktır. Bu sebeple Çin daha kısa menzillerde etkili olabilecek sistemler üzerinde çalışmaktadır. Bunlar IRBM (Intermediate Range Balistic Missile- Uzun Menzilli Balistik Füze), MRBM (Medium Range Balistic Missile-Orta Menzilli Balistik Füze), SRBM (Short Range Balistic Missile-Kısa Menzilli Balistik Füze), GLCM (Ground Launched Cruise Missile- Karadan Fırlatılan Seyir Füzeleri) olarak adlandırılabilir. Aşağıda bu sistemlerin sayıları ve menzillerine dair bazı bilgiler verilmiştir.

⁶¹ *World Nuclear Forces*, SIPRI, <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/nuclear-disarmament-arms-control-and-non-proliferation/world-nuclear-forces>, (ET:24.04.2022).

⁶² 2022 World Air Forces Flight International, *Flight Global*, <https://www.flightglobal.com/reports/world-air-forces-directory-2022/146695.article>, (ET:24.04.2022).

⁶³ Department Of Defense, Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving The People's Republic Of China 2020, *Office Of The Secretary Of Defense*, 2020 (ss.45).

Tablo 4: Çin'in sahip olduğu füze sistemleri ve sayıları

Füze Sistemi	Laçer Sayısı	Füze Sayısı	Etkili Menzil
ICBM	100	100	5500 km ve üzeri
IRBM	200	200+	3000-5500 km arası
MRBM	150	150+	1000-3000 km arası
SRBM	250	600+	300-1000 km arası
GLCM	100	300+	1500 km ve üzeri

Kaynak: Department Of Defense, Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving The People's Republic Of China 2020, Office Of The Secretary Of Defense, 2020, s.166.

Genel olarak bakıldığında Çin, 2035 yılında ordusunun modernizasyonunu tamamlamayı ve 2050 yılından önce dünya standartlarında bir orduya sahip olmayı amaçlamaktadır. Buna paralel olarak Çin savunma sanayisi yoğun olarak modernizasyon faaliyetleri yürütmekte ve teknolojiler geliştirmektedir. Çin endüstrisi başlarda Batı sistemlerinin kopyalarını üreterek başlasa da zaman geçtikçe geliştirdikleri teknolojiler ve ihtiyaçları kapsamında özgün ve güçlü bir endüstri haline gelmiştir. Günümüzde Çin nükleer silah sahibi, devasa bir ekonomisi olan ve dünya da ekonomik anlamda çok fazla noktada bağlantısı olan bir ülkedir. Bu sebeple Çin, kendi ana karasından uzakta görev yapabilecek, siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruyabilecek, ticaret yolları üzerinde güvenliği sağlayabilecek, uçsuz bucaksız okyanuslar için uygun özelliklere sahip, kuvvet aktarımı, hava savunması, insani yardım gibi görevleri yapabilecek çok daha gelişmiş elektronik ve sensör kabiliyeti olan gemiler yapmaktadır. Type 001 Liaoning, Type 002 Shandong uçak gemileri, Type 055 Kruvazörü, Type 052D Destroyeri, Type 071 Amfibi Çıkarma gemisi ve Type 075 Amfibi Çıkarma gemisi bu açıdan çok önemli örneklerdir.⁶⁴ Çin Dünya'da hâkim bir güç olmak için uzun soluklu bir planlama yapmaktadır. ABD bu durumun farkında olduğundan dolayı Çin'e karşı bölgede ki müttefik ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmekte ve Çin'in küresel anlamda daha fazla etkin olmasının önünü almaya çalışmaktadır.

1.4.4. İsrail Savunma Sanayisi

İsrail devleti, 19. yüzyıl milliyetçilik hareketlerinden etkilenen yurtsuz bir halk olan Yahudilerin Filistin topraklarından kendilerine bir yurt kurma düşüncesiyle ortaya

⁶⁴ Congressional Research Service, China Naval Modernization: Implication For U.S. Navy Capabilities-Background and Issues for Congress, Congressional Research Service, March 2022 (ss.18-31).

çıkan Siyonist fikirlerin ışığında uzun soluklu bir mücadelenin sonunda kurulmuştur. Siyonistler kendilerini bir dinin mensubu olmaktan ziyade bir ırkın mensubu olarak gördüklerinden dolayı dini ve kültürel bir eşitlik anlayışından yoksun olarak Filistin topraklarını Araplarla paylaşma fikrinden uzaktılar. Bu tarihsel süreçte fikirler giderek daha da savaştı bir hâl almıştır. Böylelikle İsrail devletinin kurulması ve varlığını korumasının temeli savaş ve çatışmaya dayanan bir olgu olmuştur. Jabotinsky bu durumu “Demir Duvar” doktrini ile ifade etmektedir. Jabotinsky’e göre, İsrail devletinin mutlak güvenliği için bir demir duvar oluşturulmalıdır. Bu demir duvar fiziki bir yapıdan ziyade İsrail’in caydırıcılığını ifade eden ve askeri, homojen ve organik bir yapıdan oluşan ve her anlamda tam olarak üstünlüğü sağlamış bir İsrail devletinin, Araplar üzerinde mutlak hakimiyet kurmasını öngörüyordu.⁶⁵

İsrail’in Filistin de uyguladığı baskı ve işgal politikalarının arkasında bu fikirlere dayanan yönetim anlayışının olduğu görülmektedir. İsrail Soğuk Savaş boyunca Arap devletleri ile 4 önemli savaş yapmıştır. İsrail’in ABD ile ilk silah anlaşması ve yardımı 1949 yılından sonra gerçekleştirmiştir. Bu dönemde İsrail için ABD en önemli tedarikçi değildir. İsrail’in en önemli tedarikçisi başta Fransa olmakla birlikte Avrupa devletleriydi. ABD 1950’li yıllar boyunca Arap devletlerinin Sovyetler Birliği’ne yönelik yaklaşmasından endişe ettiğinden dolayı İsrail’e yönelik silah tedarikini belli bir dengeyi bozmayacak şekilde gerçekleştirdi. 1967 yılında “Altı Gün Savaşı”ndan sonra Avrupalı devletlerin İsrail’e karşı ambargo uygulamaları İsrail için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra ABD’de kısa süreliğine olsa İsrail’e karşı ambargo uygulamış fakat 1968 yılından sonra İsrail, ABD için önemli bir müttefik haline gelmiştir. Bu tarihten sonra ABD’nin İsrail’e yönelik yardımları artmış, Silah satışları artık İsrail’i üstün noktaya getirecek şekilde planlanmış ve uygulanmıştır. 1973 yılından sonra bu durum daha hızlı bir şekilde hayata geçirilmiş ve İsrail’e yapılan yardımlar ve silah satışları artarak devam etmiştir.⁶⁶

İsrail böyle bir tarihsel geçmişten gelen bir devlet olmasından dolayı savunma sanayi ve silahlı kuvvetler bakımından nüfusa ve ekonomisinin büyüklüğüne oranla çok ileride bir ülkedir. Zira İsrail için önemli olan varlığını koruyabilmek ve halkının

⁶⁵ Zafer Balpınar, “Vladimir Ze’ev Jabotinsky’nin Demir Duvar Doktrinini Anlamak”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt:16, Sayı:36 (ss.743-747).

⁶⁶Ferhat Pirinççi, “İsrail’in Silahlanmasında ABD’nin Rolü ve ABD-İsrail Stratejik İlişkisinin Başlaması (1956-1973)”, *History Studies Middle East Special Issues 2010* (ss.354-371).

güvenliğini sağlamaktır. Bu doğrultuda İsrail için nükleer silah sahibi olmak içinde bulunduğu jeopolitik ortam göz önüne alındığında son derece stratejik ve önemli bir başarıdır. İsrail devleti resmi olarak nükleer silah sahibi olduğunu kabul veya reddetmiş değildir. Fakat SIPRI raporlarına göre İsrail'in 90 adet nükleer savaş başlığı mevcuttur.⁶⁷

Aynı şekilde bu savaş başlıklarını düşman ülkeye karşı kullanmak için taşıyıcı platformlara da sahiptir. 1500-3500 km arası menzile sahip olan Jericho-2 ve 4800-6500 km menzile sahip olan Jericho-3 füzelerine sahiptir.⁶⁸ Bununla birlikte İsrail'in envanterinde 5 adet bulunan Alman tasarımı "Dolphin" sınıfı denizaltılardan yaklaşık 1500 km menzile ulaşan SLCM'ye (Submarine Launched Cruise Missile- Denizaltıdan Fırlatılan Seyir füzesi) sahip olduğu düşünülmektedir.⁶⁹ Bununla birlikte İsrail'in yıllık savunma harcaması 2020 yılı itibariyle 21.704 milyar dolardır.⁷⁰ İsraili savunma sanayi şirketlerinin dünya silah ticaretindeki payı %2'dir.⁷¹ İsrail'in dünya silah ticaretinde ilk 100 şirket arasına giren şirketleri şu şekildedir;

Tablo 5:İsrail'in en büyük savunma sanayi şirketleri ve gelirleri

Dünya Sıralamasındaki Yeri	Şirket İsmi	Ülkesi	2020 yılı Silah Satışı (Milyon Dolar)
28	Elbit Systems	İsrail	4,240
35	Israel Aerospace Industries	İsrail	3,510
46	Rafael	İsrail	2,690

Kaynak: SIPRI, The Sipri Top 100 Arms-Producing And Military Services Companies, 2020, SIPRI 2021.

İsrail'in caydırıcılığının ve vurucu gücünün en önemli unsurunu hava kuvvetleri teşkil etmektedir. İsrail hava kuvvetleri sahip olduğu F-35, F-15, F16 gibi savaş uçakları ve sahip olduğu savaş, eğitim tecrübesi ile Orta Doğu'nun en etkin hava kuvvetlerinden birisidir.⁷² İsrail'in güvenlik konseptini en iyi şekilde özetleyen hususlardan birisi de

⁶⁷ *World Nuclear Forces*, SIPRI, <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/nuclear-disarmament-arms-control-and-non-proliferation/world-nuclear-forces>, (ET:25.04.2022).

⁶⁸ *Worldwide Ballistic Missile Inventories*, Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/factsheets/missiles>, (ET:25.04.2022).

⁶⁹ *Arms Control And Proliferation Profile:Israel*, Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/factsheets/israelprofile>, (ET:25.04.2022).

⁷⁰ SIPRI, The Sipri Top 100 Arms-Producing And Military Services Companies, 2020, SIPRI 2021.

⁷¹ SIPRI, The Sipri Top 100 Arms-Producing And Military Services Companies, 2020, SIPRI 2021.

⁷² 2022 World Air Forces Flight International, *Flight Global*, <https://www.flightglobal.com/reports/world-air-forces-directory-2022/146695.article>, (ET:25.04.2022).

hava savunma sistemlerinin yapısıdır. İsrail'in hava savunma altyapısı farklı tehditlere karşı eş güdümlü olarak hareket etmeyi ve çok katmanlı yapısı sayesinde farklı tehditlere karşı en uygun sistemi faaliyete geçirerek en yüksek seviyede karşı koymayı amaçlamaktadır.

İsrail'in hava savunmasını oluşturan temel sistemler, Uzun menzilden gelen tehditlere karşı "David Sling", yakın mesafe alçak irtifa ve topçu roket sistemlerine karşı "Iron Dome", Uçak helikopter ve diğer hava araçlarına karşı orta irtifa ve orta menzilde etkinlik sağlayan "Spyder Ailesi", Drone gibi küçük hava araçlarının algılanması ve durdurulması konusunda "Drone Dome", Elektro optik sensörler kullanarak pasif şekilde düşman hedeflerinin tespitini sağlayan "Sky Spotter" ve tüm bu sistemlerin eş güdümlü ve bir arada çalışmasını sağlayan C4I (Commands, Controls, Computers, Communications, Intelligence,- Komuta, Kontrol, Bilgisayar, İletişim- İstihbarat) entegre modüler bir komuta kontrol sisteminin birlikteliğinden meydana gelmektedir.⁷³ Bununla birlikte İsrail'in ABD'den aldığı "Patriot" hava savunma sistemleri ve Balistik Füze Savunması için geliştirmiş olduğu "Arrow" ailesi mevcuttur. Arrow ailesi ABD'nin maddi desteği ile birlikte İsrail ve ABD ortaklığında geliştirmiştir. Günümüze kadar ABD Arrow ailesinin gelişimi için 3,7 milyar dolardan fazla katkı sağlamıştır. Arrow füzesi temelinde bir ABM (Anti Balistic Missile-Anti Balistik Füze)'dir. Arrow sistemi üzerinde bulunan Link 16 sayesinde Patriot radarından gelen verileri de kullanabilir. Günümüzde en gelişmiş modeli Arrow 3 füzesidir.⁷⁴

Genel olarak baktığımızda İsrail, tehdit algıladığı durumlara karşı savunma yeteneklerini ön plana çıkarmıştır. Hamas'ın roket tehdidine karşı Iron Dome gibi dünyada eşi benzeri olmayan sistemler geliştirirken, İran'ın balistik füze tehlikesine karşı balistik füze savunma sistemini geliştirmektedir. Aynı zamanda hava kuvvetlerinin caydırıcı bir unsur olarak kalması için ABD ile yakın iş birliğini sürdürmektedir. İsrail deniz alanında ise kendi güvenlik konseptine bağlı kalarak esas amacı İsrail ana karasını korumak olan küçük çapta gemilerden oluşan mütevazi ama teknolojik kabiliyetleri çok olan gemilerden oluşmaktadır. Bu gemilerin küçük yapıları itibariyle denizde kalma süreleri kısıtlı olduğundan ana karadan uzak coğrafyalarda uzun süreler görev yapmaları

⁷³ *Air And Missile Defense*, Rafael Advanced Defense Systems Ltd., <https://www.rafael.co.il/worlds/air-missile-defense/>, (ET:25.04.2022).

⁷⁴ *Arrow 2 (Israel)*, MissileThreat CSIS Defense Project, <https://missilethreat.csis.org/defsyst/arrow-2/>, (ET:25.04.2022).

pek mümkün değildir. Zaten İsrail'in güvenlik konseptinde böyle bir amacı da yoktur. Her ülke kendi siyasi veya ekonomik hedefleri doğrultusunda askeri doktrinler ortaya koyar. Fakat bu doktrinleri uygulama noktasında Rusya-Ukrayna savaşında gördüğümüz üzere her zaman başarılı olamayabilir. İsrail ise günümüze kadar çok fazla savaş, çatışma ve askeri operasyon tecrübesi olan bir devlet olarak yaşadığı olaylardan çok iyi dersler çıkardığını ve kendisini geliştirmeye devam ettiğini açıkça göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİNİN GELİŞİM TARİHİ VE ETKENLER

2.1. Türkiye'de Savunma Sanayinin Kuruluşu ve Gelişimi

Türkiye için savunma sanayisinin gelişimi Osmanlı devletinin yükselme dönemine kadar uzanan bir süreçtir. Fatih Sultan Mehmet döneminde devrinin çok ötesinde toprak dökabilen Osmanlı, savunma sanayi alanına çok önem vermiştir. Birçok şehirde mühimmat üreten fabrikalar kurulmuştur. Osmanlı devleti, savaş gemisi üretme konusunda oldukça yetenekli tersaneler sahip olmuştur. İnebahtı deniz savaşında Osmanlı donanmasının yok edilmesinden sonra 5 yıl içerisinde yaklaşık 200 gemi üretebilmeyi başarmıştır. Fakat 18. yüzyıldan sonra Buhar makinelerinin icadı ile birlikte Avrupalı devletlerin gerisinde kalmıştır. 19. yüzyıl boyunca endüstrisini yeterince geliştiremeyen ve aynı zamanda ticari faaliyetlerden istediği oranda gelir elde edemeyen Osmanlı devleti için 1. Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle ayrılması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı devleti siyasi ve ekonomik anlamda çok zor bir durumda olmasının da etkisiyle 1. Dünya Savaşı sonrasında çökmüştür. Bu dönemde Osmanlı toprakları ittifak devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Anadolu'dan başlayacak bir milli mücadele hareketi için İstanbul'da bulunan silah ve mühimmat üretmeye yarayan tezgahlar ve araç gereçler gizlice Anadolu'ya kaçırılmıştır.⁷⁵

1923 yılından sonra Türkiye milli mücadeleyi başarıyla kazanmış olmasına rağmen ekonomik olarak pek iyi durumda değildi. Aynı zamanda Türkiye dış politika konusunda Fransa ile kapitülasyonlar, İngiltere ile Musul, Yunanistan ile mübadele konularında anlaşabilmiş değildi. Böyle bir ortamda bazı iç ayaklanma girişimleri de gerçekleşmiştir. Türkiye bu dönemde ekonomik anlamda yeterli kaynağa sahip olmadığından dolayı dışarıdan gelecek yatırımlara açık bir politika belirlemiştir. Bu dönemde bazı Alman, İngiliz ve Amerikan şirket ile ortak fabrika yatırımları gerçekleştirilmiştir. Fakat 1929 ekonomik krizinden sonra devletin müdahalesinin daha

⁷⁵ Ahmet Faruk Gülsoy, *Türk Milli Savunma Sanayii Tarihi: Aselsan Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020 (ss.34-37), s.34-36.

çok hissedildiği ve ekonominin dışı kapalı olarak yürütüldüğü bir döneme girilmiştir.⁷⁶ 1930'lu yıllar dünyada Alman ve İtalyan milliyetçi fikirlerinin yükselişte olduğu bir dönemdi. Aynı zamanda 1929 krizinin getirmiş olduğu ekonomik zorluklar devletleri bir hayli zor durumda bırakmaktaydı. Türkiye bu zorlu ekonomik tablonun bir savaş ile sonuçlanma ihtimalini görmüş ve ordunun olası bir dünya savaşı için hazırlıklarını artırmıştır. Bu dönem içerisinde ordunun kullanabileceği bütün tüfek ve mühimmatlar toplanmış ve ilgili askeri birimlere teslim edilmiştir. Aynı zamanda bu dönemden sonra ordunun giyim kuşam ihtiyaçlarının tamamen yurt içinden sağlanması amacıyla milli fabrikalarda üretimler yapılmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan 16 yıl sonra Türk ordusunun bütün giyim kuşam ve levazım ihtiyaçları milli fabrikalarda üretilir hale gelmiştir.⁷⁷

Ayrıca bu dönemde Türkiye yaklaşan dünya savaşı ve beliren bazı güvenlik risklerine karşı çeşitli ittifaklar yapmıştır. 1934'te Balkan Antantı, 1936'da Akdeniz Paktı ve 1937'de Sadabad Paktı'dır. Türkiye için 1952'de NATO'ya girene kadar Boğazların statüsü nedeniyle en önemli tehditlerden birisi Sovyetler Birliği olmuştur.⁷⁸ Türkiye 2. Dünya Savaşı yıllarında ise savaşın dışında kalmak için denge politikası yürütmüştür. Bu dönemde savaşan devletler farklı ittifaklar kurma yoluna giderken Türkiye savaşın dışında kalmak için çaba sarf etmiştir. Bu dönemde özellikle İngiltere ve ABD Türkiye'yi yanlarına çekmek için birçok teklif ve tehditte bulunmuştur. 2. Dünya Savaşı yıllarında Türk savunma sanayisi olumsuz yönde etkilenmiştir. O dönemler de bütçenin önemli bir kısmı acil ihtiyaçların yurt dışından tedarik edilmesi için kullanılmıştır. Bu yüzden askeri fabrikalara yeteri kadar bütçe ayrılamamıştır. Bununla birlikte 2. Dünya Savaşı'nın başlamasından dolayı Türkiye'de bulunan yabancı personeller ülkelerine dönmek zorunda kalmıştır.⁷⁹

2. Dünya Savaşı'nın etkisini artırması ile, Türkiye'nin savunma harcamalarını artırması arasında doğru orantı vardır. 1939 yılında 275 milyon TL olan savunma harcamaları 1944 yılında 807,5 milyon TL'yi bulmuştur.⁸⁰ Savaşın sonlarına doğru

⁷⁶ Baskın Oran, "1923-1939 Göreli Özerklik-I: Dönemin Bilançosu", (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası: Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, Cilt: 1, İletişim Yayınları, (15.Baskı), İstanbul 2009 (ss.247-674), s.247.

⁷⁷ Levent Kalyon, *Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008 (ss.55-210), s.92.

⁷⁸ Tansu Akın, *Cumhuriyet Dönemi Savunma Sanayii Politikaları*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun 2018 (ss.20-36), s.20.

⁷⁹ Levent Kalyon, s.94.

⁸⁰ Tansu Akın, s.21.

Türkiye Almanya'ya savaş ilan ederek savaşa dahil olsa da bu durum sembolik bir anlam taşımıştır. Zaten o dönemde Hitler çoktan intihar etmişti. Alman ordusu teslim olmak üzereydi. Türkiye savaş sonrası oluşacak düzende yerini almak adına böyle bir hamle yapmıştır.

2. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye için en büyük tehdit Sovyetler Birliği olmuştur. Bu dönemde Sovyetler Birliği tehlikesine karşı Türkiye ABD ve Batı'nın yanında yer almak istemiştir. 1947 yılında ABD başkanı Truman'ın Türkiye ve Yunanistan'ı kapsayan bir yardım paketini açıklamasının ardından Türkiye'nin konumu giderek belli olmaya başlamıştır. ABD olası bir Sovyet işgaline karşı Türkiye'nin güçlü bir direniş göstermesi gerektiğini aksi taktirde yakın Doğu'da bulunan diğer ülkelerinde zincirleme bir şekilde Sovyetler Birliği etkisine girebileceğini düşünmekteydi.⁸¹ Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya girmesi pek değişimin habercisiydi. Öncelikle büyük değişimler, askeri yapılanma anlamında kendisini göstermiştir. Genelkurmay'ın Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanması en önemli değişimlerden birisidir. Bu dönemde milli savunma sanayisi çok önemli yara almıştır. ABD yardımları sonrasında ordunun ihtiyaçları temin edildiğinden dolayı, Millî Savunma Bakanlığı tarafından yerli fabrikalara verilen siparişler durma noktasına gelmiştir. Birçok silah ve mühimmat üreten fabrika sivil alanlara yönelik üretimler yapmaya başlamıştır.⁸²

Türkiye'nin NATO'ya girişinden itibaren savunma harcamalarındaki artış devam etmiştir. Güvenliğini NATO ile sağlamayı hedefleyen Türkiye açısından en önemli değişim harcanan paranın büyük oranda dışarıdan yapılan alımlara gitmesidir. Türkiye Marshall Planı ile birlikte çeşitli teknik destek, ordunun eğitim ve niteliğinin artırılması gibi hususları da kapsayan toplam 225,1 milyon dolarlık bir yardım almıştır.⁸³ Türkiye ABD ilişkileri açısından 1962 yılında yaşanan Küba Füze Krizi sonrasında ABD'nin Türkiye'de bulunan Jüpiter füzelerini sökmesi, Türkiye'nin ABD'ye duyduğu güvenin sarsılmasına sebep olmuştur. Ayrıca ABD Başkanı Johnson'un Kıbrıs konusunda Türkiye'ye göndermiş olduğu mektup ve Yunanistan'ı destekler nitelikte bir tavır alması, Türkiye dış politikası ve savunma sanayisi açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Johnson mektubundan sonra ulusal savunma sanayinin gerekliliği tekrar

⁸¹ Gökser Gökçay, *İkinci Dünya Savaşı'nın Bitiminden Johnson Mektubu'na Dış Yardımlar ve Türkiye*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2015 (ss.60-140), s.60.

⁸² Levent Kalyon, s.122-158.

⁸³ Gökser Gökçay, s.135-140.

ön plana çıkmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekati'ndan sonra ABD'nin Türkiye'ye ambargo uygulaması üzerine birçok savunma sanayi kuruluşu kurulmuştur.

Bu dönemde Türk Kara Kuvvetleri'ni Güçlendirme Vakfı, Aselsan gibi kurumlar kurulmuş, 1978 yılında Silahlı Kuvvetler bünyesinde "Savunma Araştırma ve Danışma Kurulu" teşkil edilerek, Silahlı Kuvvetlerin diğer sanayi kuruluşları ile iş birliği yapması ve orta uzun vadede hedefler konularak daha başarılı bir sistem oluşturmak hedeflenmiştir.⁸⁴ Bu dönemde Türkiye yeni bir savunma doktrinine geçmiştir. Bu doktrine göre savunma sanayinin tek bir noktaya bağımlı olmasının önüne geçilmelidir. Türkiye bu dönemde Libya ve İran gibi devletlerden silah tedarik etmeyi planlamıştır. Hatta soğuk savaş koşullarının egemen olduğu bir dönemde SSCB'den silah alınması bile gündeme gelmiştir. Bu dönemde asıl tehdit SSCB değil Yunanistan olarak görülmüştür. 1980 darbesi bu doktrinin hayata geçmesine engel olmuştur. Bu dönemden sonra Türkiye'de savunma sanayi alanında düşünsel bir altyapı hazırlanmıştır. Fakat savunma sanayi alanında asıl önemli gelişme Turgut Özal döneminde yaşanacaktır. Özal dönemi ile birlikte Türkiye ABD ile ilişkilerini tekrar güçlendirecek ve montaja dayalı bir sanayi ile çalışmalara devam edecektir.⁸⁵

2.2. Türkiye'de Savunma Sanayinin Oluşum Sürecini Şekillendiren Faktörler

1. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı devletinin yıkılıp Anadolu topraklarının işgaline karşı milli mücadelenin başlatılması neticesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında yeni bir ulus inşa etmek için çalışmalara başlanmıştır. Bu dönem Türkiye için yenilikler çağıdır. Birçok konuda Batılı devletler örnek alınmıştır. Fakat yeni kurulan Türkiye'nin bir daha benzer işgal girişimlerine karşı güçlü bir devlet olması en önemli amaçlardan biriydi. Bu doğrultuda eğitim ve sanayileşme konuları çok büyük önem arz etmekteydi. Bu dönemde eğitim amaçlı yurt dışına çok sayıda talebe gönderilmiş, dışarıdan ülkeye gelecek yabancı sermaye için teşvik edici çalışmalar yapılmıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu politik ve ekonomik ortam hemen hemen her

⁸⁴ Levent Kalyon, s.169-170.

⁸⁵ Baskın Oran, s.674.

sektörü etkilemiştir. Savunma sanayi sektörü de bu ortamın getirmiş olduğu şartlara bağlı olarak gelişmeler ve değişimler geçirmiştir.

1920-1923 yılları arasında kurtuluş savaşı dolayısıyla sivil, siyaset ve ordu iç içe geçmiş bir durumda iken 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasından sonra sivil asker ayrımı daha belirgin bir hâl almıştır. 1924 yılından İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan dönemde Türkiye'ye yönelik dışarıdan gelen ciddi bir tehdit görülmemekle birlikte çeşitli zamanlarda Almanya ve İtalya'da yaşanan gelişmeler Türkiye'yi kaygılandırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren milli kaynaklara dayanan bir savunma sanayi inşası ve eldeki fabrikaların onarımı ve modernizasyonu gibi faaliyetlere girişmiştir. Fakat eldeki bilgi birikimi, sermaye ve teknolojik altyapı yeterli olmadığından dolayı istenen düzeyde başarı elde edememiştir.⁸⁶ Bu dönemde izlenen politikalar 1923 yılının Şubat-Mart aylarında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan ülkenin siyasal anlamdaki bağımsızlığını ekonomik anlamda da hayata geçirebilmeye dayanmaktaydı. Savunma sanayine yönelik yatırımlarda bu düşüncenin bir parçası olarak düşünülebilir. Türkiye'de savunma sanayinin temel taşı sayılabilecek olay ise 1921'de Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıdır. Bu dönemde Ankara, Kırıkkale ve Kayaş bölgelerinde pirinç, mühimmat, hafif silah, kapsül, barut ve top üretimlerinin yapıldığı fabrikalar kurulmuştur.⁸⁷

1929 Dünya Ekonomik Buhranından sonra ise Türkiye, o dönemde dünyada her devletin uyguladığı devletçilik politikalarına daha fazla ağırlık verdiği görülmektedir. Bu dönemlerde özellikle sanayileşmeyi desteklemek amacıyla Alman, İngiliz ve ABD'li şirketlere ait ürünlerin lisans altında Türkiye'de üretildiği görülmektedir. Bu dönemlerde bir Türk girişimci olan Nuri Demirağ havacılık alanında önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. 2. Dünya Savaşı her ne kadar Türkiye'nin dahil olmadığı bir savaş olsa da Türkiye'nin güvenlik endişeleri ve tehdit algıları dolayısıyla askeri harcamalarında çok büyük harcamalara gitmesi hem ekonomik anlamda dengeleri bozmuş hem de savunma yatırımlarına ayrılan kaynakların hazır alımlara yönelik olarak dışa akmasına sebep olmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrası oluşan konjonktürde Türkiye, Sovyetler Birliği tehlikesi ile karşı karşıya kalmış, dolayısıyla ABD ile yakın ilişkiler

⁸⁶ Levent Kalyon, s.55.

⁸⁷ Ahmet Faruk Gülsoy, s.37.

geliştirmek için adımlar atmıştır. 1947’de Truman ve ardından gelen Marshall yardımları ile Türkiye giderek ABD’nin etkin olduğu bir döneme girmiştir.

1952 yılında Türkiye’nin NATO’ya girmesi, Türk savunma sanayi için en olumsuz dönemdir. Bu dönemde genellikle ihtiyaç fazlası ürünlerin müttefiklerce hibe edilmesi ve gerekli görülen ihtiyaçların dış alımlar yoluyla tedarik edilmesi tercih edilmiştir.⁸⁸ Bu dönemde Türkiye için dönüm noktası diyebileceğimiz konu Johnson mektubudur. ABD’nin Türkiye’ye yaptığı yardımların ve verilen silahların amaçları dışında kullanılmayacağı ve Türkiye’nin Kıbrıs’a yönelik olası bir müdahalesi sonrası gelebilecek bir Sovyet işgaline karşı NATO’nun 5. maddesini devreye sokmayacağını bildirmekteydi. 1974 yılında Türkiye yapılan bütün baskılara rağmen Kıbrıslı soydaşlarına yapılan zulme sessiz kalmamış ve Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirmiştir. Bu dönemden sonra Türkiye’ye ambargolar uygulanmıştır. Bu ambargolara tepki olarak Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları kurulmuştur. Daha sonra bu vakıfların girişimleri sonucunda ASELSAN, HAVELSAN, ASPİLSAN gibi devlet sermayesine dayanan şirketler kurulmuştur. 1983 yılında TSK’nın donatımı ve her türlü ihtiyacı olan silah, araç, gereç, makine, teçhizat, ilaç gibi ürünleri üretmek ve yedek parça temini, bakım onarımı gibi faaliyetleri yürütmek amacıyla Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü kuruldu. 1984 yılında TUSAŞ kurulmuştur. 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte Savunma Sanayi Projelerine ağırlık verileceği vurgulanmıştır.⁸⁹

2.3. Atatürk Dönemi Savunma Sanayi Politikaları

Atatürk döneminde, Türk savunma sanayisinin kendisine yeterli bir sanayi altyapısı olması ve güçlü bir ordu kurulması için çok önemli adımlar atılmıştır. İlk olarak 1921 yılında Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1924 yılında Ankara’da hafif silah ve top tamir atölyeleri ve fişek fabrikaları kurulmuştur.⁹⁰ Yine 1924 yılında Türk donanmasının yeniden inşası için Gölcük Tersanesi kurulmuştur. Atatürk, güçlü bir donanmaya sahip olmanın çok pahalı ve uzun bir süreç olduğunu bildiğinden dolayı

⁸⁸ Savunma Sanayimiz Tarihçe, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:28.04.2022).

⁸⁹ Savunma Sanayimiz Tarihçe, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:28.04.2022).

⁹⁰ Savunma Sanayimiz Tarihçe, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:28.04.2022).

öncelikli hedef Osmanlı'dan kalan eski gemilerin bakım ve onarımının yapılıp yeniden kullanıma alınmasıydı. O dönemde Türkiye'de Yavuz Muharebe kruvazörünü havuzlayabilecek kapasitede bir havuz bulunmadığından dolayı bu havuzun inşası için Alman bir şirketle anlaşılmış ve geminin onarımlarını yapmak içinde Fransız bir şirketle anlaşılmıştır. Böylelikle Gölcük'ü Deniz Kuvvetleri ile özdeşleştirecek yolun başlangıcı olmuştur.⁹¹

1925 yılında Türkiye'nin ilk ve en büyük özel teşebbüs savunma sanayi yatırımı olan Şakir Zümre Bomba Fabrikası İstanbul Haliç'te temeli atılmıştır. Şakir Zümre Bomba Fabrikası Yunanistan, Bulgaristan, Polonya ve Mısır'a çeşitli alanlarda ihracatlar gerçekleştirmiştir. Fakat Millî Savunma Bakanlığı'ndan devamlı olarak sipariş alamaması ve 2. Dünya Savaşı'nın oluşturmuş olduğu ortamda dışarıdan alınan şartlı yardımların bir neticesi olarak fabrika daha fazla ayakta kalamamış ve üretimine son vermiştir.⁹² 1925 yılında "Türk Tayyare Cemiyeti" kurulmuştur. Vecihi Hürkuş'ta cemiyetin nizamnamesini yazanlar arasındadır. 1926 yılında ise Türk havacılığının gereksinimi olan teknik personelin eğitimi amacıyla "Tayyare Makinist Mektebi" kurulmuştur.⁹³

Yine 1926 yılında Türk Tayyare Cemiyeti ve Alman Junkers Tayyare Fabrikasının iş birliği ile Tayyare ve Motor Anonim Şirketi (TOMTAŞ) kurulmuştur. Alman Junkers şirketi Versay anlaşmasının getirmiş olduğu kısıtlamalardan kaynaklı olarak kendi topraklarında böyle bir üretimi gerçekleştiremediğinden dolayı lisans altında A-19 ve A-20 uçakları üretilmiş ve bu uçakların bakım onarımları yapılmıştır. Fabrikada 120 Alman ve 240 Türk personel görev yapmıştır. Ancak 1928 yılında işçiler arasındaki maaş farkı ve Junkers şirketinin bazı sorumluluklarını yerine getirmemesi ve Türk Hava Kurumu'na uçak satan Fransa'nın Almanya'ya yaptığı baskılar neticesinde fabrikada üretim durmuştur. Fabrika'nın işlerliğini sağlamak amacıyla mevcut tesisler Kayseri Tayyare Fabrikası adını almış ve 1932 yılında yeniden faaliyetlerine başlamıştır. 1932 yılında Amerikan Curtiss Hawk ve Fledging uçakları imal edilmiştir. 1936 yılında Alman Gotha-145 tipi 1937 yılında Polonya ile PZL-23, 1939 yılında İngiltere ile Miles

⁹¹ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçesi, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı*, <https://www.dzkk.tsk.tr/ArsivAskeriTarih/icerik/deniz-kuvvetleri-komutanligi-tarihcesi>, (ET:28.04.2022).

⁹² Tansu Akın, s.32.

⁹³ Türk Tayyare Cemiyeti Tarihçe, Türk Hava Kurumu, https://www.thk.org.tr/turk_tayyare_cemiyeti, (ET:28.04.2022).

ve Magister tipi uçaklar üretilmiştir. Fabrikada TOMTAŞ dönemi dahil olmakla birlikte 1926-1941 yılları arasında toplam 212 adet uçak üretilmiştir.⁹⁴

1930'lu yıllar boyunca yerli girişimler olduğu görülmektedir. Vecihi Hürkuş, Nuri Demirağ, Nuri Killigil gibi isimler havacılık ve silah üretiminde önemli girişimler imza atmıştır. Vecihi Hürkuş, Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlardan ele geçirilen ve eldeki mevcut uçak aksamalarından yararlanarak 1926 yılında ilk sivil uçağı üretmiştir. Osmanlı döneminde oldukça başarılı bir pilot olan Vecihi Hürkuş, Türk Tayyare Cemiyeti'nin kuruluşunda yer almış ve TOMTAŞ'ın test pilotluğu görevini de yapmıştır. Vecihi Hürkuş 1932 yılında kendi imkanlarıyla ilk Türk Sivil Havacılık okulunu kurmuştur. Hürkuş 1933 yılında Kadıköy'de kurduğu fabrika da Türk spor-eğitim uçağı Vecihi-XIV, XV, XVI tipi uçaklar üretmiştir.⁹⁵ Nuri Demirağ, Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde devlet memuru olarak görev yapmaktayken bir süre sonra istifa edip ticarete atılmıştır. Ticari hayatında oldukça büyük başarılar elde eden Nuri Demirağ, Türkiye'de soyadı kanununun çıkmasından sonra demiryolu yapımındaki başarılarından dolayı Atatürk tarafından bizzat "DEMİRAĞ" soyadı verilmiştir. Demirağ 1936 yılında etüt atölyesi, uçak fabrikası ve havaalanı kurmuştur. Nuri Demirağ'ın sivil taşımacılık alanında ilk ürettiği uçak Nu.D.36 tipi uçaktır. Bu uçaktan Beşiktaş Nuri Demirağ uçak fabrikasında toplam 12 tane üretilmiştir. Fakat test sırasında bir uçağın düşmesi bahane edilerek engellemeler çıkarılmış ve uçak alımından vazgeçilmiştir. Nuri Demirağ dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye mektup yazıp durumu izah etmeye çalışsa da olumlu bir cevap alamamıştır. 1944 yılında Nuri Demirağ'ın kurduğu uçuş okulu, uçak fabrikası ve uçuş alanı kamulaştırılarak büyük umutlarla kurulan havacılık faaliyetleri sekteye uğratılmıştır.⁹⁶ Nuri Killigil, Türkiye Cumhuriyeti'ni ilk patlayıcı madde üretimi yapan müteşebbisidir. 1938 yılında İstanbul Sütluçe silah ve patlayıcı üretimi yapmak üzere bir fabrika satın almıştır. 2. Dünya Savaşı boyunca ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrasında Pakistan, Suriye ve Mısır'a ihracat yapmıştır. 1949 yılında fabrikada yaşanan büyük bir patlama sonucunda aralarında Nuri Killigil'in de bulunduğu 27 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu patlamanın bir kaza mı yoksa sabotaj mı olduğu konusu hala

⁹⁴ Abdullah Aydoğan, "Atatürk Dönemi Türk Havacılık Faaliyetleri ve Havacılık Faaliyetlerinin Gelişim Süreci", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2020 (ss.75-78), s.75.

⁹⁵ Abdullah Aydoğan, s.76.

⁹⁶ Abdullah Aydoğan, s.77-78.

tartışılmaktadır.⁹⁷ Genel olarak baktığımızda Atatürk dönemi boyunca Türk savunma sanayi alanında çok önemli ilerlemeler yaşanmıştır. Elbette bu başarıda Atatürk'ün vizyoner bakış açısı çok etkili olmuştur. Fakat Atatürk'ün ölümünden sonra yapılan çalışmaların çoğu devlet eliyle sekteye uğratılmış ya da engellenmiştir.

2.4. İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye'nin Tutumu

İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi, Türkiye'nin güvenlik endişelerinin artmasına sebep oldu. Üstelik İtalyan lider Mussolini'nin İtalya'nın Akdeniz'de, Asya'da ve Afrika'da tarihi hedeflerinin olduğunu vurgulaması Türkiye açısından kayda değer gelişmelerdir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'nda umduğunu alamayan İtalya için yeniden Anadolu toprakları üzerinde planlar kurması son derece olası bir durumdu. Türkiye bu duruma karşılık olarak İngiltere ve Fransa ile görüşmeler yapmış aynı zamanda Sovyetler Birliği'ni de bu üçlü ittifak görüşmelerine dahil etme fikrini taşımıştır. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yakın ilişkiler geliştirmesi Almanya'yı rahatsız etmiş Almanya'da Türkiye'nin güvenlik endişelerini gidererek kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Fakat 23 Ağustos'ta Almanya ve SSCB'nin saldırmazlık anlaşması imzalaması Türkiye'nin hedeflediği İngiltere, Fransa, SSCB ve Türkiye birlikteliğini oldukça zor bir noktaya getirmiştir.

SSCB'nin ana amaçlarından birisi Türkiye'yi tarafsız tutarak Montrö Sözleşmesi'ni kendi lehine değiştirmektir. İtalya'nın 1939'da İkinci Dünya Savaşı'na dahil olması üzerine İngiltere ve Fransa, Türkiye'nin de 19 Ekim 1939'da imzalanan üçlü ittifak anlaşmasına dayanarak savaşa girmesi gerektiği yönünde baskı yapmaya başladı. Fakat Türkiye bunu yaptığı taktirde Sovyetler Birliği'nin kendisine saldırabileceğini öne sürerek savaşa girmeyi reddetti. İtalya'nın Yunanistan'ı işgal etmesi üzerine Türkiye yine aynı argümanları ileri sürerek savaşa girmeyi uygun bulmadı. 1940 yılında Nazi Almanya'sı ve Sovyetler Birliği, Türkiye'nin işgali ve paylaşımı üzerinde pazarlıklar yapmışlardır. Sovyetler Birliği'ni mihver devletlerin safına çekmek isteyen Almanya Türkiye'nin paylaşımı üzerinden SSCB ile anlaşma çabasına girmiştir. Fakat dünyayı mihver devletler ve SSCB arasında paylaştıran bu görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamamıştır. Bu dönemde Türkiye güvenlik

⁹⁷ Tansu Akın, s.35-36.

endişeleri nedeniyle Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzalamıştır. 22 Haziran 1941 tarihinde Almanya'nın SSCB'ye karşı taarruza geçmesi Türkiye'yi olası bir Sovyet-Alman ittifakının oluşması durumuna karşı rahatlatmıştı. Fakat bu seferde ittifak devletleri Türkiye'nin Almanya ile yakınlaşmasından rahatsız olmuştur. Stalingrad kuşatmasının başarısız olmasından sonra müttefik devletleri Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa girmesi yönünde baskılarını artırmıştır. Fakat Türkiye tam olarak müttefiklere güvenmediğinden dolayı savaşın dışında kalmayı en uygun çözüm olarak düşünmekteydi. Bu dönemde özellikle SSCB'nin Almanya'ya karşı mücadele de üstün konuma geçmesinden dolayı Türkiye'ye karşı daha sert bir tavır takındığı söylenebilir.

6 Haziran 1944'te yapılan Normandiya çıkarması sonrasında savaşın müttefikler lehine geliştiğini gören Türkiye, İngiltere ABD ve SSCB ile ilişkileri geliştirmek adına adımlar atsa da SSCB tarafından Türkiye'nin bir türlü savaşa sokulamaması yeni bir tehdit ortamının doğduğunun habercisiydi. Genel olarak bakıldığında İkinci Dünya Savaşı boyunca Türk dış politikasının temel hedefi, Sovyet karşıtı gözükmeden müttefiklerin desteğini almak ve savaş sırasında Almanya'yı denge de tutarak mümkün olduğunca karşısına almamak oldu. Türkiye savaş sırasında bu zorlu şartlara rağmen temel hedeflerine ulaşan bir politika izlemiştir.⁹⁸

Türkiye 2. Dünya Savaşı'na girmeyerek büyük başarı elde etse de savaş boyunca yaşanan güvenlik endişeleri nedeniyle savunma harcamaları 1938 yılında %30,31 iken 1941 yılında %55,44 seviyesine yükselmiştir. Savaş sırasında nüfusun büyük kısmının silah altına alınması ekonomik anlamda üretimin düşmesine sebep olmuştur. En önemli düşüşlerden birisi tarım sektöründe görülmüştür. 2. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin en önemli ticari ortağı Almanya'dır. 1938 yılında Almanya Türkiye ihracatının %44'ünü oluştururken, ithalatının ise %46'sını oluşturmaktaydı.⁹⁹ Bu dönemde Türkiye'de çıkarılmış olan Varlık vergisi kanunudur. Bu kanun ile savaş sırasında elde edilen spekülatif kazançların bir kısmına el konulması amaçlanmıştır. Fakat bu durum yoğun tartışmalara sebep olmuştur. Sonuç olarak toplanan vergiler elde edilen gelirlere oranla çok düşük kalmış ve dış ticarete azınlıkların üstünlüğünü kırma düşüncesi gerçekleşmemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin dış ticaretinde etkin olan azınlıkların uluslararası ticaret ağındaki bağlantıları nedeniyle ticaretin aksayabileceği

⁹⁸ Baskın Oran, s.400-475.

⁹⁹ Mehmet Emin Yardımcı, Doğan Kutlutürk, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Ekonomik Kısıtları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED*, Sayı:37, 2019 (ss.56-59).

korkusunu doğurmuş ve böylece varlık vergisi tahsilatında alınabilecek radikal önlemlerin önüne geçilmiştir.¹⁰⁰

2.5. Türkiye'nin NATO'ya Girişi

2. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Türkiye Batı dünyasının yeni önderi olan ABD ile ilişkileri geliştirmek adına adımlar atmaya başlamıştır. Bu adımların temel sebepleri Sovyet Birliği tarafından Türkiye'den resmen toprak talebinde bulunulması ve boğazların statüsü konusunda söz hakkı istemesi etkili olmuştur. Bununla birlikte savaş sırasında ekonomik anlamda oldukça zor duruma düşen Türkiye ekonomisi için ABD yardımları ve iş birliği oldukça önem arz etmekteydi.¹⁰¹

Bu dönemde dünya da iki kutuplu yeni bir denge kurulmaktaydı. Bu dengenin bir tarafında ABD'nin öncülük ettiği demokrasi ve liberal ekonomiyi savunan Batı medeniyeti, diğer tarafta Komünist sistemi savunan SSCB önderliğindeki komünist blok hakimdi. Avrupa'da bulunan devletler olası bir Sovyet yayılcılığına karşı ittifaklar geliştirmektedir. ABD ise Avrupa'nın kontrolünü elinde bulundurmak ve Sovyetler Birliği'ne karşı güçlü bir ideolojik, ekonomik ve askeri bir blok oluşturmak için bu ittifak çabalarını destekledi ve genişlemesine ön ayak olmuştur. Nihayetinde 1949 yılında NATO kurulmuştur. Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik tabloda en uygun adım olarak bu pakta girme düşüncesi hakimdi.

Fakat Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı boyunca ortaya koyduğu tarafsızlık politikaları sebebiyle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı boyunca NATO'ya girmesini mümkün kılmamıştır. Bu durum CHP'yi mecliste zor duruma düşürmüştür.¹⁰² 14 Mayıs 1950 genel seçimleri sonrasında Demokrat Parti iktidar olmuştur. Fakat seçimlerden 1 ay 11 gün sonra Kore savaşı patlak vermiştir. Bu durum üzerine Demokrat Parti hükümeti Kore'ye asker gönderme kararı almıştır. Türkiye, ABD'den sonra Kore'ye asker gönderen ikinci ülke olmuştur. Bu durum Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik ortamın bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı

¹⁰⁰ Mahmut Arslan, "2.Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi", *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, Yıl 2, Sayı:2, 2016 (ss.5-6).

¹⁰¹ Bülent Akkaya, "Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 28, Ocak-Şubat 2012 (ss.4-14), s.4.

¹⁰² Abbas Balcı, "Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi Dönemlerinde Türkiye'nin NATO'ya Giriş Denemeleri ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi 1945-1960", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:13, 2019 (ss.252-268), s.252.

ittifak arayışları CHP'nin ve Demokrat Parti'nin ortak hedefi olarak ABD önderliğindeki NATO'ya katılmak olmuştur. Başbakan Adnan Menderes yaptığı bir basın toplantısında verilen kararın bir savaş kararı değil, barışı koruma yönünde bir teşebbüs olduğunu ifade etmiştir. Türkiye Kore'ye 4500 kişilik Tugay büyüklüğünde bir kuvvet sevk etmiştir. Türk askeri Kore Savaşında Kunuri Muharebeleri olarak anılan muharebelerde kahramanlığını ispat etmiş ve kendisine verilen her türlü görevi başarı ile yerine getirmiştir. Bu gelişmeler Amerikan kamuoyunda Türkiye'nin aleyhine olan düşüncelerin değişmesine sebep olmuştur.

Bununla birlikte Türkiye'nin petrol sahalarına olan yakınlığı ve Sovyetler Birliği'ne olan sınırı sebebiyle stratejik anlamda çok önemli bir coğrafyada bulunması ve olası yeni bir savaşta Türkiye topraklarındaki üslere ihtiyaç duyulacaktı. Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında 1952 yılında Türkiye NATO'ya alınmıştır.¹⁰³ Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını sağlayan en önemli gelişme ABD'nin Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakması ve olumsuz tutum sergileyen diğer devletleri ikna etmesidir.¹⁰⁴

2.6. Kıbrıs Barış Harekâtı

Kıbrıs 1571 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından fethedilmiştir. Fakat adanın kontrolü 1878 yılında İngiltere'ye geçmiştir. Adanın İngiltere'nin kontrolüne geçmesinin ardından adada bulunan Rumlar, Yunanistan ile birleşme taleplerini dillendirmeye başlamıştır. Bu birleşme fikrine “Enosis” denmektedir. Kelime anlamı ise adanın Yunanistan'a ilhak edilmesi demektir. Yunanistan 1950'li yıllara kadar bu fikri benimsemiş olsa da herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır. Fakat 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Yunanistan'ın da NATO'ya girmesinden sonra Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına yönelik çalışmalara hızlanmıştır. İlhak konusunun uluslararası düzeyde değerlendirilmesi için konunun 1954 yılında BM'ye taşınacağı açıklanmıştır. Bu sırada adada bulunan Türklere yönelik şiddet olayları artmıştır.

Yunanistanlı Albay Grivas tarafından silahlı EOKA örgütü 1955 yılında kurulmuştur. EOKA 1957 yılında ada da bulunan Türklere karşı saldırılara başlamıştır. Adadaki Türkler 1956 yılında EOKA saldırılarına karşı koymak amacıyla “Volkan” adında bir direniş örgütü kurmuştur. Bu örgüt daha sonra “Türk Mukavemet Teşkilatı”

¹⁰³ Bülent Akkaya, s.5-14.

¹⁰⁴ Abbas Balcı, s.268.

adını almıştır. 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere garantör ülke olmuşlardır. Fakat bu sorunların çözümüne yetmemiştir. 1961 yılından itibaren EOKA şiddet olayları artarak devam etmiştir. Bunun üzerine 1964 yılında Türk hükümeti, TBMM'den adaya askeri müdahale yetkisi almıştır. 1964 yılında ABD başkanı Johnson, İsmet İnönü'ye bir mektup yollamış ve açıkça Türkiye'yi tehdit etmiştir. Bu duruma tepkiler verilse de neticede ABD'nin istediği olmuş, Türkiye o dönemde müdahalede bulunmamıştır. Yunan Cuntası ile EOKA-B taraftarları 15 Temmuz 1974 tarihinde Makarios'a karşı darbe yapmıştır. Bunun neticesinde "Kıbrıs Elen Cumhuriyeti" kurulmuş ve "Enosis" fiili olarak hayata geçirilmiştir. Türkiye bu duruma kayıtsız kalmamış ve 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekatı'nı gerçekleştirmiştir.¹⁰⁵

Türkiye garantörlük anlaşmasından doğan meşru hakkını kullanarak uluslararası hukuka uygun şekilde adaya müdahale etmiştir. Böylelikle adanın Yunanistan'ın egemenliğine girmesine engel olunmuştur. 16 Ağustos'a kadar devam eden harekatta adanın %38'i Türkiye'nin kontrolüne geçmiştir. Bu gelişmelere Sovyetler Birliği ve ABD tepki göstermiştir. ABD, 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır. Türkiye ise cevap olarak 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurmuştur.¹⁰⁶ ABD'nin başlattığı silah ambargosu Türkiye açısından çok önemli bir olaydır. Türkiye bu olaydan sonra Türkiye'de bulunan ABD'ye ait 20 üsse el koyacağını ABD'ye bildirmiştir. Ardından 1969 tarihinde imzalanan Türk-Amerikan Savunma İş Birliği anlaşmasını yürürlükten kaldırmıştır. Ve Türkiye'deki bütün ABD üslerinin denetimini Türk Silahlı Kuvvetleri'ne vermiştir. Bu olaydan sonra ABD tarafında bazı yumuşamalar olmuş ve yeni bir Savunma ve İş Birliği Anlaşması imzalanmıştır.¹⁰⁷ Fakat ambargonun devam etmesi sebebiyle yürürlüğe girmemiştir. Türkiye bu dönemde Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Hatta gerekirse Sovyetler Birliği'nden silah almayı bile tartışmıştı. Fakat 26 Eylül 1978 yılında ABD ambargosu kaldırılmıştır. Fakat tüm bu yaşanan gelişmeler Türkiye'nin savunma sanayi alanındaki eksikliklerini görmesine sebep olmuştur. Bu dönemde sonra

¹⁰⁵ Hasan Yılmaz, "Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, 2017 (ss.88-93).

¹⁰⁶ Ramazan Tosun, "Kıbrıs Meselesi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:10, 2001 (ss.106), s.106.

¹⁰⁷ Hacer Dolanbay, "1975-1984 Arası Gündem: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Türkiye'nin Dış Politikası", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt:5, Sayı:3, Aralık 2019 (ss.856).

Türk savunma sanayinin gelişimi için vakıf şirketleri başta olmakla yerli bir savunma endüstrisinin oluşturulması gerektiği herkes tarafından kabul edilmiştir.

2.7. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’de Savunma Sanayisinin Gelişimi

2.7.1. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Konumu ve Önemi

1991’de Soğuk Savaş’ın bitmesinin ardından Sovyetler Birliği’nin etkin olduğu pek çok bölgede etkinliğini yitirmesi ve azalması sonucu yeni dengeler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye’nin dış politikası açısından son derece önemli bir dönem olmuştur. Türkiye; Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu’ya yönelik çeşitli alanlarda yeni politikalar geliştirmiştir. Balkanlarda Yugoslavya’nın dağılma süreci ve ardından Almanya’nın bölgede etkili olduğu bir dönem görülmüştür. Bu dönemde Sırbistan’ın Bosna’ya uyguladığı zulümlere karşı Türkiye’nin Bosna’nın yanında yer alması sonucu Yunanistan’ın Türk düşmanlığı sebebiyle Sırbistan’ın yanında yer aldığı görülmektedir. Bulgaristan ise en sorunsuz komşu olarak öne çıkmaktadır. Orta Doğu’da Suriye, Sovyetler Birliği’nin yıkılması sonrası en önemli koruyucusunu yitirmiştir. Be sebeple İsrail ile daha yumuşak ilişkiler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Suriye’nin Türkiye ile Su ve Terör konularında sorunları devam etmektedir. Irak ise Saddam’ın hataları sonucunda önemini kaybetmiştir. Bu dönemde ABD’nin bölgedeki en önemli hedefi İran’dır. İran’ın bölgesel üstünlük ve şeriatçılığı yayma düşünceleri mevcuttur. Fakat İran’ın ABD tarafından izole edilmiş olması ve en önemli gelir kaynaklarından olan petrol gelirlerini Türkiye üzerinden Avrupa’ya satmak istemesinden dolayı Türkiye ile çok fazla karşı karşıya gelmemektedir.¹⁰⁸

Kafkasya, Rusya açısından en önemli bölgelerden birisidir. Çünkü hem azınlıkların yoğun olarak bulunduğu hem de petrol kaynaklarının çok fazla olduğu bir bölgedir. Türkiye’nin Kafkasya’da bulunan üç komşusunun üçü de zayıf ve istikrarsız bir durumdadır. Bu devletler Sovyetler Birliği’nin bölgeye yerleşmek için uyguladığı istikrarsızlaştırma politikalarının bir sonucu olarak bu durumdadırlar. Türkiye için bu ülkelerin ekonomik anlamda kalkınması ve gelişmesi kendi yararına önemli bir kazanç

¹⁰⁸ Baskın Oran, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:51, Sayı:1, 1996 (ss.358-368), s.358.

olarak görülmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin Türkiye açısından önemli sonuçları olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin bölgesel çapta ağırlığının arttığı görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin iç dinamiklerinden ziyade dışarıda yaşanan gelişmelerle doğru orantılı olarak gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte SSCB yıkılmıştır. Onun yerine geçen Rusya ise kendi içinde oluşan sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu sayede Türkiye, Kafkaslarda zayıf komşularla baş başa kalmıştır. Balkanlarda ise Sovyetler Birliği'nden ayrılan devletler artık bir sorun olmaktan çıkmıştır. Yunanistan, Makedonya meselesi ile birlikte kendisine yeni sorunlar yaratmıştır. Orta Doğu'da Irak, İran savaşı ardından ABD ile Körfez savaşı sonrasında aldığı yenilgiden sonra etkisizleşmiştir. Suriye ise en büyük koruyucusu olan Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası etkisini kaybetmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası ABD açısından Türkiye'nin azalan önemi ABD'nin Körfez savaşı sonrası Irak ve İran'a yönelik "Çifte Kuşatma" politikası sayesinde tekrardan arttı.¹⁰⁹

Bu dönemde Türkiye'nin bazı dış kaynaklı sebeplerden dolayı bölgesel olarak ağırlığı artarken bazı sebeplerden dolayı da önemi azalmıştır. Dış kaynaklı sebepler açısından bakıldığında ilk olarak Avrupa'nın güvenliği açısından Türkiye'ye olan gereklilik azalmıştır. Bu durumun temel sebepleri, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Avrupa'nın Rusya'dan Sovyetler Birliği kadar büyük bir tehlike algılamamasından kaynaklıdır. Bir diğer faktör ise Yugoslavya'nın dağılması sonrasında ortaya çıkan ortamda barışın tesis edilmiş olmasıdır. Ayrıca enerji kaynaklarının güvenliği ve Avrupa'ya ulaştırılması hususunda ABD'nin etkin rol alması Avrupa'nın bu konuda Türkiye'ye olan ihtiyacının önüne geçmiştir.

İç kaynaklı sebeplere gelecek olursak, Türkiye'nin daha etkili bir dış politika ortaya koyabilmek için yaptığı ekonomik harcamaların bütçeye getirdiği yükler önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Bir diğer önemli sorun Kürt sorunudur. Bu durum hem diplomasi konusunda Türkiye'nin konumunu güçlendirmekte hem de güvenlik gerekçesiyle yapılan harcamalar ekonomik bir yük olarak öne çıkmaktadır. Bir diğer önemli sebep Türk kamuoyuna karşı pompalanan aşırı beklentilerdir. Türkiye'nin büyük bir devlet olduğu ve diğer Türk devletlerinin lideri olacağı gibi söylemler ön plana çıkmıştır. Fakat bu tarz söylemler Rusya'da önemli karşı duruşlara sebep olmuştur.

¹⁰⁹ Baskın Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar" s.358-360.

Ayrıca devletlerin dış politikalarında temel olan ulusal çıkar ve güvenlik perspektifi yerine “aktiflik-pasiflik”, “dostluk-düşmanlık” hatta “Müslüman-Gavur” gibi söylemler ön plana çıkmış ve gerçekleşmesi mümkün olmayan beklentiler Türkiye kamuoyunda düş kırıklığına ve moral bozukluğuna yol açmıştır.¹¹⁰ Türkiye, Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren iki temel direk üzerine yükselmiştir. Bunlar Batıcılık ve Statükoculuktur. Fakat 1991’de Soğuk Savaş’ın bitmesiyle birlikte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de bu statüko kavramı yeni bir boyut kazanmıştır. Bu sayede Türk dış politikasının yeni etki alanları genişlemiştir. Balkanlarda, Kafkasya’da, Orta Asya’da, Orta Doğu’da yeni politikalar ve bu politikaların sonuçları ile baş başa kalmıştır.

2.7.2. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Balkan, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu Politikaları

Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra Bulgaristan’da rejim yıkılmıştır. Rejimin değişmesi sonrasında ülkede bulunan Türk azınlıklar büyük oranda rahatlamıştır. Bu durum Türk dış politikası açısından Bulgaristan’ın artık tehdit olarak değil yatırım ve ticaret faaliyetleri yürütülebilecek bir komşu olmasına sebep olmuştur. Yunanistan ise özellikle Arnavutluk ve Makedonya ile yaşadığı problemlerden dolayı Türkiye ile çok fazla karşı karşıya gelmemiştir. Fakat karasularının 12 mile çıkarılması konusu Türkiye’nin çok hassas yanaştığı bir konu olmuştur. Çünkü karasularının 12 mil olması durumunda Ege denizinde Yunan karasuları yüzde 35’ten yüzde 64’e çıkacaktır. Türkiye’nin karasuları ise yüzde 8,8’den yüzde 10’a çıkacaktır. Açık deniz ise yüzde 56’dan yüzde 26’ya inecektir. Bununla birlikte kıta sahanlığı ve hava sahası da karasuları ile birlikte genişleyecektir. Böyle bir durumda Marmara ve Ege de Türkiye’den kalkan bir veya bir uçak Yunan karasularından veya hava sahasından geçmeden Akdeniz’e ulaşamayacaktır. Bu örnek bile olayın Türkiye açısından ne kadar hassas bir konu olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye’nin Bosna konusunda en etkin ülkelerden birisi olmuştur. BM barış gücüne asker göndermiş, uçuş yasağının denetimi için F-16 savaş uçaklarını göndermiştir. Bu dönemde Türkiye, Mart 1994’te ABD tarafından kurulan Boşnak-Hırvat Federasyonunun büyük destekçisi olmuştur. Türkiye’nin bu dönemde Bosna

¹¹⁰ Baskın Oran, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, s.361.

konusunda bu kadar etkin bir politika izlemesinin en önemli sebeplerinden biri Avrupa'nın Müslüman azınlıklara karşı olan tutumunun önüne geçmektir. Bu sayede Türkiye'nin Avrupa'ya entegrasyonu noktasında daha ılımlı bir ortam oluşturabilmesi amaçlanmıştır. Türkiye'nin Bosna politikasında en önemli kazançlarından birisi haklı ve mazlumun yanında olarak itibar kazanması ve aynı zamanda Yunanistan'ın Sırbistan'ın yanında olması hususunu açığa çıkarmıştır.¹¹¹

Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya yaklaşımı ise Bağımsız laik ve demokratik rejimlere sahip olmak ve liberal Pazar ekonomilerine dönüşmek üzerine olmuştur. Fakat bu yaklaşım tam olarak başarıya ulaşamamıştır. Bunun en önemli nedeni bağımsızlık ve demokrasi ilkeleri Rusya'yı, demokrasi ilkesi iş başında bulunan eski komünist liderleri, laiklik ilkesi ise İran'ı rahatsız etmiştir. Liberal ekonomi ise hem Türkiye'nin hem de diğer devletlerin ekonomik olarak zayıf olmasından dolayı mümkün olmamıştır. Türkiye'nin bölgeye yönelik en önemli amacı bölgede bağımsız devletlerin kurulmasıdır. Bu nedenle Türkiye bölgede altyapının kurulması, iletişimin sağlanması ve ulaşımın kolaylaşması adına adımlar atmıştır. Kredi ve Finansman desteği sağlamıştır. Ayrıca Türkiye, Türki devletlerin uluslararası örgütlerde daha etkin olabilmesi için bilgi, tecrübe ve psikolojik destekte bulunmuştur. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya politikasının en önemli riskleri ise ekonomik açıdan verilen sözlerin tutulamamasıdır. Bu durum Türkiye açısından hem prestij kaybına sebep olmakta hem de ekonomik açıdan daha zor bir duruma sokmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik politikaları Rusya'yı ürkütmüştür. Aynı zamanda Çeçen-Rus savaşında Türkiye'den bölgeye giden gönüllü savaşçılar Rusya açısından büyük tehlike olarak görülmektedir. Bu sebeple Rusya, Yeni Boğazlar Tüzüğüne karşı çıkmış, petrol ve doğalgaz kaynaklarının Türkiye'den geçmesine engel olmuş ve PKK'ya ülkesini açmıştır.

Türkiye'nin dışarıya yönelik bu denli harcamalar yapması özellikle ekonomik açıdan daha az gelişmiş olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan Kürt kökenli vatandaşların devlete karşı yabancılaşmasını tetikleyecek bir unsur olmuştur.¹¹² Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikaları Su ve terör sorunu üzerine gelişmiştir.

¹¹¹ Baskın Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", s.362-363.

¹¹² Baskın Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", s.364-366.

Irak ve İran'ın ABD tarafından soyutlanması sonucu Türkiye açısından asıl önemli sorun, Suriye ile yaşanan su sorunu olmuştur. Fırat ve Dicle nehirlerinin Türkiye'den geçerek Irak ve Suriye topraklarına ulaşması önemli bir husustur. Bu konuda 17 Temmuz 1987 yılında Suriye ile yapılan anlaşmaya göre saniyede 500 metreküp su bırakılmaktadır. Fakat ileride yaşanacak kuraklık ya da nüfus artışı gibi durumlarda bu konunun nasıl bir sonuca bağlanacağı net değildir. Sınır aşan ırmaklar tek bir ülkenin malı sayılmazlar ancak bu konuda uluslararası arenada kabul gören tek ve yerleşmiş bir kurallar bütünü olmadığı için bu durum Türkiye açısından bir avantajdır. Suriye ise bu duruma karşılık olarak PKK'ya hoşgörüyle bakmakta hatta kendi topraklarında barınmasına müsaade etmektedir.¹¹³

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan ortamda uyguladığı politikalara bakıldığında bazı açılardan avantajlara sahip olmakla birlikte özellikle tam olarak analiz edilmeyip uygulanan politikaların eksi yönde sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Bu durum ise Türkiye'nin soğuk savaş sonrası dönemde konumu ve önemini belirlemede son derece büyük önem taşımaktadır.

2.8. Türkiye'nin Güvenlik İhtiyaçları ve Terör Sorunu

Terör örgütleri ideolojik temelleri Marksizm'den alan ve buradan hareketle halk arasında silahlı örgütlenmeler kurarak mevcut düzeni yıkıp yerine Marksist-Leninist ilkeleri benimseyen, sınıfsız ve sömürsüz bir düzen kurmayı amaçlayan örgütlerdir. Türkiye'de 27 Mayıs darbesinden sonra oluşturulan 1961 Anayasası'nın özgürlükçü ideolojiyi benimseyen yapısı bu tarz marjinal gruplar ve fikirler için uygun zemini hazırlamıştır. Böylelikle 1960-1970 yılları arasında pek çok grup ve fikir ortaya çıkmıştır. PKK'nın temelleri yine bu dönemlerde atılmıştır.¹¹⁴ Abdullah Öcalan önderliğinde Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği (ADYÖD) bu fikirler ışığında kurulmuştur. 1974-1975 yılları arasında örgütün kurucu kadrosu bu yapı altında gelişmiştir. 1976 yılında Abdullah Öcalan önderliğinde Kürdistan Devrimcileri diğer ismiyle Ulusal Kurtuluş Örgütü kurulmuştur. 1978 yılında örgütün lider kadrosundan pek çok ismin katıldığı Diyarbakır Lice ilçesi Fis Köyü'nde 27-28 Kasım tarihlerinde

¹¹³ Baskın Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", s.367-368.

¹¹⁴ Nuray Altındağ, "Türkiye'nin PKK Bölücü Terör Örgütü ile Mücadelesine Dair Bir Analiz", *Anadolu Strateji Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1 (ss.35-37), s.35.

bir kongre düzenlenmiş ve PKK terör örgütü kendisini devrimci bir parti olarak tanımlamıştır. Bu kongrede parti taslağı kabul edilmiş ve örgütün ismi Kürdistan İşçi Partisi anlamına gelen Partiya Karkaren Kurdistan (PKK) olarak belirlenmiş,¹¹⁵ aynı zamanda bu tarihte örgütün yapısı ön plana çıkarılmıştır. Bu örgütte de diğer Marksist örgütlerde olduğu gibi parti-ordu-cephe yapısı kullanılmıştır. Aşağıdan yukarıya doğru teşkilatlanan bu terör örgütünde Abdullah Öcalan tek otorite haline gelmiştir.¹¹⁶

PKK örgütsel olarak varlığını uluslararası sistemde kurduğu bağlantıları ile devam ettirmiştir. Bazı iddialara göre 1980 darbesi öncesi PKK'nın üst düzey yöneticileri bazı gizli servislerin operasyonları ile Türkiye'yi terk etmiştir. 1981 yılında Suriye'de ilk konferansını düzenlemiştir. Daha sonra Irak, İran, Suriye gibi ülkelerde yapılanmasını genişleterek ikmal, tedavi ve eğitim gibi ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamıştır. Örgütün esas maddi gücünü ise Avrupa'da bulunan taraftarları sağlamaktadır. PKK'nın en önemli finansman kaynakları başlarda gasp etme ve haraç kesme iken daha sonra uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığına yönelmiştir. 1992 yılında dünya çapında yapılan 41 narkotik operasyonun 23'ü PKK ile bağlantılıdır.¹¹⁷ Aynı zamanda örgütün siyasal anlamda daha etkin olabilmesi için faaliyet yürütmektedir. PKK Yunanistan ve Ermenistan'da patlayıcılar üzerine eğitimler almıştır. Aynı zamanda bu ülkelerde çeşitli eğitim faaliyetleri icra ederek, Türk ordusuna karşı tecrübe kazanmıştır.¹¹⁸

PKK ilk silahlı eylemini 1984 yılında gerçekleştirmiştir. 1980'li yıllar boyunca PKK askeri birlikleri ve devletin çeşitli kurum ve kuruluşlarını hedef almıştır. Bu sayede devlet otoritesini zayıf göstermeyi amaçlamış ve paralize bir güç haline gelmeyi amaçlamıştır. 1990'lı yıllarda ise PKK terör örgütü uluslararası ortamdaki gelişmelerden faydalanmak istemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası etnik grupların küçük devletler kurmasını fırsat bilerek öğretmenler, sağlık personelleri, mühendisler ve devlet temsilcilerini hedef alan saldırılarda bulunmuştur. Körfez savaşı sonrası Irak'ın kuzeyinde oluşan güç boşluğundan faydalanarak daha da güçlenmiştir. Bu dönemde Türk askerine yönelik karakol baskınları yaparak imha etmeyi amaçlayan eylemlerde bulunmuştur. Bu dönemde amaç yapılan provokasyonlar ile birlikte halkı

¹¹⁵ Nuray Altındağ, s.36.

¹¹⁶ Bkz: Cenker Korhan Demir, "Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri Bağlamında PKK", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:5, Sayı:19, Güz 2008 (ss.66-81), s.66.

¹¹⁷ Nuray Altındağ, s.37.

¹¹⁸ Cenker Korhan Demir, s.67-70.

ayaklandırmaktır. 1994 yılından sonra ise PKK şehir merkezlerinde saldırılar yapmaya başlamıştır. Bu dönemde örgüt kitleler ile birleşmeye çalışmaktadır. Yapılan provokasyonlar ile devletin sert tedbirler uygulaması ve bunun üzerinden içeride ve dışarıda sempati toplamayı amaçlamaktadır.

PKK elebaşı Abdullah Öcalan'ın yakalanması sonrasında örgüt kitleler halinde eylemleri bir taktik haline dönüştürmüştür. Bu sayede istikrarsız bir ortam oluşturmayı ve otoritenin zayıflatılması amaçlanmıştır. PKK, 1990'lı yılların ortalarından itibaren daha az riskli olan bombalı eylemler yapmıştır. Bu eylemlerde turizm beldeleri ve askeri tesisler hedef alınmıştır. PKK şiddeti çok etkili bir araç olarak kullanıp otorite boşluğu yaratmaya çalışmaktadır. Bu oluşturmaya çalıştığı boşluğu ise yine kendisi doldurmayı amaçlamaktadır.¹¹⁹ Türkiye'nin PKK ile mücadelesini en iyi özetleyen tabirlerden birisi dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş tarafından "düşük yoğunluklu savaş" olarak adlandırılmıştır. Bu dönemlerden Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi başta olmakla pek çok bölgede güvenlik operasyonları düzenlenmiştir. Aynı zamanda Irak sınırı ötesinde operasyonlar düzenlenmiştir. Normal şartlarda bölgede bulunan 90.000 personel sayısı saldırıların tırmandığı 1994 yılı sonrasında 300.000'e kadar çıkmıştır. PKK ile yapılan bu mücadelenin farklı alanlara yönelik yansımaları olmuştur. PKK'nın sebep olduğu baskı ve şiddet olayları arttıkça ölü yaralı ve tutuklu sayıları da artmıştır. Bu durum yaşanan sosyal travmaları derinleştirmiştir. Aynı zamanda çok sayıda köy boşaltılmış ve milyonlarca insan göç etmek zorunda kalmıştır.

Bununla birlikte Türkiye'nin PKK ile mücadele etmek ve karşı terör önlemleri için yaklaşık 150 ila 400 milyar dolar arası bir harcama yaptığı dile getirilmiştir. Aynı zamanda yapılan terör eylemlerinin 28 yılda Türkiye'yi 1 trilyon dolar zarara uğrattığı yetkililer tarafından açıklanmıştır. 1984 yılından itibaren yapılan silahlı eylemler sonucunda kırk binden fazla insan ölmüştür.¹²⁰ Türkiye'nin PKK ile mücadelesi Türkiye'ye sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri anlamda çok büyük zararlar vermiştir. Türkiye'nin PKK ile olan mücadelesi Türk savunma sanayisinin gelişimi ile birlikte farklı konseptlerin ve özgün platformların kullanımı sonrası çok daha etkili ve kolay şekilde gerçekleşmiştir.

¹¹⁹ Cenker Korhan Demir, s.71-81.

¹²⁰ Nuray Altındağ, s.37.

2.9. Türkiye’de Yerli Savunma Sanayi’nin Kuruluşu İçin İlk Adımlar

Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Türkiye’ye uygulanan ambargolar Türkiye’de savunma sanayinin dışarıdan bağımsız bir yapıda olması gerektiği fikrini güçlendirmiştir. Bu doğrultuda 1985 yılında 3238 sayılı Kanun ile Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) kurulmuştur. Bu kurumun temel amacı savunma sanayinin geliştirilmesi ve TSK’nın ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Başkanlık 1989 yılında Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) olarak yeniden yapılandırılmıştır. 3238 sayılı Kanun ile TSK’nın ihtiyaç duyduğu her türlü silah, araç ve gerecin mümkün ve ekonomik olduğu ölçüde Türkiye’de üretilmesi kararlaştırılmıştır.

17 Haziran 1987 tarihinde ise 3388 sayılı Kanun ile Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) kurulmuştur. Bununla birlikte milli harp sanayinin ihtiyaç duyduğu ürünleri temin etmek ve TSK’nın savaş gücünün artırılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte daha önce kurulan Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları, tüm mal varlıklarını TSKGV’ye devretmiştir.¹²¹ 3238 sayılı Kanun, tamamen yeni bir savunma sanayi anlayışının temelini oluşturmakla birlikte son derece esnek ve hızlı işleyen bir sistem getirmiştir.¹²²

3238 Sayılı Kanun ile ortaya konulan temel politika şunlardır;

- Yerli sanayi altyapısından azami ölçüde yararlanmak,
- İleri teknoloji içeren yeni yatırımları yönlendirmek ve teşvik etmek,
- Yabancı teknoloji ile iş birliği ve sermaye kakışını sağlamak,
- Araştırma-geliştirme faaliyetlerini teşvik etmek, suretiyle gerekli her türlü silah, araç ve gerecin mümkün olduğunca Türkiye’de üretiminin sağlanması şeklindedir.¹²³

Bu politika ile hem savunma sanayi altyapısının oluşturulması sağlanmış hem de geçmiş uygulamalardan farklı olarak bazı kazanımlar elde edilmiştir. Bu kazanımlar;

- Özel sektöre açık,
- Dinamik bir yapıya kavuşmuş,

¹²¹ Levent Kalyon, s.209-210.

¹²² *Savunma Sanayimiz Tarihçe*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:16.05.2022).

¹²³ *Savunma Sanayimiz Tarihçe*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:16.05.2022).

- İhracat potansiyeline sahip,
- Yeni teknolojilere adapte olmakta güçlük çekmeyen,
- Teknolojik gelişmeler doğrultusunda kendini yenileme kabiliyeti bulunan,
- Türkiye’yi başta NATO ülkeleri olmak üzere, diğer pek çok ülke karşısında sürekli alıcı konumundan çıkararak ve dengeli iş birliğini mümkün kılan, bir savunma sanayi kurulması öngörülmüştür.¹²⁴

1998 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile Türk Savunma Sanayii Politikası ve Strateji Esasları yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte birtakım yeni gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler;

- Yerli sektör yanında yabancı sektöre de açık,
- Dinamik bir yapıya kavuşmuş,
- İhracat potansiyeline ve uluslararası rekabet imkanına sahip,
- Yeni teknolojilere adapte olmakta güçlük çekmeyen ve teknoloji üretebilen,
- Teknolojik gelişmeler karşısında kendini yenileme kabiliyeti bulunan,
- Türkiye ile dost veya müttefik ülkeler arasında dengeli bir savunma sanayi iş birliğini mümkün kılan ve değişen politik durumlardan asgari düzeyde etkilenen,
- Mevcut imkanları azami ölçüde kullanan, entegre olmuş ve tekrar eden yatırımlarından arınmış,
- Sivil amaçlarda üretim yapabilen, alternatif uğraş alanlarına sahip,
- Türkiye’nin güvenlik politikaları meyanında taraf olduğu ihracat denetimlerine ilişkin çok taraflı rejimlerle ilgili vecibe ve önceliklerini destekleyen, bir savunma sanayi altyapısının oluşturulması amaçlanmıştır.¹²⁵

3238 sayılı Kanun gereğince 1990-2000 yılları arasında savunma sanayisi alanında tedarik yaklaşımı, hazır alımdan ziyade ortak üretime kaymıştır. Bu dönemde Zırhlı Muharebe Aracı, Hafif Nakliye Uçağı, Başlangıç Eğitim Uçağı, Cougar helikopteri gibi projeler gerçekleştirilmiştir. 2000 yılından sonraki dönemde ise ana platformlarda kısmi tasarım yaklaşımına yöneliş olmuştur. 1985-2006 yılları arasında belirlenen politika doğrultusunda savunma sanayi alanında faaliyet gösteren pek çok yerli şirket kurulmuştur. Bu Şirketler;

- TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. (TEİ),

¹²⁴ *Savunma Sanayimiz Tarihçe*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:16.05.2022).

¹²⁵ *Savunma Sanayimiz Tarihçe*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:16.05.2022).

- MAN Kamyon ve Otobüs Sanayii A.Ş.,
- STFA Savronik Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş.,
- Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV),
- MİKES-Mikrodalga Elektronik Sistemler Sanayii ve Ticaret A.Ş.,
- FMC-Nurol Savunma Sanayi A.Ş. (FNSS),
- ROKETSAN,
- TRANSVARO Elektron Aletleri Sanayii ve Ticaret A.Ş.,
- MARCONİ Komünikasyon A.Ş. (SELEX),
- GATE Elektronik,
- Aydın yazılım ve Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş. (AYESAŞ),
- HAVELSAN Teknoloji Radar,
- MTU Motor Türbin Sanayi ve Ticaret A.Ş.,
- ESDAŞ Elektronik Sistemler Destek Sanayii ve Ticaret A.Ş.,
- Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş. (STM),
- Nurol Makine Sanayii A.Ş.,
- TİSAŞ Trabzon Silah Sanayi A.Ş.,
- GİRSAN Silah Sanayii,
- İNFOTRON Elektronik ve Bilgisayar Sistemleri Üretim ve Ticaret A.Ş.,
- RMK Marine Gemi Yapım Sanayi,
- ALP Havacılık,
- Milsoft Yazılım Teknolojileri A.Ş.,
- Yonca-Onuk Adi Ortaklığı,
- HAVELSAN EHSİM,
- Inta SpaceTurk
- YALTES Elektronik ve Bilgi Sistemleri Üretim ve Ticaret A.Ş.,
- Vestel Savunma Global Teknik A.Ş.,
- KALETRON Yazılım Teknolojileri Sanayii ve Ticaret A.Ş.i
- SDT Uzay ve Savunma Teknolojileri,
- METEKSAN Savunma başta olmak üzere çok sayıda kuruluş faaliyet göstermeye başlamıştır.¹²⁶

¹²⁶ *Savunma Sanayimiz Tarihçe*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:16.05.2022).

2.10. Türkiye’de Montaj Sanayinin Kuruluşu

Türkiye’de savunma sanayinin gelişim sürecinde montaj sanayinin çok önemli bir payı vardır. Bu süreç zarfında Türk savunma şirketleri yabancı ortakları ile yaptıkları iş birlikleri sonucunda önemli ölçüde tecrübeler kazanmıştır. İlerleyen aşamalarda bu tecrübelerin getirdiği avantajları kullanarak özgün ürünlerin ortaya konulması sağlanmıştır. Bu süreç zarfında yapılan teknoloji transferleri, üretimler için kullanılan yüksek teknoloji içeren üretim tezgâhları, çeşitli malzemeler konusunda elde edilen bilgi ve tecrübeler Türk Savunma Sanayi için çok kritik bir aşama olmuştur.

Bu dönemde Türk Hava Kuvvetleri’nin savaş uçağı ihtiyacını karşılamak için F-16 savaş uçaklarının yurt içinde üretimine yönelik olarak 1984 yılında TUSAŞ (Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı) tarafından TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TAİ), Türk-ABD ortak yatırım şirketi olarak 25 yıllığına kurulmuştur. Şirketin amacı, uçakların üretimi, uçak üzerindeki sistemlerin entegrasyonu ve uçuş testlerini yaparak Hava Kuvvetlerine teslim etmektir. 25 yıllık süreç tamamlanmadan, 2005 yılında TAİ’nin yabancı hisseleri Türk hissedarlar tarafından satın alınarak şirket yeniden yapılandırılmıştır. Bu bağlamda TUSAŞ ve TAİ birleşerek TUSAŞ- Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. adını almış ve faaliyetlerini genişleterek devam ettirmektedir.¹²⁷ Yine TAİ ile benzer dönemlerde F-16 uçaklarının motorlarının üretim ve bakım işlemleri için 1985 yılında Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş., General Electric (GE), Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ve Türk Hava Kurumu (THK) arasında yapılan ortaklık ile TEİ kurulmuştur. TEİ’nin en büyük ortağı %50,5 ile Türk Havacılık ve Uzay Sanayiidir. General Electric ise %46,2’lik hisseye sahiptir. Kalan %3,3’lük hisse ise Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ve Türk Hava Kurumu arasında paylaşılmaktadır.¹²⁸

Bu alanda bir diğer örnekte FNSS’dir. Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığının 1985 yılında kurulmasından sonra 3238 sayılı kanuna uygun olarak 1698 adet zırhlı muharebe aracının Türkiye’de lisans altında üretilmesini öngören bir teklife çağrı dosyası yayınlamıştır. Aynı yıl FMC ve NUROL kendi aralarında yaptığı bir mutabakat zaptıyla FMC-NUROL Savunma Sanayi (FNSS) ortak

¹²⁷ Türk Havacılık ve Uzay Sanayi Hakkımızda, Türk Havacılık ve Uzay sanayi, <https://www.tusas.com/kurumsal/hakkimizda>, (ET: 16.05.2022).

¹²⁸ TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. Hakkımızda, TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş., <https://www.tei.com.tr/tr/kurumsal/hakkimizda>, (ET:16.05.2022).

girişim grubunu kurmuştur. Hemen ardında Zırhlı Muharebe Aracı ihalesine teklif vermiştir. Ocak 1988 yılında SAGEB, FNSS ile müzakerelere başlamıştır. 15 Ağustos 1989 tarihinde proje süreci resmen başlamıştır. Böylelikle FNSS, Türkiye'nin ilk özel savunma sanayi şirketi unvanıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin en büyük projelerinden birini hayata geçirme imkânı bulmuştur.¹²⁹ Yine bu dönemler için Roketsan'ın Stinger Hava Savunma Güdümlü Füze Sistemi Avrupa Ortak Üretim Programı kapsamında ilk aşamada TSK için 4800+ adet füze tedarik edilmiştir. Stinger'in fırlatma ve uçuş motorlarından oluşan sevk sistemi ROKETSAN tesislerinde imal edilmiştir. Aselsan ise Stinger füzelerinin hem kızılötesi hem de morötesi algılama yeteneğine sahip Arayıcı Başlığı da içeren Güdüm Takımını üretmiştir. Güdüm takımı; Güdüm Elektronikleri ve Arayıcı Başlıktan oluşmaktadır. ABD hükümetinden 1988 yılında lisans alınmıştır. 1991 yılında ROKETSAN ilk teslimatlara başlamıştır. Aralık 1999 tarihine kadar 12692 adet Stinger sevk sistemi konsorsiyumun ana yüklenicisi Dornier şirketine teslim edilmiştir.¹³⁰ Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere bu dönem Türk savunma sanayi için bir öğrenme dönemi olmuştur. İlerleyen yıllarda bu tecrübelerin üstüne koyarak daha başarılı ve kendi ihtiyaçlarına özel nitelikte ürünler geliştirmeyi başarmıştır.

2.11. AK Parti Dönemi Dış Politikasının Ana Hatları

Her devletin ve hükümetin politikalarını şekillendiren belli başlı hususlar vardır. Hükümetler içinde buldukları sosyal siyasal ekonomik ve askeri dengeleri hesaba katarak politikalar uygulamak zorundadır. Bu anlamda Türkiye'de AK Parti hükümetinin iktidara geldiği 2002 yılı ve sonrası Türkiye'nin siyasal ve ekonomik açıdan zor günler geçirdiği dönemlerden biri olmuştur. Ekonomik olarak 2001 krizinin getirmiş olduğu ağır bir yük bir tarafta dururken diğer tarafta 1 Mart tezkeresinin mecliste reddedilmesi sonucu ABD ile ilişkiler gergin bir hâl almıştır.

AK Parti iktidarı açısından ekonomik sorunların aşılması ve demokratikleşme bu dönem için en önemli amaçlardan biri olmuştur. Bu dönemin dış politikasında “merkez ülke” olarak savunmacı ve statükoyu savunan bir anlayıştan kurtularak, çok boyutlu ve proaktif bir dış politika uygulanması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, dünyanın

¹²⁹ FNSS Tarihçesi, FNSS, <https://www.fnss.com.tr/tr/kurumsal/fnss-tarihcesi>, (ET:16.05.2022).

¹³⁰ Türkiye ve Stinger MANPADS Füzesi, *Defence Turkey*, <https://www.defenceturkey.com/tr/icerik/turkiye-ve-stinger-manpads-fuzesi-4191>, (ET:16.05.2022).

farklı noktalarında nerede bir problem olursa orada olmayı, sorunların çözümünde rol almayı ve uluslararası örgütler aracılığıyla her anlamda etkin ve küresel düzenin barış içinde devamının sağlanması için mücadele etmeyi bir amaç haline getirmiştir. Bu dönemde Türkiye, 11 Eylül sonrası Batı ile İslam dünyası arasında artan gerilimi azaltmak için uluslararası örgütler nezdinde çabalarda bulunmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nde görevler almıştır. Bu dönemde bölgesel krizlerin çözümü noktasında çabalar göstermiştir. AK Parti hükümetinin 2002-2009 yılları arasında Batı dünyası ile çok yakın ilişkiler kurduğu gözlemlenmektedir. Bu dönemde Avrupa Birliği'ne üyelik için müzakereler başlatılmış ve Türkiye'de önemli hukuki reformlar gerçekleştirilmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği müzakereleri, Almanya ve Fransa'da Türkiye karşıtı hükümetlerin iktidara gelmesi sonrası giderek daha olumsuz yönde ilerlemiştir. Türkiye'nin bu dönemde uyguladığı politikaların fikrîsel temelini Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun büyük oranda ortaya koyduğu fikirlerden oluştuğu görülmektedir. Ahmet Davutoğlu'na göre Türkiye'nin geçmişten gelen siyasi, ekonomik, sosyal ve tarihsel bağları olan bir medeniyetin devamı niteliğindedir. Bu sebeple küresel anlamda çok daha etkin bir rol alması gerekmektedir. AK Parti iktidarında bu dönemde Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Yaşar Yakış, Ali Babacan ve Ahmet Davutoğlu gibi isimler ön plana çıkmıştır.¹³¹

2009-2014 döneminde Türkiye'nin dış politikası, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun fikrîsel anlamda hâkim olan düşüncelerinin daha somut şekilde uygulamaya geçtiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde kamu diplomasisinin inşası için, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve TRT World kurulmuştur. “Komşularla Sıfır Sorun” politikası gereği Ermenistan açılımı, Suriye ile yapılan temaslar, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile yapılan görüşmeler ve Yunanistan ile ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesi bu politikanın bir sonucudur. Türkiye'nin uluslararası örgütlerde etkin olması fikri 2009 yılında Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ne geçici olarak seçilmesi ile mümkün olmuştur. Bu dönemde Türkiye arabuluculuk faaliyetleri noktasında Bosna Hersek-Sırbistan arasında mekik diplomasisi uygulayarak, sorunların çözümünde inisiyatif almayı amaçlamıştır. “Karşılıklı Bağımlılık İnşası” anlamında Türkiye, Suriye

¹³¹ Erdem Eren, “Bütüncül Teori İnşası: AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasının Analizi (2002-)”, *UPA Strategic Affairs*, Cilt:2, Sayı:2, 2021 (ss.14-25), s.14-15.

Ürdün ve Lübnan ile serbest ticaret bölgeleri kurmak noktasında adımlar atmıştır.¹³² Fakat tüm bu adımların atılmasına rağmen bölgesel ve küresel çapta meydana gelen olaylar bu politikaların tam olarak başarıya ulaşmasına engel olmuştur. Özellikle Arap Baharı sürecinde uluslararası ortamın ve bölge ülkelerindeki iç ortamın doğru analiz edilememesi sonucunda yanlış politikalar izlenmiştir. Mısır ve Suriye başta olmakla yanlış zamanda yanlış tarafta yer alınması sonucu Türkiye milyonlarca sığınmacıya ev sahipliği yapmak durumunda kalmıştır.

2014 dönemi sonrasında ise Türk dış politikasında daha realist bir yaklaşım görülmektedir. 2013 yılında yapılan Gezi Parkı eylemleri, 17-25 Aralık operasyonları, Suriye iç savaşının neden olduğu kitlesel göç, 15 Temmuz darbe girişimi gibi olaylar Türk dış politikasını daha realist bir çerçeveye oturtmuştur. Aynı zamanda 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş ile birlikte dış politika noktasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun söz sahibi olduğu bir yaklaşım gözükmemektedir. Bu dönemde Türkiye 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ABD başta olmak üzere Batı ile ilişkilerde önemli bir kırılma yaşamıştır. Rusya'dan S-400 hava savunma sistemleri bu dönemde alınmıştır. Ayrıca Türkiye bu dönemde PKK, PYD, YPG gibi terör örgütlerine karşı mücadelesini artırmıştır. Bu dönemde yine Türkiye düzenlediği sınır ötesi hareketler ile terörü kaynağında yok etmeye yönelik bir anlayış belirlemiştir. Türkiye Irak, Libya, Katar, Sudan ve Somali'de askeri üsler kurmuştur. Doğu Akdeniz konusunda ise enerji kaynakları ve hukuki haklarını koruma noktasında geri adım atmamıştır. Covid-19 pandemi süreciyle birlikte gıda, sağlık, tekstil gibi alanlarda Türkiye'nin yardım faaliyetleri konusunda çok aktif olduğu ve bu hususta çok etkili bir diplomasi izleyerek uluslararası arenada yardım ve insani konularda en önde gelen ülkelerden birisi olduğunu göstermiştir.¹³³

Genel olarak baktığımızda 3 farklı dönem olarak değerlendirdiğimiz AK Parti iktidarının ortaya koymuş olduğu dış politika yaklaşımları doğal bir sonuç olarak savunma sanayi sektörünü önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin ortaya koyduğu bölgesel ve küresel çapta etkin olma düşüncesi, ekonomik, siyasal, sosyolojik olduğu kadar askeri anlamda da gelişmelerin olmasını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde

¹³² Erdem Eren, s.16-18.

¹³³ Erdem Eren, s.18-25.

Türk Savunma Sanayisi'nde yaşanan gelişmeleri bu perspektiften değerlendirmek daha uygun olacaktır.

2.12. AK Parti Döneminde Savunma Sanayisi Alanında Yaşanan Gelişmeler

Ak Parti döneminde savunma sanayi konusu en önemli başlıklardan biri olmuştur. 14 Mayıs 2004 tarihinde yapılan Savunma Sanayii İcra Komitesi (SSİK) toplantısı ile birlikte o tarihe kadar devam etmekte olan ana muharebe tankı (AMT), insansız hava aracı (İHA) ve taarruz ve taktik keşif helikopteri projelerindeki lisans altında üretim modeli terk edilerek ulusal şirketlerin ana yüklenici olduğu yeni projeler başlatılmıştır. Altay (AMT) ve Atak taarruz ve taktik keşif helikopteri bu yaklaşımın en önemli örnekleridir.¹³⁴

2006 yılında yayınlanan 9. Kalkınma Planı (2007-2013)'nda savunma sanayisinde;

“İhtiyaçları güvenli ve istikrarlı bir biçimde milli imkânlarla karşılamak üzere rekabetçi, kendine yeten, esnek, ülke sanayii ile bütünleşmiş, ortak üretim-tasarım ve Ar-Ge alanlarında uluslararası iş birliği çalışmalarına etkin katılım sağlayan bir yapıda üretimin geliştirilmesi ve bunun için gerekli altyapı ile teknolojik ve yönetsel kabiliyetlerin kazanılması temel hedef olarak belirlenmiştir”.¹³⁵

Yine 2006 tarihli Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu 2007-2013 ile temel sektörel vizyon;

“Ulusal savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını yurtiçi etkin çözümler geliştirerek karşılayabilen, uluslararası rekabet gücüne sahip bir savunma sanayii altyapısına erişilmesi” olarak ifade edilmiştir.¹³⁶

Yine 2006 tarihli 2007-2011 Stratejik planı ile SSM, TSK ve diğer kurumların ihtiyaçlarını karşılamak ve savunma sanayinin gelişmesine yönelik olarak strateji ve planları belirleyen, aynı zamanda özgün yurt içi çözümler sunan ve uluslararası pazarda rekabet edebilecek ve savunma sanayisine yön veren uzman bir tedarik kurumu olmaya yönelmiştir.¹³⁷ SSM'nin 2012-2016 Stratejik Planı ile birlikte vizyon olarak Türkiye'nin

¹³⁴ Türk Savunma Sanayisinin Dönüşümü, *Perspektif Online*, <https://www.perspektif.online/turk-savunma-sanayisinin-donusumu/>, (ET:19.05.2022).

¹³⁵ *Savunma Sanayimiz Tarihçe*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:19.05.2022).

¹³⁶ *Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu*, T.C: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara 2007.

¹³⁷ *Savunma Sanayimiz Tarihçe*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:19.05.2022).

sürekli olarak üstün kılınması belirlenmiştir. Misyon ise ülkenin savunma ve güvenlik yeteneklerini üstün kılacak sanayileşme, teknoloji geliştirme ve tedarik programları yönetmek olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda TSK'yı, geleceğin muharebe ortamına hazırlayacak, savunma ve güvenlik teknolojilerinde yetkinlik kazanmayı, teknolojik üstünlük kazandıracak platform ve sistemlerin yurtiçinde geliştirilmesini amaçlayan bu programların, hizmete alınmasıyla, Türkiye'nin yurtdışına bağımlılığı önemli ölçüde azaltılmıştır. MİLGEM Korveti, Altay Tankı, Atak Taarruz Helikopteri, Anka ve Bayraktar İnsansız Hava Araçları, Hürkuş Eğitim Uçağı, Göktürk-1 Gözetleme uydusu, yeni tip karakol botları, süratli müdahale botları, milli piyade tüfeğı, mayına karşı korumalı araçlar, hava savunma ve füze sistemleri başta olmak üzere birçok sistem, alt sistem ve silah sistemi savunma sanayinde bağımlılığı azaltan projelerin sonuçlarıdır.¹³⁸

Bu dönemde yaşanan önemli bir gelişme ise ana platformların tasarım ve mühendislikleri tamamen ya da büyük ölçüde yurt içinde yapılmaktayken, başta motor ve aktarma organları olmak üzere çeşitli elektronikler ve bunları meydana getiren bazı bileşenler yurt dışından tedarik edilmiştir. Söz konusu alt sistem ve bu sistemlere yönelik teknolojiler için yerlileştirme çalışmaları ve bunlara yönelik olarak Ar-Ge çalışmaları bu dönemde ivme kazandı. Bunun sonucunda savunma sanayisinde tabana yayılma yaklaşımı benimsendi. KOBİ'ler, teknoparklar ve kümelenmeler ön plana çıkmaya başladı.¹³⁹ 10. Kalkınma Planı (2014-2018) ile savunma sanayisinin rekabetçi yapısının güçlendirilmesi ve özgün tasarıma dayalı olarak ülkenin sanayisi ile entegre ve sivil alanlara yönelik kullanım, yerlilik payının artırılması, Ar-Ge'ye ayrılan payın artırılması ve çeşitli savunma sanayisi alanlarında ağ ve kümelenme yapılarının desteklenmesi vurgulanmıştır. Plan ile uyumlu olarak 2017-2021 Stratejik Planı'nda SSM "özgün tasarım ve ileri teknoloji yetenekleriyle savunma ve güvenlik alanında Türkiye'yi küresel bir oyuncu haline getirmek" üzere "ülkemizin savunma ve güvenlik alanlarındaki gücünü artıracak yeteneklerini geliştirerek savunma sanayisinin sürdürülebilirliğini sağlayacak programları bütünsel bir yaklaşımla yönetmek" üzere amaç ve hedefler belirlemiştir.¹⁴⁰ 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe

¹³⁸ *Savunma Sanayimiz Tarihçe*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:19.05.2022).

¹³⁹ Türk Savunma Sanayisinin Dönüşümü, *Perspektif Online*, <https://www.perspektif.online/turk-savunma-sanayisinin-donusumu/>, (ET:19.05.2022).

¹⁴⁰ *Savunma Sanayimiz Tarihçe*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:19.05.2022).

girişiminden sonra tüm toplumsal, bürokratik ve siyasal yapılarda büyük değişimler görüldü. Savunma sanayide bu bakımdan bu değişimlerden nasibini almıştır.¹⁴¹ 24 Aralık 2017 tarihli, 696 sayılı “Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile yapılan değişiklikle, Mevzuatta Savunma Sanayii Müsteşarlığı ile ilgili olarak Milli Savunma Bakanı’na yapılan atıflar cumhurbaşkanına yapılmış sayılmıştır. Müsteşarlık, 9 Temmuz 2018 tarihli, 703 sayılı “Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır. 15 Temmuz 2018 tarihli ve 7 numaralı, “Savunma Sanayii Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile de kuruluş, görev, yetki ve sorumlulukları düzenlenerek güncel halini almıştır.¹⁴²

Darbe girişiminden yaklaşık bir ay sonra Suriye’nin kuzeyine yönelik yapılan Fırat Kalkanı Harekâtı, hemen ardından yapılan Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtı ve 2020 Mart ayında yapılan Bahar Kalkanı Harekâtı ile savunma sanayisinin ürünleri bir test sahası ve laboratuvar işlemi görmüştür. Bu süreçte savunma sanayisine yönelik acil ihtiyaçların karşılanması ve bu ihtiyaçların en hızlı şekilde yerli savunma sanayisi tarafından ortaya konulan çözümler ile karşılanmasının ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştır. Risklerin ve maliyetlerin, ortam, koşul ve ihtiyaçlar karşısında nasıl bir önceliklendirme yapılarak değerlendirilmesi gerektiği yapılan operasyonlarda çok daha net olarak görülmüştür. Bu bağlamda envantere giren pek çok sistemin yedek parça, onarım, bakım ve geri beslemeler için TSK ve üretici kuruluşlar arasında daimî bir iletişim, koordinasyon ve geri besleme mekanizması gibi konular daha da önemli bir hal almıştır. Bu dönemde asker- bürokrasi- sanayi- akademi iletişiminin kurulması ve sürdürülebilir olması ön plana çıkmıştır.¹⁴³

2016 yılından itibaren terörle mücadelede kullanılmak üzere envantere alınan Silahlı İnsansız Hava Araçları (SİHA) ile birlikte Türkiye PKK ile mücadele de çok önemli başarılar elde etti. Fakat SİHA’lar için asıl önemli başarılar Türkiye’nin

¹⁴¹ Türk Savunma Sanayisinin Dönüşümü, *Perspektif Online*, <https://www.perspektif.online/turk-savunma-sanayisinin-donusumu/>, (ET:19.05.2022).

¹⁴² *Savunma Sanayimiz Tarihçe*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:20.05.2022).

¹⁴³ Türk Savunma Sanayisinin Dönüşümü, *Perspektif Online*, <https://www.perspektif.online/turk-savunma-sanayisinin-donusumu/>, (ET:19.05.2022).

Suriye'ye yönelik yaptığı hareketlerde görülmüştür. Bu nokta da Türkiye'nin kendi geliştirmiş olduğu ürünler üzerinden kendisine özgü savaş doktrinleri geliştirdiği ve başarıyla uyguladığı görülmüştür. Bu dönemden sonra SİHA'ların sadece askeri bir silah değil aynı zamanda bir dış politika argümanı olarak kullanıldığı görülmüştür. Ardından Libya ve Karabağ savaşlarında dünya kamuoyu tarafından etkinliği bir daha tescillenmiştir. Ancak SİHA kavramı ile Türkiye'nin en çok konuşulduğu yer Ukrayna-Rusya savaşı olmuştur.

2.13. Savunma Sanayinin Gelişim Modeli

Türkiye'de savunma sanayisinin gelişimi 1985 yılında SAGEB'in kuruluşundan itibaren sürekli ivme kazanarak ilerlemiştir. Bu süreçte çeşitli hukuki düzenlemeler ile birlikte Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB) o dönemki ismiyle Savunma Sanayi Müsteşarlığı, tedarik, teknoloji kazanımı ve uluslararası pazarlarda rekabet etme gibi konularda Türk Savunma Sanayi şirketlerine yol gösterici ve uzman bir kuruluş olarak belirlenmiştir. Bu süreçle birlikte Türk Savunma Sanayi şirketleri öncelikle TSK'nın ve diğer güvenlik güçlerinin ihtiyaç duyduğu sistemleri lisans altında yapılan üretimler ile envantere kazandırmıştır. Devam eden süreçlerde ise uluslararası projelerden pay alarak altyapı ve teknoloji kazanımını derinleştirmiştir. Son aşamada ise TSK ve diğer güvenlik güçlerinin ihtiyaç duyduğu projelerde ana yüklenici olarak tasarım kabiliyeti kazanmış ve önemli bir noktaya gelmiştir.

Bundan sonraki aşama ise geliştirilen platformların yurt dışındaki pazarlara ihraç edilmesi ve rekabetçi bir savunma sanayisi altyapısı kurulmasıdır. Bu noktada en önemli aşamalardan biri de projelerdeki yurt dışından tedarik edilen alt sistemlerdir. Son dönemde bu noktadaki eksikliklerin kapatılması için alt sistemlerinde dışa bağımlı olmadan yurt içinde geliştirilmesine yönelik olarak SSB önderliğinde çalışmalara sürdürülmektedir. Bu süreçlere örnek vermek gerekirse TAI'nin F-16 uçaklarını ABD lisansı ile Türkiye'de üretmesi örnek gösterilebilir.¹⁴⁴ Aynı şekilde TEI'nin F-16 motorlarını lisans altında üretmesi de örnek gösterilebilir.¹⁴⁵ Aynı dönemde FMC-Nurol

¹⁴⁴ Türk Havacılık ve Uzay Sanayi Hakkımızda, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii, <https://www.tusas.com/kurumsal/hakkimizda>, (ET: 19.05.2022).

¹⁴⁵ TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. Hakkımızda, TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş., <https://www.tei.com.tr/tr/kurumsal/hakkimizda>, (ET:19.05.2022).

ortaklığı ile kurulan FNSS'nin ZMA projesini alması ve üretiminin gerçekleştirilmesi lisans altında üretim modeli için bir başka örnektir.¹⁴⁶

Türkiye'nin uluslararası projelerde yer alması ve bu projelerden elde ettiği tecrübe ve kabiliyetlere F-35 projesi çok güzel bir örnektir. F-35 projesinde TUSAŞ, Orta Gövde, Kompozit Hava Alıkları, Metalik ve Kompozit Komponentler, Hava-Yer Ekipmanları için Harici Yük Taşıyıcı gibi parçaları üretmiştir. Ayrıca TUSAŞ, F-35A Orta Gövde üretiminde ABD dışında ikinci kaynak şirket olarak yer almıştır.¹⁴⁷ Aselsan ise Kominikasyon, Navigasyon ve Tespit sistemine ait Aviyonik Arayüz ve Kontrol Modülü üretimi gerçekleştirmiştir.¹⁴⁸ Kale Aero ise Gövde ve Kanat yapısal parça üretimi ve Uplock (Kapı Kilit Mekanizmaları üretimi gerçekleştirmiştir.¹⁴⁹ Kale Pratt Whitney ise 5. Jenerasyon savaş uçağı olan F-35 Lightning II motoru F135 için; Shroud, Heat Shield, Flap, Seal, Bracket Cone Assy, Ring parçalarının üretimi yapılmıştır.¹⁵⁰ HAVELSAN ise LMRMS training IPT mühendislik desteğı sağlamıştır.¹⁵¹ ALP Havacılık ise Pratt & Whitney şirketinin F-35 savaş uçağının motoru olan F-135 motorunda bulunan Düşük ve Yüksek Basınç Kompresör Fan Pervanelerinin Titanyum ve İnkonel alaşımdan mamül tüm kademelerini ve Fan Arka Göbeğı gibi uçuş kritik döner parçalarının imalatını ve Collins Aerospace Landing Systems şirketinin F-35 ana ve burun iniş takımlarının parçalarını ve montaj gruplarını, iniş takımı fren sistemi parçalarını üretmiştir. Ayrıca F-35 platformu için uçuş kritik seviyesindeki yapısal parçaları ve asambleleri üretmiştir.¹⁵² AYESAŞ ise F-35'in iki temel bileşeni olan füze uzaktan kumanda arabirimi ve panoramik kabin ekranının elektronik kartlarını üretmiştir. Ayrıca AYESAŞ, F-35 projesine yazılım tedarik eden tek şirket olmuştur. MİKES ise British Aerospace Engineering ve Northrop Grumman için F-35 uçak bileşenleri ve asambleleri sağlamıştır.¹⁵³

¹⁴⁶ FNSS Tarihçesi, FNSS, <https://www.fnss.com.tr/tr/kurumsal/fnss-tarihcesi>, (ET:19.05.2022).

¹⁴⁷ İş Ortaklarımızla Geliştirilen Programlar Askeri Programlar, *Türk Havacılık ve Uzay Sanayii*, <https://www.tusas.com/urunler/hava-araci-yapisallari/programlar>, (ET:19.05.2022).

¹⁴⁸ İşte F-35'in Türkiye'de Üretilen Parçaları, Savunma Sanayii Org, <https://www.savunmasanayi.org/iste-f-35in-turkiyede-uretilen-parcalari/>, (ET:19.05.2022).

¹⁴⁹ İşte F-35'in Türkiye'de üretilen Parçaları, Savunma Sanayii Org, <https://www.savunmasanayi.org/iste-f-35in-turkiyede-uretilen-parcalari/>, (ET:19.05.2022).

¹⁵⁰ Askeri Motor Parçaları, *Kale Pratt Whitney*, <https://www.kalepw.com/urun-gruplari/askeri-motor-parcalari>, (ET:19.05.2022).

¹⁵¹ İşte F-35'in Türkiye'de üretilen Parçaları, *Savunma Sanayii Org*, <https://www.savunmasanayi.org/iste-f-35in-turkiyede-uretilen-parcalari/>, (ET:19.05.2022).

¹⁵² ALP Havacılık Ürünler, *ALP Havacılık*, <https://www.alp.com.tr/urunler>, (ET:19.05.2022).

¹⁵³ İşte F-35'in Türkiye'de üretilen Parçaları, *Savunma Sanayii Org*, <https://www.savunmasanayi.org/iste-f-35in-turkiyede-uretilen-parcalari/>, (ET:19.05.2022).

Görüldüğü üzere pek çok Türk Savunma Sanayi şirketi F-35 projesinde çok önemli görevler üstlenmiştir. Fakat Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemleri'ni satın alması sonrasında ABD tarafından Türkiye'ye yaptırımlar uygulanmış ve en önemlisi de Türkiye'nin F-35 programından çıkartılması olmuştur. Türkiye'nin programdan çıkartılması sonrasında Türk şirketlerinin de programa yaptığı iş payları sonlandırılmıştır. Fakat burada önemli olan husus şudur ki; farklı alt teknolojilere yönelik yapılan yatırımlar ve elde edinilen tecrübeler Milli Muharip Uçak (MMU) projesi başta olmak üzere pek çok yerli ve milli projelere aktarılabilecektir. Burada sadece F-35 projesi ile sınırlı kalmamak gerekir. TUSAŞ'ın pek çok büyük çapta sivil ve askeri projeler için çeşitli uçak yapısalı ürettiği ve bu parçaların yıllık getirisinin 500 milyon dolar olduğu bilinen bir gerçektir.¹⁵⁴ Aynı şekilde TEİ'nin uçak motorları konusunda dünyada kullanılan pek çok sivil ve askeri motorlar konusunda önemli bir tedarikçidir. Bununla birlikte Motor Montaj, Test ve Bakım, Onarım ve Revizyon gibi konularda TEİ çok önemli bir kurumdur.¹⁵⁵

Tüm bu gelişmeleri üst üste koyduğumuzda gelinen noktada Türkiye'de pek çok önemli projenin tasarım ve mühendislik faaliyetleri başta olmak üzere projelerin ana yüklenicileri, SSB'nin vizyonu ve misyonu önderliğinde yerli şirketlerden oluşmuştur. Bu başarının sonucunda Atak taarruz ve taktik keşif helikopteri, Altay tankı, MİLGEM korveti, Bayraktar, Anka İHA ve SİHA'ları ve çeşitli zırhlı muharebe araçları başarıyla hizmete alınmıştır. Bundan sonraki aşama ise devam eden projelerde kullanılan önemli alt sistemlerin yerleştirilerek Türkiye'ye kazandırılmasıdır. Bu bağlamda çeşitli platformlarda güç grupları başta olmak üzere pek çok projedeki alt sistemlerin yerleştirilmesi devam etmektedir. Bu bağlamda son dönemlerde sıkça gündeme gelen Altay tankının motoru konusunda Almanya'dan tedarik edilen MTU motorlarına Alman hükümetinin ihraç izni vermemesi sebebiyle başlatılan proje ile birlikte Altay tankı için 1500 beygir güç üreten 27,3 litre hacmindeki V12 motorun 2021 yılında ilk ateşlemesi yapılmıştır. Hali hazırda BMC POWER test merkezinde test faaliyetleri devam etmektedir.

¹⁵⁴ İş Ortaklarımızla Geliştirilen Programlar, *Türk Havacılık ve Uzay Sanayii*, <https://www.tusas.com/urunler/hava-araci-yapisallari/programlar>, (ET:19.05.2022).

¹⁵⁵ TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. Faaliyet Alanları Ürünler, *TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş.* <https://www.tei.com.tr/tr/faaliyet-alanlari/motor-montaj-test-ve-bakim-onarim-revizyon>, (ET:19.05.2022).

Aynı zamanda BMC POWER'ın diğer zırhlı araçlar ve farklı platformlara yönelik olarak 4 silindirli sıralı dizel motor, 6 silindirli sıralı dizel motor ve V8 motor projelerinin ise araç üzerinde test ve kalifikasyon süreçleri devam etmektedir.¹⁵⁶ Gaz Türbin motorlar konusunda TEİ ve Kale Ar-Ge çok önemli tasarım ve üretim kabiliyetlerine sahip iken ALP Havacılık başta olmak üzere pek çok farklı yerli şirket de bu sistemlere yönelik alt bileşenlerin üretimi konusunda önemli kazanımlar elde etmiş durumdadır. Füze ve mühimmat konusunda TÜBİTAK SAGE ve ROKETSAN önderliğinde Türkiye dünyada pek çok rakibi ile baş edebilecek seviyeye gelmiştir. Ağ Merkezli Harp ve Elektronik Harp gibi alanlarda ise Türkiye kendine özgü ürünleri tasarlayıp üretmekle kalmamış aynı zamanda bu ürünler üzerinden yeni doktrinler geliştirmiştir. Bu başarılar tesadüf değildir. Çünkü bu başarıların arkasında 2006 yılında ortaya konan “Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu”nda vurgu yapılan noktalar olarak öne çıktığı görülmektedir. Rapora göre 2007-2013 planlama dönemi sonunda ulusal savunma sanayinin Sistem entegrasyonu, Network, Bilgi, Uydu Sistemleri, Elektronik Harp, Füze, Güdüm ve Kontrol sistemleri olmak üzere temel alanlarda Türk Silahlı Kuvvetleri’ni destekleyecek düzeyde teknolojiye sahip olması hedeflenmiştir.¹⁵⁷

Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında Türkiye'nin savunma sanayisi sektörünün daha önce ortaya konulan özgün ve rekabetçi bir yapıya kavuşması için her geçen gün daha da az bir yolu kaldığı söylenebilir. Fakat burada önemli olan bir husus şudur ki; siyasi otoritenin desteği ve projelere yönelik olarak ekonomik harcamaların artırılması gerekliliği. Zira devam eden proje sayısı 793'e ulaşmıştır. Aynı zamanda bu projelerin bütçeleri toplamda 64,8 milyar dolar olmuştur. Devam eden ihale süreçleri göz önüne alındığında bütçenin 75 milyar doları aşacağı öngörülmektedir.¹⁵⁸ Bu gelişmeler ışığında Türk savunma sanayi için başarı ve rekabetin en temel koşullarından birisinin Türkiye'nin ekonomik ve siyasi ortamının getireceği tablo olduğu söylenebilir.

¹⁵⁶ Güç ve Aktarma Sistemleri V12 Projesi, BMC POWER, <https://www.bmcpower.com.tr/tr/sayfa/29/batu-projesi>, (ET:19.05.2022).

¹⁵⁷ *Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu*, T.C: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Kalkınma Planı 207-2013, Ankara 2007.

¹⁵⁸ *Mevcut Durum Türk Savunma Sanayiinin 2021 Yılı Performansı*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=48&LangID=1>, (ET:19.05.2022).

2.14. Türkiye'nin Güvenlik Riskleri

Her devlet kendi huzuru ve refahı için kendisini güvende tutmak adına politikalar uygulamaktadır. Bu politikalar ülkelerin içinde buldukları siyasal ortama, coğrafyaya, tarihsel arka plana ve çeşitli çıkar ilişkilerine göre değişiklik gösterebilir. Türkiye'nin de bu bağlamda tehdit algıladığı devletler ve terör örgütleri mevcuttur. Türkiye bulunduğu coğrafya itibariyle çok önemli bir noktadadır. Avrupa ve Asya kıtalarının kesiştiği noktada olan Türkiye'nin güney tarafında zengin yeraltı kaynaklarına sahip Orta Doğu bulunmaktadır. Aynı zamanda Orta Doğu da hemen Türkiye'nin güneyinde PKK terör örgütü ve onun uzantıları olan YPG/PYD, özellikle ABD ve Avrupalı devletlerden aldığı destek ile güçlenmiş ve Türkiye için önemli bir tehdit haline gelmiştir. AB ve Rusya ile komşu olan Türkiye bazı alanlarda rekabet ve engellemelerle mücadele etmek zorunda kalırken bazen de iş birliği ve ekonomik fırsatlar için çabalar sarf etmektedir. Türkiye batısında yer alan Yunanistan ile hem tarihi hem coğrafi hem de siyasi sorunları vardır. Aynı şekilde doğu komşusu olan İran ile de hem coğrafi hem siyasi hem ideolojik hem askeri hem de bölgesel sorunları vardır. Türkiye'nin İsrail ile kurulduğu dönemden itibaren yakın ilişkileri olmasına karşın AK Parti döneminde ilişkiler gerilmiştir. Fakat hem İsrail'in Türkiye'ye ihtiyaç duyması hem de Türkiye'nin İsrail'e ihtiyaç duyması ilişkilerin yeniden gelişmesi için önemli fırsatlar doğurmaktadır.

Türkiye'nin 15 Temmuz darbe girişimi sonrası izlemiş olduğu gerçekçi temele dayanan dış politika, Türkiye'nin tehdit algısı ve bu tehditlere karşı geliştirmiş olduğu güvenlik refleksini çok iyi özetlemektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin kısa ve orta vadede maruz kalabileceği güvenlik riskleri ve bu riskleri oluşturan tehditlerin gelebileceği devletler ve terör örgütleri aşağıdakilerdir.

2.14.1. PKK-PYD/YPG

PKK'nın Türkiye'de varlığı 1970'lerin ikinci yarısından sonra siyasal anlamda gelişme göstermiştir. 1984 yılından itibaren ise silahlı mücadeleye başlayarak devletin otoritesini sarsmaya çalışmıştır. Zaman içerisinde değişen ortam ve şartlara göre PKK'da farklı mücadele yöntemleri kullanmıştır. Bunlardan birisi de Türkiye dışında yapılanmalar kurarak ekonomik ve insan kaynağı toplamaktır. Bu bağlamda PKK/KCK terör örgütünün elebaşı Abdullah Öcalan'ın talimatları ve örgütün hedefleri doğrultusunda Suriye'de varlığı devam ettirmek amacıyla 17 Ekim 2003 tarihinde

Partiya Yekitiya Demokrat/Demokratik Birlik Partisi'ni (PYD) kurmuştur. 1979'dan 1998'e kadar Suriye'yi bir üs olarak kullanan PKK terör örgütü bu zaman zarfında Suriye'nin kuzeyinde bir taban oluşturmuştur.

“2011 yılı sonrasında Suriye'de başlayan iç savaş ve ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanan PKK/KCK, terör örgütüne geniş bir hareket alanı sağlamış ve PYD terör örgütünün silahlı kanadı olan YPG (Halk Savunma Birlikleri) kurulmuştur. DEAŞ terör örgütünün Suriye'de etkinliğini artırmasıyla PKK/KCK'nın Suriye yapılanması olan PYD/YPG terör örgütü, “DEAŞ ile mücadele” iddiası üzerinden kontrol ettiği alanlarda özerk yapı oluşturma faaliyetlerine girişmiş ve bölgesel istikrarsızlıktan faydalanarak Suriye'nin kuzeyindeki toprakların bir kısmına el koymuştur. PYD/YPG terör örgütü, kendince Suriye'de 'kanton' olarak ifade ettiği bu bölgelerde terör ve baskı yoluyla kontrolü sağlayarak demografik yapıyı değiştirmeye yönelik faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu dönemde bölgede yaşayan Arap, Türkmen vb. halklar yok sayılarak göç etmeye zorlanmıştır”.¹⁵⁹

Türkiye'nin güney sınırları boyunca oluşturmak istenen terör koridoru, İran sınırında bulunan Kandil dağından başlayıp Irak'ın kuzeyinden geçen ve Suriye sınırı boyunca devam ederek Akdeniz'e ulaşan geniş bir bölgeyi kapsamaktadır. Terör koridorunun 320 kilometresi Irak, 920 kilometresi ise Suriye sınırı içerisinde yer almaktadır.¹⁶⁰ Bu koridor boyunca oluşturulmak istenen devletimsi terörist yapının amaçları şunlardır;

- Türkiye'nin güney komşuları ile olan irtibatını kesmek,
- Sınır vilayetlerimizi beklenmedik zamanda elinde mevcut roket, havan, top gibi uzun menzilli silahlarla taciz etmek,
- PKK/YPG terör örgütüne geniş bir alanda hareket etme imkânı sağlamak,
- TSK'lerini bu bölgede meşgul etmek,
- Türkiye'yi Doğu Akdeniz'den tecrit etmek olarak sıralayabiliriz.¹⁶¹

Türkiye oluşturulmak istenen bu terör koridorunu önlemek için Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatı'nı icra etmiştir. Fırat Kalkanı Harekatı sonrasında Cerablus ve Elbab şehirleri terörden temizlenmiştir. Zeytin Dalı Harekatı sonrasında ise Afrin başta olmak üzere Fırat nehrinin batısındaki bölgeler Türkiye'nin kontrolüne geçmiştir. Barış Pınarı Harekatı ile birlikte Telabyad ve Resulayn şehirleri terörden arındırılmıştır. Bu hareketler sonrasında Türkiye'nin gücünü ve kararlılığını göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu hareketler sonrasında;

¹⁵⁹ *PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG*, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Mayıs 2017.

¹⁶⁰ *Terör Koridoru Çöktü*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, <https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/teror-koridoru-coktu-kose-yazisi-14335>, (ET:20.05.2022).

¹⁶¹ *Terör Koridoru Çöktü*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, <https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/teror-koridoru-coktu-kose-yazisi-14335>, (ET:20.05.2022).

- Türkiye, sınırlarında oluşturulmak istenen terör koridoruna asla izin vermeyeceğini, uluslararası güçlere ve kamuoyuna göstermiştir.
- Terörist yapının Akdeniz'e ulaşması önlenmiştir.
- Emperyalist devletlerin Türkiye'yi Orta Doğu'nun enerji kaynaklarından uzaklaştırma planı bozulmuştur.
- TSK'lerinin Suriye'deki etki ve ilgi alanı artmıştır.¹⁶²

Türkiye'nin PKK-PYD/YPG terör örgütüne karşı tehdit algılamasının en önemli sebebi bu terör örgütünün Türkiye'nin birlik ve bütünlüğüne doğrudan tehdit oluşturmasıdır. Bu uğurda terör örgütüne karşı yaklaşık 40 yıldır silahlı mücadelesini sürdürmektedir.

2.14.2. İsrail

Güvenlik kavramı, İsrail'in idealleri ve kurumları ile kendini ifade eden bir kolektif şuurdur. Bu yönüyle savunmanın dışında dış politika, ekonomi ve sosyal politikaların yapım sürecinde en önemli aktörlerden biridir.¹⁶³ İsrail'in bu denli güvenlik endeksli yapısı dış ilişkilerinde en çok etkin olan faktördür. İsrail'in dış politika yapım süreçleri ve yaptığı ittifaklar güvenlik temellidir. İsrail, dünyanın en militarize olmuş ülkesidir. Gayri Safi Milli Hasılası'nın yüzde 7,3'ünü askeri harcamalarına ayırmaktadır. İsrail'de erkekler için mecburi askerlik 36 ay, kadınlar için ise 21 aydır. Yedek askerlik ise vatandaşlar için ömür boyu hayatın bir parçasıdır. İsrail'in güvenlik anlayışında dini temellerde son derece etkilidir. Sözlü Tevrat olarak bilinen öğretilerin yazılı hale getirilmesinden oluşan Talmud'da geçen "*eğer biri seni öldürmeye geliyorsa, daha erken davranıp sen onun öldür*" prensibi son derece etkilidir.¹⁶⁴

İsrail'in nükleer silah sahibi olduğu bilinen bir gerçek olsa da İsrail yönetimi "kasıtlı belirsizlik" politikası sebebiyle öngörülebilir bir aktör olmamayı bir devlet politikası haline getirmiştir. Böylelikle bilinmenin düşmana sağlayacağı muhatap algılarla ilgilenmesi yerine, bilinmezliğin getireceği tedirginliğin daha etkili olacağı varsayılmıştır. İsrail Savunma Kuvvetleri, stratejik olarak savunmaya, taktik ve

¹⁶² Terör Koridoru Çöktü, Stratejik Düşünce Enstitüsü, <https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/teror-koridoru-coktu-kose-yazisi-14335>, (ET:20.05.2022).

¹⁶³ Engin Akçay, İbrahim Aytac Anlı, "İsrail: Türkiyesiz Güvenlik", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 2013 (ss.155-160), s.155.

¹⁶⁴ Engin Akçay, İbrahim Aytac Anlı, s.157.

operasyonel olarak ise saldırıya programlı bir yapıdadır. İsrail'in en önemli caydırıcılık unsuru yerli ve üstün teknoloji silah sistemleri ve yüksek seviyedeki eğitim anlayışıdır. Psikolojik olarak ise “yenilmezlik” imajı İsrail için son derece önemlidir. Ayrıca İsrail etrafı sürekli düşmanları ile çevrili bir ülke olduğundan dolayı daima yüksek derecede askeri teyakkuz durumundadır.¹⁶⁵

Türkiye- İsrail ilişkileri ise İsrail kurulduğu dönemden itibaren olumlu bir seyir izlemiştir. Türkiye ile İsrail ilişkilerinin büyük oranda Türkiye-ABD ilişkileri ile doğru orantılı olduğu çok önemli bir gerçekliktir. Bu sebeple Türkiye ile ABD arasında yaşanan gerginlikler Türkiye-İsrail ilişkilerinde son derece etkili olmuştur. Türkiye'nin 2002 yılında AK Parti hükümetinin iktidara gelmesi ve sonrasında Orta Doğu'ya yönelik olarak değişen politikası neticesinde İsrail ile ilişkiler ivme kazanmıştır. Fakat İsrail tarafından Filistin'e uygulanan sert politikalar ve İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırıları sonrasında gerçekleşen 2009 Davos Krizi ve 2010 yılında gerçekleşen Mavi Marmara saldırısı sonrasında ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Buna ek olarak ABD Başkanı Trump'ın Kudüs hakkında aldığı kararlar ve Yüzyılın Anlaşması Planı, Türkiye-İsrail ve Türkiye-ABD ilişkilerini daha da germiştir.¹⁶⁶

Buna paralel olarak İsrail'in kurulduğu dönemde kendisine düşman olan Arap devletlerine karşı yapmış olduğu ittifaklar ile uyguladığı çevreleme politikasını Türkiye'ye karşı uygulamak istediği görülmektedir. İsrail'in Yunanistan ve Romanya ile kurmuş olduğu yakın ilişkiler bu duruma örnektir. Ancak ABD'nin dış politika noktasında Orta Doğu yerine Pasifik bölgesini ön plana alması dolayısıyla İsrail açısından güvenlik ve yalnızlaşma konusunda, uygulamış olduğu mevcut politikaların Türkiye'ye rağmen başarıya ulaşmasının zor olduğu anlaşılmıştır.¹⁶⁷ Bu bağlamda 9 Mart 2022 tarihinde İsrail Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'ye gerçekleştirmiş olduğu ziyaret Türkiye-İsrail ilişkileri açısından bir dönüm noktası olarak ifade edilmektedir.¹⁶⁸ Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında İsrail'in Türkiye açısından tehdit olarak

¹⁶⁵ Engin Akçay, İbrahim Aytaç Anlı, s.158.

¹⁶⁶ Levent Özdemir ve Zafer Akbaş, “Türkiye-İsrail İlişkilerinin Amerikan Dış Politika Eksenli Değerlendirmesi”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt:11, Sayı:1, 2020 (ss.50).

¹⁶⁷ Engin Akçay, İbrahim Aytaç Anlı, s.160.

¹⁶⁸ İsrail Basını Herzog'un Ankara Ziyaretini “Tarihi” Olarak Niteledi, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-basini-herzogun-ankara-ziyaretini-tarihi-olarak-niteledi/2530686>, (ET:20.05.2022).

algılanıp algılanmaması hususu, Türkiye ve İsrail ilişkilerinin olduğu kadar Türkiye-ABD ilişkilerinin seyri ile yakından ilişkilidir.

Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya girmesi ve sonrasında Batı yanlısı bir politika izlemesi ilişkilerin olumlu ilerlemesine katkı sağlamıştır. Fakat Türkiye'nin kendi çıkarları noktasında politikalara yönelmesi ve bölgede lider bir ülke olmayı amaçlaması, İsrail açısından bir tehdit olarak algılanmıştır. İsrail'in ABD'de etkili olan lobi faaliyetleri Türkiye açısından son derece dikkate değer bir konudur. Türkiye'nin bölgesel ve küresel çapta atacağı adımlar ABD ile ilişkilerinde önemli bir denge tutturmasını gerektirmektedir. Bu hususta ABD ile ilişkilerin seyri, Türkiye'nin bölgesel ve küresel anlamda çıkarları açısından İsrail lobisi ile yakın ilişkiler kurmasını son derece önemli kılmaktadır. Bu durumda Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye açısından İsrail bir tehdit olmaktan öte ABD başta olmakla Batı ile ilişkilerinde önemli bir denge unsurudur.

2.14.3. Rusya

Rusya'nın Türkiye açısından doğrudan bir tehdit oluşturduğunu söyleyemeyiz. Fakat Rusya'nın kendi çıkarlarını korumak amacıyla gerçekleştirdiği bazı eylemler Türkiye için dolaylı olarak sorunlara sebep olmuştur. Bununla birlikte Türkiye ve Rusya, siyasal, ekonomik ve askeri alanlarda iş birlikleri de yapmaktadır. Türkiye'nin Rusya'nın desteği ile Akkuyu'da Nükleer santral inşa etmesi, S-400 Hava Savunma Sistemleri'nin tedariki, Enerji kaynaklarının satışı hakkında anlaşmalar başta olmakla, ikili ilişkilerin doğrudan geliştiği alanlar olmakla birlikte, Karabağ Savaşı, Suriye meselesi ve diğer pek çok bölgesel ve küresel sorunlar, iki devletin diyalog ve diplomasi çabaları neticesinde çözüme kavuşmuş ya da kavuşması için barışçıl çabalar sarf edilmiştir.

Türkiye ile Rusya arasında sorun teşkil eden ve Türkiye açısından tehdit olarak görülebilecek en önemli meselelerden birisi Rusya'nın Suriye'de olan varlığıdır. Rusya'nın Suriye yönetimine verdiği destek neticesinde milyonlarca Suriyeli yapılan zulümlerden ve daha güvenli bir yaşam sürmek umuduyla ülkesini terk etmiştir. Suriyeli sığınmacılar için sığınacakları öncelikli ülke Türkiye olmuştur. Milyonlarca sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye için en önemli hususlardan birisi bu sığınmacıların ülkelerine güvenli bir şekilde geri dönmeleridir. Bu hususta Rusya'nın

Suriye politikası ve barışın sağlanması en önemli noktalardan biridir. Barışın sağlanması konusu ise Rusya'nın Suriye'de elde edeceği çıkarlar ile doğru orantılıdır. Rusya'nın Suriye ile olan yakın ilişkileri Sovyetler Birliği dönemine dayanmaktadır. Suriye'de 1970 yılında iktidara gelen Baas Partisi'nin Lideri Hafız Esad ilk yurtdışı ziyaretini Sovyetler Birliği'ne yapmıştır. Yapılan ziyaretle beraber Hafız Esad iktidarını ve bölgedeki dengeleri korumak amacıyla Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu ziyaret sonrasında 1971 yılında Sovyetler Birliği, Suriye'nin Tartus limanında bir deniz üssü kurma hakkını elde etmiştir. 1980'lerde Sovyetler Birliği ve Suriye arasındaki ilişkiler doruk noktaya çıkmıştır. 1980 yılında imzalanan SSCB-Suriye Dostluk anlaşması ile birlikte Suriye Orta Doğu'da Sovyetler Birliği'nin en yakın müttefiki haline gelmiştir. 1980'li yılların sonuna doğru Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un iktidara gelişi ve yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye olan desteği azaltmıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ardından Rusya'nın ekonomik kriz dolayısıyla diğer müttefiklerine olan desteğini azaltması, ikili ilişkiler açısından bir ilerleme getirmemiştir. 1999 yılında Rusya'da Putin'in iktidara gelişiyle beraber ilişkilerde birtakım yumuşamalar olmuştur. Fakat Rusya ve Suriye arasındaki ilişkilerin tam anlamıyla zirveye ulaşması 2005 yılını bulacaktır. Ukrayna, Gürcistan, Kırgızistan gibi ülkelerde yaşanan rejim değişiklikleri, Rusya'yı kuşatılıyormuş algısına itmiştir.¹⁶⁹

Böylelikle Rusya etrafında yaşanan çevreleme stratejisine karşı Suriye gibi ülkelerle iş birliği yaparak kendi nüfuz alanını artırmaya çalışmıştır. Ayrıca Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastı sonucu Suriye'nin uluslararası arenada zor durumda kalması ve yaptırım tehdidinde karşı Rusya, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını kullanarak Suriye'yi güç bir durumdan kurtarmıştır. Arap Baharı başladıktan sonra Birleşmiş Milletler'in Suriye'ye yönelik tasarılarını veto ederek bu meseleyi Suriye'nin iç meselesi olarak görmüştür. Suriye iç savaşı süresince Rusya, yaptığı askeri yardımlarla Esad rejimine destek vermiştir. 2015 yılında Lazkiye'de bulunan "Bassel el-Esed" hava üssüne 32 savaş uçağı ve 16 helikopterinde bulunduğu yoğun bir takviye yapmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Burak Çalışkan, "Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi", *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, İstanbul 2016 (ss.4-8), s.4.

¹⁷⁰ Burak Çalışkan, s.8.

Bunun yanı sıra hava sahasının kontrolünü sağlamak amacıyla S-400 gibi hava savunma sistemleri bölgeye gönderilmiştir.¹⁷¹ Rusya'nın Suriye'ye desteği bununla kalmamış ABD öncülüğünde yapılacak bir müdahaleye karşı Suriye'nin yanında yer alacağını bildirmiştir. 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhaki sonrasında uluslararası arenada büyük bir tepki görmemesi ve AB'nin de enerji bağımlılığı nedeniyle yaptırımlarının çok etkili olamaması, Rusya'nın Sivastopol'da bulunan Karadeniz filosunun Akdeniz'de de etkili olması düşüncesinin önünü açmıştır. Rusya bu tarihten sonra aralarında uçak gemisi "Admiral Kuznetsov" unda bulunduğu pek çok savaş gemisini Akdeniz'e yollamış ve Akdeniz'de bulunan tek askeri üssünü güçlendirmiştir. Ayrıca Rusya yeni üretmiş olduğu gelişmiş silah sistemlerini Suriye'de kullanarak deneyimleme fırsatı bulmuştur.¹⁷² Bir diğer önemli detay ise, Rusya DEAŞ'la mücadele kapsamında Suriye'ye destek vermek amacıyla Hazar filosuna bağlı "Amiral Essen" sınıfı savaş gemisinden fırlatılan "Kalibr" füzesi ile Palmira kentinde bulunan DEAŞ hedeflerini binlerce kilometre öteden vurarak gövde gösterisi yapmıştır.¹⁷³

Bu saldırı sonrasında Rusya askeri teknoloji avantajını kullanarak "istediğim yerden istediğimi vururum" demiş olmuştur. Bu durum sahadaki dengeler ve bölgede patronun kim olduğunu göstermesi açısından hayati önem arz etmektedir. Böylelikle Rusya, askeri ve teknolojik etkinliğini siyasi çıkarlarına uygun olarak etkin şekilde kullanabilmeyi başarmıştır. Suriye konusu Rusya açısından tarihi, siyasi, askeri ve jeopolitik konum itibarıyla en önemli konulardan biri olmayı sürdürmektedir. Önümüzdeki yıllarda da bu konu önemini koruyacak gibi görünmektedir. Rusya açısından askeri doktrinler bağlamında güvenlik endişesi, NATO'nun genişleme stratejileriyle paralel olarak artmaktadır. NATO'nun Rusya'nın etrafında bulunan devletler ile iş birliğini artırması da Rusya açısından yeni önlemlerin alınması ihtiyacını doğurmuştur.

Buna en ciddi örneklerden biri Ukrayna'nın AB ve NATO ile yakın ilişkiler kurma girişimleridir. Rusya bu durumu tehdit olarak algılamış öncelikle Kırım'ı ilhak etmiş ve Ukrayna'da Donetsk ve Luhansk bölgesinde bulunan Rus ayrılıkçı grupları

¹⁷¹ Rusya S-400 Füzelerini Suriye'ye Konuşlandırdı, *NTV*, <https://www.ntv.com.tr/dunya/rusyadan-suriyedeki-ussunu-s-400-fuzeleri,q4xvFUui7E2LAWVB1bCDgQ> (Erişim Tarihi:24.04.2020)

¹⁷² Rusya Su-57'leri Suriye'de Böyle Denemisti, *CNN Türk*, <https://www.cnnturk.com/video/dunya/rusya-su-57leri-suriyede-boyle-denemisti>, (Erişim Tarihi:20.05.2022).

¹⁷³ Rusya'dan İşid'e Füze Saldırısı, *TimeTurk*, <https://www.timeturk.com/rusya-dan-isid-e-fuze-saldirisi/haber-655335> (Erişim Tarihi: 20.05.2022).

destekleyerek cevap vermiştir. Zira 2014 yılında yayınlanan Rus Askeri doktriniyle beraber Rusya, yakın çevresinde kendisine tehdit olarak gördüğü olaylara karşı en sert şekilde karşılık vereceğini belirtmiştir. Hatta nükleer silah kullanmaktan bile geri durmayacağını vurgulamıştır.¹⁷⁴ Kırım'ın ilhakını da bu bağlamda değerlendirilmesi mümkündür. Zira Karadeniz'de bulunan "Sivastopol" limanının en önemli özelliği Sovyetler Birliği'nin Karadeniz filosuna ev sahipliği yapmasıydı. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bu liman hem Ukrayna hem de Rusya savaş gemilerine ev sahipliği yapıyordu. Rusya Ukrayna'ya bağlı Kırım'da bulunan "Sivastopol" limanına gemilerini konuşlandırmak için Ukrayna'ya kira ödüyordu. Deniz kuvvetleri açısından bu denli kritik öneme sahip bir tesisin kendi kontrolünde olmaması, Rusya açısından çok büyük zafiyet teşkil etmekteydi. Ukrayna'nın giderek NATO ve AB ile yakınlaşması bardağı taşıran son damla oldu. Rusya Kırım'ı ilhak ederek, Karadeniz'de bulunan donanmasının geleceğini garanti altına almış oldu. Rusya'nın Deniz Kuvvetlerinde kruvazörler, destroyerler, fırkateynler, korvetler, mayın tarama ve avlama, çıkarma gemileri de dahil olmak üzere toplam 218 gemi yer almaktadır. Ayrıca Nükleer Tahrik sistemli Balistik Füze, Güdümlü Füze ve Saldırı denizaltıları dahil olmak üzere 64 adet denizaltı yer almaktadır.

Karadeniz filosu ise "Akyar" (Sivastopol), Kefe (Feodosiya) ve Novorossisk üslerinde konuşlanmıştır. Yaklaşık 11.000 personel görev yapmaktadır. Karadeniz filosunda 7 Denizaltı, 1 Destroyer, 12 Fırkateyn ve Korvet, 9 Hücumbot ve Karakol botu, 11 Mayın, 11 Çıkarma gemisi bulunmaktadır. Ayrıca Su-30SM, Su-24M/Su-24MR, Ka-27 ve Mi-14 sınıfı uçak ve helikopterlerde görev yapmaktadır. S-300, K-300P Bastion, 3M-54 Kalibr tipi hava savunma ve gemisavar füze sistemleri ile birlikte bölgede bir alan hakimiyeti kurmayı planlamaktadır.¹⁷⁵ Anti Access Area Denial (A2AD) yani Alandan Men etme politikasının temel amacı, belirli bölge üzerinde kendinden olmayan diğer güçlerin o bölgeye girişine izin verilmemesi olarak adlandırılabilir. Rusya Karadeniz'de uyguladığı A2AD politikaları ile Karadeniz üzerinde etkinliğini korumaya devam etmeye çalışmaktadır.

¹⁷⁴ Elnur İsmayılov, s.3.

¹⁷⁵ Arda Mevlütoğlu, "Rus Karadeniz Filosu'nun Modernizasyonu ve Kırım'ın İlhakı'nın Karadeniz'deki Askeri Dengeler Üzerine Etkisi", *V. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi*, 12.12.2016, academia.Edu https://www.academia.edu/30417029/Rus_Karadeniz_Filosunun_Modernizasyonu_ve_K%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1n_%C4%B0lhak%C4%B1n%C4%B1n_Karadenizdeki_Asker_Dengeler_%C3%9Cz_erine_Etkisi (Erişim Tarihi:20.05.2022).

Öncelikle uzun menzilli ve katmanlı hava savunma sistemleri ile hava sahasının kontrolünü sağlamayı amaçlamaktır. Ardından kıyı ve gemi konuşlu gemi savar füzeler ile dost olmayan gemilerin bölgedeki etkinlikleri kısıtlanmıştır. Bölgede bulunan hava üslerinde konuşlu Rus savaş uçakları ile bölgede hem harekât hem de savunma görevleri icra edebilmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle Rusya, Çarlık döneminden beri en önemli hedefleri arasında olan sıcak denizlere inmek ve Karadeniz'i Rus gölü haline getirmek politikalarına ciddi oranda yaklaşmıştır. Fakat 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Ukrayna-Rusya savaşı, Rusya'nın önemli kayıplarına sahne olmuştur. Bu savaş sırasında Rusya'nın Karadeniz filosunun sancak gemisi olan Moskova Kruvazörü, Ukrayna tarafından batırılmıştır. Aynı zamanda Rus Hava Kuvvetleri ve Kara Kuvvetleri çok büyük kayıplar vermiştir. Karadeniz için Rus gölü olması hayali kuran Rusya, Ukrayna Savaşı ile birlikte çok büyük askeri, ekonomik ve prestij kaybına uğramıştır. Geldiğimiz son nokta itibariyle Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması sonrası ABD önderliğinde Batı ülkeleri tarafından ambargolara maruz kalması Türkiye ile olan ilişkilerine daha ılımlı yaklaşmasına ve karşılıklı bağımlılıkların geliştirilerek ikili ilişkiler için olumlu yönde bir ilerlemeye sebep olacağı tahmin edilmektedir. Zira Türkiye'nin Ukrayna-Rusya savaşı boyunca tarafsız bir politika izlemesi bu durum için en önemli dayanaklardan biri olacaktır. Genel olarak baktığımızda Rusya'nın Türkiye için tehdit olduğu hususlar iş birliği yaptığı hususlara nazaran daha azdır. Fakat bu durum Rusya'nın bir tehdit olarak algılanmamasına sebep olmamalıdır.

2.14.4. İran

İran, Türkiye açısından en önemli bölgesel rakiplerden birisidir. Bu durumun tarihsel, siyasal, mezhepsel, sosyal, askeri ve ekonomik sebepleri vardır. Türkiye'nin tehdit algılamasında İran'ın ayrı bir yeri vardır. İran nüfus ve coğrafi kapasitesi ile Türkiye açısından bölgesel liderlik için önemli bir rakip olurken aynı zamanda askeri kapasitesi ve siyasal yayılcılık politikalarıyla Türkiye ile karşı karşıya gelmektedir. 1979'daki İslam devrimi sonrasında iktidarı ele geçiren Humeyni rejimi, İran'ı şah rejiminden kalma batı yanlısı bir ülke olmaktan çıkarıp kendi dini, siyasi ideolojisini halka empoze etmeye girişmiştir. Humeyni'nin ölümüne kadar rejim, kendi patronaj sistemini, bürokrasisini ve ordusunu güçlendirmiştir.

Humeyni sonrasında Ayetullah olarak göreve gelen Ali Hamaney ise Rafsancani hükümeti ile beraber rejimin hedefleri doğrultusunda çalışmalarına devam etmiş ancak kronik ekonomik sorunlara çare olamamıştır.¹⁷⁶ 1990'ların sonuna doğru ise iktidara gelen Hatemi hükümeti ile beraber İran'da umut, reform, diyalog, dış dünya ile bağlantı gibi kavramlar ön plana çıksa da, 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin şer eksenli ülkeleri arasında yer alan İran'da reformcu hareket giderek önemini kaybetmeye başlamıştır. 2005 yılında Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanması muhafazakarların tekrardan yükselişe geçtiğinin en net göstergesi olmuştur. Bu dönemden sonra İran'da nükleer teknolojiye geçiş için adımlar hızlandırılmıştır. Nükleer teknoloji hiç şüphesiz insanlık tarihindeki en önemli dönüşümlerden birini ifade etmektedir. Öyle ki; nükleer teknolojinin savaşlarda devletlere karşı silah olarak kullanılması dünya tarihinde de çok büyük değişikliklere sebep olmuştur. Nükleer silah, uluslararası arenada ilk defa Amerika Birleşik Devletleri'nin Japonya'yı 1945 yılında vurmasıyla tanınmıştır. ABD'nin ardından 1949 yılında Sovyetler Birliği (SSCB) ve daha sonraları 1952'de Birleşik Krallık, 1960'da Fransa, 1964'te de Çin nükleer silah denemeleri yapıp, bu güce sahip olduklarını ispat etmiştir.¹⁷⁷

İran'ın nükleer teknolojiye geçişi ise Muhammed Rıza Şah döneminde olmuştur. 1973 Petrol krizi sonrasında diğer OPEC ülkesi devletlerin petrol satışını kısması en çok İran'a yaramıştır. İran kısa sürede petrol satışlarını katlamış çok önemli kazanç elde etmiştir. 1970 yılından itibaren İran'a ABD ve diğer Batılı devletlerin nükleer enerji için yatırımları başlamıştır. Özellikle bu tarihten sonra kısa süre zarfında nükleer santral inşası için İran, Batı Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Belçika gibi ülkelerin şirketleriyle anlaşmalar yapmış, Şah 20 nükleer santral için 40 milyar dolar kaynak ayırmıştır.¹⁷⁸ 1979 İran İslam Devrimi'ne kadar İran ile ABD ve diğer batı ülkeleri arasında çok yakın ilişkiler kurulmuş, bu sayede İran nükleer teknoloji edinmiştir.

İslam Devrimi sonrasında yeni rejim ABD'yi "Büyük Şeytan" olarak görmüştür. 1979'da gelen "İran İslam Devrimi" bütün girişimleri ve yakınlaşmayı sona erdirmiştir. Bunun üzerine İran-İrak savaşı tuz biber olmuştur. Humeyni, İran yönetiminin başına

¹⁷⁶ Ervand Abramian, *Modern İran Tarihi*, Kültür Yayınları, İstanbul 2018 (ss.282).

¹⁷⁷ Mustafa Kibaroglu, "İran'ın Nükleer Programı ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013 (ss.1-3), s.1.

¹⁷⁸ Murat Jane, "İran'ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi", *ANKASAM | Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, İran Özel Sayısı 1, Ekim 2017 (ss.268-275), s.268

gelerek “*ne doğu ne de batı, sadece İslam Cumhuriyeti*” şeklindeki bağımsızlık söyleminin ardından nükleer çalışmaları Batı’ya bağımlı kıldığı gerekçesiyle durdurmuştur.¹⁷⁹ Buna paralel olarak siyasi ve ekonomik ilişkiler bir daha eskisi gibi olmamıştır. Özellikle 4 Kasım 1979’daki, “Rehine Krizi” iki ülke arasındaki ilişkileri onarılması çok güç noktalara taşımıştır. 1979’daki İslam Devrimi sonrasında yeni rejim nükleer faaliyetleri dondurma kararı almıştır. Fakat 1980-1988 yılları arasında süren uzun soluklu savaş İran’ı ekonomik ve askeri anlamda oldukça yıpratmış olacak ki, 1984 yılında nükleer programın yeniden işlevsel hale getirilmesine karar verilmiştir. 18 Temmuz 1988’de BM ateşkesiyle 8 yıl süren savaş 1973 sonrası artan petrol gelirleri ve Batı’dan satın aldıkları silahları birbirine karşı kullanan bölgenin iki güçlü devletinin güç kaybetmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁸⁰ 1984 yılında nükleer programını yeniden işlevsel hale getiren İran, devrim öncesinde inşaatlarına başlanıp bitirilemeyen nükleer tesislerin inşası için tekrardan Fransa, Almanya, İsveç, Arjantin, Hindistan gibi ülkelerle görüşmeler gerçekleştirse de her seferinde ABD engeline takılmıştır. Bunun üzerine 1989 yılında SSCB ile görüşmelere başlansa da SSCB’nin dağılmasından sonra 1994 yılında Rusya ile görüşmelere devam edilmiş ve 1995 yılında Almanların yarım bıraktığı tesisi tamamlamak için Rusya ile anlaşma imzalanmıştır. İran’ın görüştüğü tek ülke elbette Rusya değildir. İran nükleer teknolojisini geliştirmek adına Çin ile de yakın ilişkiler kurmuştur. Aynı zamanda ileride değineceğimiz balistik füze geliştirme konusunda İran için önemli bir ülke de Çin olmuştur.

Bu bağlamda 1990’lardan itibaren İran’ın ABD ve diğer Batılı devletler tarafından tehdit olarak görülmesinde İran’ın Çin ile yaptığı nükleer ve diğer askeri alanlardaki iş birliğinin çok önemli rolü vardır. Çin 1990-1992 yılları arasında İran’a küçük ölçekli araştırma reaktörleri, laboratuvarlar ve nükleer enerji için zenginleştirme teçhizatları sağlamıştır.¹⁸¹ 2002 yılında İran’ın gizli nükleer programının ortaya çıkması çok önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu tarihten sonra İran’da Natanz’da uranyum zenginleştirme tesisi, Arak’ta ağır su tesisi, İsfahan’da uranyum dönüştürme tesisi, Buşehr’de nükleer güç istasyonu bulunması Batılı devletler tarafından tehdit olarak algılanmış ve İran’a karşı sert tepki ve yaptırımlara sebep olmuştur. 21 Ekim 2003’te Tahran deklarasyonu yayınlanmış ve İran uranyum zenginleştirme faaliyetlerini UAEA

¹⁷⁹ Mustafa Kibaroglu, s.3.

¹⁸⁰ Murat Jane, s.271

¹⁸¹ Murat Jane, s.271

(Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu) talepleri çerçevesinde durduracağını ilan etmiş, 18 Aralık 2003'te NPT'nin ek protokolünü imzalamıştır.¹⁸² 2005 yılında İran'da Ahmedinejat'ın iktidara gelmesiyle birlikte kriz giderek tırmanmıştır. Rafsancani ve Hatemi'ye kıyasla batıya yönelik sert söylemler kullanan Ahmedinejat, 10 Ağustos 2005'te İsfahan'da uranyum dönüştürme faaliyetlerine başladığını ilan etmiştir. Devam eden görüşmelerde 1 Haziran 2006'da Viyana'da yapılmış olan P5+1 toplantısı İran-ABD ilişkileri açısından büyük önem kesbetmiştir. Zira 1979 devriminden sonra ilk kez ABD ve İran müzakereleri doğrudan yürütmeyi kabul etmiştir. Fakat ABD'nin şart olarak İran'ın uranyum zenginleştirme programını durdurmasını istemesi üzerine olumlu bir netice alınamamış ve ABD konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşımıştır. Haziran 2010 tarihine geldiğimizde ise ABD ve İsrail ortaklığıyla İran'ın nükleer programına zarar vermek için STUXNET siber saldırısı yapılmış ve bazı konularda İran için aksaklıklara sebep olmuştur. Devam eden süreçte müzakerelerde ilerlemelerde sağlanmıştır.

2013 yılında Obama ve Ruhani karşılıklı görüşmüş, zirve diplomasisi uygulanmaya başlanmıştır. 2014 yılında ortak eylem planı uygulanmaya başlanmış 2015 yılında uzatılmıştır. İran ve ABD müzakere masasından kısa vadede istediklerini almış gibi görünse de fazla geçmeden ABD tarafından yeni yaptırımların uygulanması, Trump'ın başkan olur olmaz nükleer anlaşmadan çekilmesi ve İran'a yeni yaptırımlar getirmesi, bu durumun sürekli olmadığını ve ABD'de seçilmiş başkanların dış politika hamleleri sonucunda değişebileceğini göstermiştir.¹⁸³ İran açısından birçok alanda olduğu gibi balistik füze teknolojisi alanında da İslam Devrimi bir dönüm noktası olmuştur. Şah döneminde İran caydırıcılık yeteneklerini ağırlıklı olarak konvansiyonel silahlar üzerine kurmuştu. ,

ABD'den hazır alım yoluyla F-14, F-4, F-5 gibi savaş uçakları, B-747 tanker uçak, CH-53 ve CH-47 tipi ağır nakliye helikopterleri, AH-1 Cobra taarruz helikopteri, P-3C Orion denizaltı harbi uçağı gibi çok teknolojik silahlar alınmıştı. Bunun yanı sıra sipariş verilen ancak İslam Devrimi sonrasında bozulan ilişkiler yüzünden teslimatı yapılmayan pek çok sistem daha bulunmaktadır. Özellikle 1980-1988 İran-İrak savaşı İran'ın savaş

¹⁸² Murat Jane, s.274-275

¹⁸³ ABD Başkanı Trump Nükleer Anlaşmadan "Kısmen Çekilme" Kararı Alan İran'a Yeni Yaptırımları Onayladı, *BBC Türkçe Haberler*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48198118>, (ET: 20.05.2022).

stratejilerini gözden geçirmesi açısından çok faydalı olmuştur. O döneme kadar İran caydırıcılığını konvansiyonel sistemleri üzerine kurmuştur. Ancak İslam Devrimi sonrasında ABD ile bozulan ilişkiler ve maruz kalınan ambargolar göstermiştir ki; eldeki mevcut sistemlerin idamesi bu şartlar altında mümkün değildir. Aynı zamanda İran-Irak savaşı yüzünden ekonomi oldukça zor duruma düşmüştür. İran bu duruma çare olarak bölgedeki diğer rakipleriyle konvansiyonel bir silahlanma yarışına girmek yerine, daha ucuz ancak stratejik değeri ve caydırıcılığı yine bir o kadar yüksek olan balistik füze teknolojisine yatırım yapmaya başlamıştır. İran-Irak savaşı yüzünden İran'ın maruz kaldığı balistik füze saldırıları İran'ı bu alanda çalışmalar yapmaya itmiştir.

İran ilk kez Scud füzelerini Libya'dan almıştır. R-17 Scud füzeleri Sovyet yapımı sıvı yakıt kullanan yaklaşık 1 ton savaş başlığı ile 300 km menzile sahiptir. Savaş sırasında daha çok Scud füzesine ihtiyaç duyulunca İran bu sefer Kuzey Kore ile iş birliğine gitmiş ve 1987 yılında Kuzey Kore'den Scud-B füzelerini almıştır.¹⁸⁴ Scud-B füzesi Kuzey Kore'de Huasong adıyla üretilmiştir. İran ise bu füzeleri aldıktan sonra Shahab-1 adını vermiştir. Shahab farsça meteor demektir. Devam eden süreçte İran bu konuda 1990 yılında ilişkilerini Çin ile yoğunlaştırmıştır. Çin'den teknoloji transferi ve çeşitli parça tedariki konusunda destek alınmıştır.

1990'lara gelindiğinde İran Scud-B'lerden başka Kuzey Kore'den 500 km menzilli Scud-C füzelerini'de almıştı. Ayrıca adedi bilinmese de İran'ın Kuzey Kore'den 2500 ila 4000 km menzilli BM-25 Musudan füzesi aldığı da bilinmektedir. Böylece İran 1990'larda Orta Doğu'nun en büyük balistik füze cephaneliğine sahip ülkesi olmuştur. Tüm bu gelişmeler beraberinde İran için daha gelişmiş ürünler ortaya koymanın yolunu açmıştır. 2009'da ilk testi yapılan Sejil-2 füzesi yaklaşık 2000 km'lik menzili ile İran açısından çok kritik öneme sahip bir füze olmuştur. Sejil-2 füzesi iki kademeli katı yakıt motoru kullanan bir füzedir. Katı yakıtlı olması özellikle füzenin atışa hazırlanması açısından zamanı büyük ölçüde kısaltması yönüyle çok önemli bir kazanım olmuştur. İran'ın sıvı yakıt motor teknolojisini kazanması ise Kuzey Kore'den alınan Nodong füzelerinin Shahab-3 adıyla envanterine katmasıyla olmuştur. Shahab füzesi 16 metrelik boyu ve yaklaşık 1350 km'lik menzili ile İran'ın balistik füze

¹⁸⁴ İran Balistik Füze Programı, Füze Envanteri ve Son Gelişmeler, *Dünya Bülteni*, <https://www.dunyabulteni.net/dubam/iran-balistik-fuze-programi-fuze-envanteri-ve-son-gelismeler-hakan-kilic-h427134.html>, (ET:20.05.2022).

teknolojisinin önemli ayaklarından birini oluşturmuştur. Daha sonra bu füzenin geliştirilerek 2000 km menzilli versiyonu olan “Ghadr” füzeleri üretilmiştir. Ayrıca İran kendi uydu fırlatma aracı (SLV)’ni da üretme kapasitesine sahiptir. İlk olarak 2008 yılında “Safir” isimli SLV’sini tanıtan İran çok geçmeden Kuzey Kore’nin Taepo Dong-1 SLV’sine oldukça benzeyen “Simorgh” isimli SLV’sini tanıtmış ve ilerleyen süreçte bu füzelerden Kıtalararası Balistik Füze(ICBM) geliştirme konusunda dikkatleri üzerine çekmiştir.

Günümüzde ise İran 300 km menzile sahip katı yakıtlı Fateh-110 SRBM (Kısa Menzilli Balistik Füzesi), 300 km menzilli sıvı yakıtlı Shahab-1 SRBM, 500 km menzilli sıvı yakıtlı Shabab-2 SRBM, 700 km menzilli katı yakıt motorlu Zolfaghar SRBM, 750 km menzilli sıvı yakıtlı Qiam-1 SRBM, 2000 km’den fazla menzile sahip sıvı yakıtlı Shahab-3 MRBM (Orta Menzilli Balistik Füze), yine 2000 km’den fazla menzile sahip Emad-1 MRBM, ve 2000 km menzilli katı yakıt motorlu Sejil-2 MRBM’lerine sahiptir.¹⁸⁵ Ayrıca İran’ın üzerinde çalıştığı nükleer teknoloji ve muhtemelen elde edilebilecek savaş başlığını taşımada en önemli rolü üstlenecek olan Kıtalararası Balistik Füze teknolojisine ulaşmak için SLV’ler üzerinde çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Önemli bir detay ise İran’ın balistik füze gücü Devrim Muhafızları tarafından kontrol edilmektedir.¹⁸⁶

Bu durum bize Devrim Muhafızları’nın İran’ın en önemli kuvvetlerinde etkin olmakla beraber, gerçekten devrimi muhafaza etmek adına en önemli rolü üstlendiklerinin bir göstergesidir. Günümüzde İran balistik füze envanteri bakımından Orta Doğu’nun en güçlü ve en fazla çeşitliliğe sahip ülkesidir. İran konvansiyonel silahlanmaya diğer rakip ülkeler Suudi Arabistan, İsrail, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır gibi ülkeler kadar bütçe ayırmak yerine caydırıcılığı çok daha yüksek aynı zamanda düşman ülke üzerinde psikolojik olarak da önemli baskı kuran balistik füze teknolojisine yatırım yapmıştır. Bu durum tamamen İran’ın tehdit algılaması ve o tehditlere karşı tedbir olarak caydırıcılık fonksiyonunu etkin şekilde kullanmasıyla doğru orantılıdır. İran’da 1979 İslam Devrimi sonrasında İslam Devrimi Muhafızları Ordusu (Sipahi Pasdarani İnkılabi İslami) olarak kurulan Devrim Muhafızları, temel

¹⁸⁵ U.S. Government Publishing Office, “Iran Military Power”, *Defence Intelligence Agency*, 2019 (ss. 47-81), s.47.

¹⁸⁶ Arda Mevlütoğlu, “İran’ın Askeri Kapasitesine Genel Bakış” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:10, Sayı:88, Temmuz-Ağustos 2019 (ss.78).

amaç olarak İslam Devriminin İdeolojik yapısının askeri bekçisi olarak görev yapmaktadır. Paramiliter bir yapı olarak kurulan Devrim Muhafızları zamanla güçlenerek kurumsallaşmıştır. 1979'daki İslam Devrimi sırasında devrimciler 11 Şubat'ta zafer ilan etmiştir. Devrimci gruplar içinde solcu ve İslamcı çeteler sokaklarda kontrolü ele almıştır. Devrim gerçekleşmişti gerçekleşmesine lakin kontrolü sağlamak için düzenli bir kolluk kuvvetine ihtiyaç vardı. Devrimin liderliğini ele geçiren İslamcı din adamları radikal solculara güvenmemiştir. Bilakis, özellikle “Halkın Mücahitleri” ve “Halkın Fedailerini” gibi güçlü solcu gruplar İslamcı iktidara büyük bir tehdit arz etmiştir. Böyle bir ortamda bir muhafız gücünün oluşturulmasına karar verilmiş ve 5 Mayıs 1979'da Devrim Muhafızları'nın kurulduğu resmen ilan edilmiştir.¹⁸⁷

Devrim Muhafızları gönüllülük esasına göre kurulmuştur lakin faaliyet göstermek isteyen kişilerin devrimin ideolojisine bağlı olması esas koşul olarak belirlenmiştir. Devrim Muhafızları özellikle dini lider tarafından kontrol edilmekte ve emirleri dini liderden almaktadır. Devrim Muhafızları 1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı'nda önemli roller üstlenmiş, savaş sırasında İran saflarında savaşmak için gönüllü olanların oluşturduğu “Besic” adı verilen ordu Devrim Muhafızları'nın kontrolüne verilmiştir. 1982'de Devrim Muhafızları ile hükümet arasında koordinasyonun sağlanması ve Muhafızların lojistik ihtiyaçlarını karşılamak üzere Devrim Muhafızları Bakanlığı kurulmuştur. 1982'de lise düzeyinde okullar açılmış, 1985'te askeri akademi ve 1986'da İmam Hüseyin Üniversitesi kurulmuştur. Eylül 1985'te Devrim Muhafızları bünyesinde ordu'dan ayrı hava ve deniz kuvvetleri kurulmuştur. Böylece savaş bittiğinde Devrim Muhafızları büyük ve tam teşekküllü bir ordu haline gelmiştir.¹⁸⁸

Devrim Muhafızları ordudan farklı olarak iç güvenliğin sağlanması, devrim'e karşı her türlü tehdit oluşturan yapılara karşı mücadele verilmesi, ülkenin içindeki istikrarsız bölgelerde istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak gibi vazifeler icra etmiştir. Günümüzde Devrim Muhafızları kurumsallaşmasını tamamlamış ve Hava, Kara, Deniz, Güvenlik ve İstihbarat, Kudüs Gücü, Besic ordusu ve bunlara bağlı birimlerden oluşmaktadır. Siyaset, ekonomi ve sosyal alanlarda da oldukça etkin olan Devrim Muhafızları özellikle Ahmedinejat'ın 2005 yılındaki seçim zaferinde önemli rol oynamıştır. Lakin oraya gelene kadar öncesinde Devrim Muhafızları zaman zaman

¹⁸⁷ Bayram Sinkaya, “İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları'nın Yükselişi”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı:2, Ocak 2010 (ss.119-130), s.119-120.

¹⁸⁸ Bayram Sinkaya, s.121.

reformcu Hatemi hükümetine karşı tepkilerini ortaya koymuştur. 8 Temmuz 1999 yılındaki öğrenci gösterilerine Cumhurbaşkanı Hatemi'nin destek vermesi üzerine Devrim Muhafızları Cumhurbaşkanı Hatemi'ye gönderdikleri mektupta güç kullanmaya hazır olduklarını vurgulamaları Devrim Muhafızları'nın giderek siyaset sahnesine girdiklerinin bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu olay üzerinden fazla geçmeden 16 Nisan 2000 yılında Berlin'de düzenlenen bir konferansta İslam Cumhuriyeti aleyhine sloganlar atılması üzerine Devrim Muhafızları çok sert ifadelerle bu olay üzerinden İslam Cumhuriyeti karşısında olanlara tehditler savurmuştur. Bir diğer önemli olay ise 2003 yılında Tahran'da yeni İnşa edilen İmam Humeyni Uluslararası Havalimanı'nın İşletme hakkının İran Ulaştırma ve Yol Bakanlığı tarafından açılan ihale ile Türk Şirketi TAV'a (Tepe-Akfen-Vie Konsorsiyumu) verilmesi üzerine, Devrim Muhafızları bu duruma karşı çıkmış ve Ulusal güvenliğe aykırı olduğu gerekçesiyle ihalenin yabancı bir şirkete verilemeyeceğini söyleyerek havalimanını işgal etti. Bu gelişme üzerine İran Hükümeti TAV ile yaptığı sözleşmeyi iptal etmek zorunda kalmıştır.¹⁸⁹

Devrim Muhafızları'nın 1990'ların sonundan itibaren siyasete ilgileri artmıştır. Bu durumda Ayetullah Ali Hamanei'nin tehdit algısının değiştiği ve tehditlerin artık askeri değil, siyasal ve sosyal alanlarda daha fazla tehdiye maruz kaldıklarını vurgulaması üzerine Devrim Muhafızları kadrolarından önemli isimler üniformalarını çıkararak milletvekili seçimlerine girmişlerdir. Devrim Muhafızları'nın en önemli yükselişi ise yine eski bir Devrim Muhafızı olan Ahmedinejat döneminde olmuştur. Devrim Muhafızları'nın çok önemli desteğini alan Ahmedinejat, seçildikten sonra Devrim Muhafızları'nı siyaset, ekonomi ve sosyal alanda güçlendirecek adımlar atmıştır. Böylelikle muhafazakâr rejim tarafından kendi iktidarını ve ideolojisini korumak ve sağlamlaştırmak adına, askeri alanda uzmanlaşmış ancak ideolojik adanmışlık seviyesi hala çok yüksek olan kadroları yakınında tutarak İslam Cumhuriyeti rejimine karşı oluşabilecek iç ve dış bütün tehditlere karşı en sert şekilde cevap verilebilmesi adına görev yapmıştır. Kurulduğu günden itibaren giderek güçlenen Devrim Muhafızları, sosyal, kültürel ve askeri alanlarda maruz kalınan her türlü tehdiye karşı siyasete müdahalesini giderek artırmış ve ideolojik olarak kendileriyle uyumlu çalışabilecek yöneticileri iş başına getirmiştir. Bu durum bile Devrim Muhafızları'nın ne kadar güçlü ve etkin şekilde İran'ın iç ve dış politikasına yön verebildiğinin bir göstergesidir. Ayrıca

¹⁸⁹ Bayram Sinkaya, s.129-130.

günümüzde İran Devrim Muhafızları'na bağlı özel kuvvet gücü olarak görev yapan Kudüs gücü, İran'ın dış saha da yaptığı operasyonlarda en önemli rollerden birini üstlenmektedir. Suriye iç savaşı sırasında yoğun olarak Esed rejimine destek veren Kudüs gücü, ABD başta olmakla bölgedeki pek çok ülkenin çıkarlarını tehdit etmektedir.¹⁹⁰

Devrim Muhafızları sadece İran'ın iç güvenlik, sosyal, kültürel, siyasi ve ideolojik çıkarlarını savunmakla kalmayıp, aynı zamanda dış politika da İran için önemli bölgelerde cephe savaşı vererek ülke çıkarlarına çok önemli katkı sağlamaktadır. İran İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı (Ministry of Intelligence and Security) İngilizce kısaltmasıyla MOIS 1984 yılında İran'ın iç güvenliğini sağlamak, istihbarat toplamak ve terörle mücadele etmek amacıyla kuruldu. Hali hazırda İstihbarat Bakanlığında yaklaşık 30.000 personel hizmet vermektedir.¹⁹¹

MOIS hem cumhurbaşkanına hem de dini lidere karşı sorumludur. Dini lider veya Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi gerekli görmedikçe MOIS yurtdışından ziyade iç güvenlik için ağırlıklı olarak faaliyet gösterir. MOIS'in görevleri arasında şunlar bulunmaktadır; İç ve dış istihbarat toplamak üretmek ve sınıflandırmak, İran'ın bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne güvenliğine karşı komplo, casusluk sabotaj, isyan gibi faaliyetleri ortaya çıkarmak. Bakanlığın istihbaratını, önemli belgeleri, önemli tesisleri, kayıtları ve personelleri korumak. Kurumları ve kurumların kayıtlarını, belgelerini ve personellerini korumaktır.¹⁹² İran istihbaratı operasyonlarının çoğunu Orta Doğu, Orta Asya, Avrupa ve ABD'de yapmaktadır. Örgüt istihbarat faaliyetlerini genelde ticari, akademik, sivil toplum örgütleri elçilikler ve konsolosluklar aracılığıyla yapmaktadır. Ayrıca İran istihbaratı bazı konularda kendisine yakın olan Hizbullah gibi diğer yabancı istihbarat teşkilatları ile iş birliği yapmaktadır. İran 2017 yılında bazı değişikliklere giderek İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı dışında İslam Devrimi Muhafızları İstihbarat Örgütü (Islamic Revolutionary Guard Corps Intelligence Organization) ve bunun yanı sıra İslam Devrimi Muhafızları Karşı İstihbarat Örgütü (Islamic Revolutionary Guard Corps Counterintelligence Organization) 'nü kurmuştur. Bununla amaçlanan istihbarat konusunda en yüksek seviyede güvenliği sağlamak ve

¹⁹⁰ Sputnik Türkiye, *ABD Haberleri*, <https://tr.sputniknews.com/abd/201904091038684056-pompeo-devrim-muhafizlari-zayiflamadan-ortadoguda-baris-istikrar-mumkun-degil/>, (ET:20.05.2022).

¹⁹¹ U.S. Government Publishing Office, "Iran Military Power", *Defence Intelligence Agency*, 2019, s.81.

¹⁹² U.S. Government Publishing Office, "Iran Military Power", *Defence Intelligence Agency*, 2019, s.81.

rejim karşıtı en ufak seslere karşı anında haberdar olup karşılık verebilmektir. Zira İstihbarat Bakanlığı dışında Devrim Muhafızları içerisinde böyle bir yapılanmaya gitmekteki en muhtemel amaç İslam Cumhuriyeti rejiminin sırtını sadece Devrim Muhafızları'na yaslama düşüncesidir. İran savunma sanayi özellikle 1979 devrimi sonrasında büyük oranda bağımlı olduğu ABD ile olan bağlarını kopardı. O döneme kadar ABD'den alınan silah sistemleri zaman geçtikçe yedek parça ve lojistik destek ekipmanları temin edilemediği için kullanılamaz hale gelmiştir İran bu konuda F-14 savaş uçaklarında olduğu gibi birkaç tane olan ürünün bazılarını sökerek yedek parça olarak kullanma yoluna gitmiştir.

Bununla beraber İran kendi havacılık ürünlerini geliştirme konusunda önemli adımlar atmıştır. İran günümüzde MALE (Medium Altitude Long Endurance) sınıfı değimiz orta irtifa uzun havada kalış özelliğine sahip Silahlı İnsansız Hava araçlarını (SİHA) geliştirebilmektedir. Shahed 129 isimli bu SİHA istihbarat toplamak ve güvenliğin sağlanması noktasında İran için oldukça mühim rol oynamaktadır. İran İnsansız Hava araçları konusunda oldukça erken davranan ülkelerden biridir. Fakat İHA'larda gösterdiği başarıyı savaş uçakları konusunda göstermekten uzak olduğunu söyleyebiliriz. F-313 Kahir isimli savaş uçağı ile 5. nesil savaş uçağı üretebildiğini iddia eden İran, reklam yapmaktan öteye geçememiştir. Uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmelerde, uçağın 5. nesil uçak olmaktan öte uçabilmesi konusunda oldukça sıkıntı yaşayabileceği değerlendirilmiştir.¹⁹³ Havacılık konusunda çok fazla altyapısı ve bu alana yatırım yapacak bütçesi olmayan İran, balistik füze teknolojisinde oldukça ilerlemiştir. İran, olası düşmanları olan ABD'nin deniz gücüne karşı koymak için onlar kadar fazla bütçesi olmadığından dolayı daha uygun maliyetli ancak etkin çözümler üretmektedir. İran yüksek hızlarda seyredabilen hücum botları üzerine taktığı gemi savar ve seyir füzeleri ile ABD'nin devasa ve milyar dolarlık Uçak gemisi gruplarına karşı koymayı hedeflemektedir. Aynı zamanda İran hava savunma konusuna ayrı bir önem vermektedir. Zira İran için en büyük tehdit, ABD ve İsrail gibi, hava kuvvetleri'nin vurucu gücü oldukça gelişmiş ülkelerdir.

İran caydırıcılık yeteneğini balistik füzeler üzerine kursa da yapılacak hava saldırılarına karşı kritik öneme sahip askeri ve sivil tesisleri korumak için hava savunma

¹⁹³ İran'ın Savaş Uçağı Alay Konusu Oldu, *Milliyet Haberler*, <http://www.milliyet.com.tr/dunya/iranin-savas-ucagi-alay-konusu-oldu-1663996>, (ET:20.05.2022).

sistemlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu durumun farkında olan İran hava savunma gücünü hem Rusya'dan aldığı S-300 gibi sistemler hem de kendi üretimi olan Bavar-373 gibi sistemlerle donatmıştır. Görüldüğü üzere İran elindeki bütün argümanları kullanarak etkin ve güçlü bir devlet olmak istemektedir. İran'ın Suriye'de ki varlığı, Irak'taki etkisi ve mezhep temelli yayılma politikası ilerleyen dönemlerde Türkiye için önemli bir tehdit olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra İran'ın balistik füze programı ve nükleer silah elde etme çabaları sadece Türkiye için değil bütün bölge ülkeleri ve ABD için çok önemli bir tehdit oluşturmaktadır.

2.14.5. Yunanistan

Türkiye ve Yunanistan arasındaki karşıtlık ve güvensizlik ortamı, tarihi süreçlere dayanmaktadır. Bununla birlikte iki ülkenin de ulus inşa süreçleri öteki kavramı üzerine oluşturulmuştur. Çoğu zaman toplumlarda bir ulus bilincinin oluşması için ortak bir tehdide ihtiyaç vardır. Türkiye ve Osmanlı bu açıdan Yunanistan için bir tehdit merkezi haline gelmiştir.¹⁹⁴ Türkiye ve Yunanistan geçmiş dönemlerde yaşadıkları çatışmalar ve buldukları coğrafi ortam nedeni ile birbirlerine askeri anlamda rakip olarak gösterilmektedir.¹⁹⁵ Bununla birlikte iki devletin sorun yaşadığı pek çok konu da mevcuttur. Ege bölgesinde yaşanan sorunlar şunlardır;

- Ege Adaları'nın silahlandırılması sorunu,
- Karasuları ve Kıta Sahaneliği sorunu,
- Hava Sahası'nın Kontrolü sorunu,
- On İki Adalar sorunu,
- Kayacıklar sorunu olmak üzere 5 ana başlıkta toplanabilir.

Bir diğer önemli sorun ise Kıbrıs meselesidir.¹⁹⁶ Yunanistan Türkiye ile ilişkilerinde Avrupa Topluluğuna katılması sonrasında Avrupa Topluluğunun ekonomik gücünü kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye'ye karşı kullanmak istemiştir. Bu sebepten Avrupa Topluluğu Türkiye ve Yunanistan ilişkileri açısından önemli bir aktör

¹⁹⁴ Murat Yorulmaz, "Değişen" Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde "Değişmeyen" Güvenlik Paradoksu", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, Temmuz 2014 (ss.122-126), s.122.

¹⁹⁵ Burak Şahingöz ve Asiye Tütüncü, "Türkiye ve Yunanistan Arasında Silahlanma Yarışı Var mı?", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:9, No:2, 2017 (ss.5).

¹⁹⁶ Nihat Akçay, *21. Yüzyılda Türkiye'nin Tehdit Algılamaları ve Güvenlik Açılımları*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2008 (ss.58-73).

olmuştur.¹⁹⁷ Türkiye özellikle AK Parti iktidarının ilk dönemlerinde komşularla sızır sorun politikası sebebi ile Yunanistan'la yakın ilişkiler kurmuştur. Fakat hem Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı olan güvenlik endişesi hem de Türkiye'nin 15 Temmuz Darbe girişimi sonrası daha gerçekçi ve güce dayalı bir dış politika izlemesi Yunanistan'ı endişelendirmiştir.

Bu süreçten sonra Yunanistan ordusunu modernize etmeye ve silahlandırmaya büyük önem göstermiştir. Yunanistan Savunma harcamalarına GSYH'ne oranla en fazla kaynak ayıran ülkeler arasında yer almıştır. 2008 Mali krizinden sonra bile bu oran %2,4 ile %2,8 arasında kalmıştır. Fakat 2021 yılı itibariyle Yunanistan GSYH'nin %3,8 oranında askeri harcama yaparak NATO içinde ABD'yi de geçerek milli gelirin oranla en fazla savunma harcaması yapan ülke olmuştur.¹⁹⁸ Yunanistan her ne kadar savunma harcamalarını artırsa da genel kapasite olarak Türkiye ile yarışması pek mümkün değildir. Bu sebeple Yunanistan caydırıcılığını Hava Kuvvetleri üzerinde kurmayı amaçlamaktadır. Yunan Hava Kuvvetleri envanterinde 33 adet F-4E, 153 adet F-16C/D, 16 adet Mirage-2000EG, 24 adet Mirage-2000-5Mk2 ve 2 adet Mirage-2000BG (eğitim) uçağı bulunmaktadır. Yunanistan bununla sınırlı kalmayıp 153 adet F-16'dan 54 adet Block 52+ ve 30 adet Block 52+ Advanced model savaş uçağını F-16 Block 72 Viper seviyesine modernize etmektedir. Bu modernizasyonun bedeli yaklaşık 1,45 milyar dolardır.¹⁹⁹

Yunanistan bu modernizasyon ile sınırlı kalmayıp Fransa'dan Rafale savaş uçaklarının tedariki konusunda anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşmaya göre Yunanistan Fransa'dan 24 adet Rafale savaş uçağı, modern mühimmat ve elektronik harp sistemleri de satın alacaktır. İlk uçaklar 2022 yılı itibari ile teslim edilmiştir.²⁰⁰ Yunanistan için en önemli hamlelerden birisi şüphesiz F-35 savaş uçaklarına sahip olmaktır. Bu bağlamda 17 Mayıs 2022 tarihinde ABD başkanı Joe Biden ile görüşen Yunanistan Başbakanı Miçotakis Yunanistan'ın 1 filo F-35 alacağını resmen açıklamıştır.²⁰¹

¹⁹⁷ Murat Yorulmaz, s.126.

¹⁹⁸ Rifat Öncel, "Yunanistan'ın Hava Kuvvetleri Modernizasyonu ve İttifak İlişkileri", SETA Rapor, 2022 (ss.13-33).

¹⁹⁹ Rifat Öncel, s.16-19.

²⁰⁰ Rifat Öncel, s.20.

²⁰¹ Yunanistan F-35 Savaş Uçağı Alacağını Resmen Açıkladı, SavunmaSanayiST.com, <https://www.savunmasanayist.com/yunanistan-f-35-savas-ucagi-alacagini-resmen-acikladi/>, (ET:21.05.2022).

Yunanistan'ın Hava Kuvvetleri modernizasyonu'nun öncelikli amacı Türkiye üzerinde caydırıcılık sağlamak ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz başta olmak üzere çıkarlarına uygun adımlar atmasını engellemektir. Yunanistan bu bakımdan sadece askeri faaliyetlerde bulunmakla kalmamış aynı zamanda yapmış olduğu diplomatik atılımları ile ABD başta olmak üzere kendisine çeşitli ittifaklar oluşturma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Yunanistan ABD ile yapmış olduğu ikili anlaşmalarla ABD'nin Yunanistan'da bulunan askeri varlığını artırmasına izin vermiştir. Dedeagaç başta olmak üzere bu durum Türkiye'nin tepkisini çekmiştir.²⁰² Yunanistan en büyük müttefiklerinden birisi de Fransa'dır. Yunanistan 28 Eylül 2021 tarihinde Fransa ile yapmış olduğu anlaşma ile ikili ilişkileri zirveye taşımıştır. Ayrıca Yunanistan Fransa'dan Belharra sınıfı fırkateynler ve Gowind sınıfı korvetler satın alacaktır. İlk Fırkateynin 2024 yılında envantere katılması beklenmektedir.²⁰³

Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı uygulamış olduğu diplomatik aktivizmin bir sonucu olarak Orta Doğu'da bulunan ülkelerle yakın ilişkilere girdiği söylenebilir. Bu bağlamda İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Mısır gibi ülkelerle ortak askeri tatbikatlar yapan ve yakın siyasi ilişkiler geliştiren Yunanistan, Türkiye'yi yalnızlaştırarak etkisiz bırakmayı amaçlamaktadır. Genel olarak baktığımızda Yunanistan'ın Türkiye açısından tehdit oluşturabileceği en önemli nokta askeri anlamda hava gücü olmakla birlikte daha önemli bir tehdit ise Yunanistan'ın yapmış olduğu diplomatik aktivizmdir.

2.15. Türkiye'nin Savunma Sanayi Projeleri ve Önemi

Türkiye'de hali hazırda 800'e yakın savunma sanayi projesi yürütülmektedir. Bu projeler ana platformların dışında birçok alt sistem projesini de kapsamaktadır. Burada projelerin hepsini ayrı ayrı incelemekten ziyade en çok önem ve aciliyet arz eden aynı zamanda Türkiye'nin kısa ve orta vadede siyasi hedeflerine yönelik olarak en çok katkı yapacak projeler ve önemli katkıları farklı başlıklar altında değerlendirilecektir. Bu projeleri;

- Hava Savunma Sistemleri,
- Havacılık Projeleri,

²⁰² Rıfat Öncel, s.32.

²⁰³ Rıfat Öncel, s.33.

- Deniz projeleri,
- Füze ve Mühimmat Projeleri,
- Güç Sistemleri,
- Elektronik Harp Sistemleri,
- Kara Projeleri,
- Radar ve Sensör Sistemleri,
- Haberleşme ve Muharebe Destek Sistemleri olarak ayırabiliriz.

2.15.1. Hava Savunma Sistemleri ve S-400

İdeal bir hava savunma sistemi için alçak, orta ve yüksek irtifa dahil tüm irtifa ve menzillerde görev yapacak sistemlerin birbirleriyle entegre şekilde çalışması esastır. Zira hava savunması iç içe geçmiş katmanlardan oluşan bir bütündür. Bu katmanın elemanları: çekili ve kundağı motorlu uçaksavar topları, piyade tarafından taşınan (MANPADS) ve araca monteli kısa menzil alçak irtifa hava savunma füzeleri, orta menzil, orta irtifa hava savunma füzeleri, yüksek irtifa uzun menzil hava savunma füzeleri, av-önleme uçakları ve bunların kullandığı kısa-orta menzil IR/yarı aktif radar/aktif radar güdümlü hava-hava füzeleri, yer konuşlu erken uyarı radarları, havadan erken ihbar ve komuta kontrol (AWACS) uçakları, insansız hava araçları (İHA) gibi sistemlerdir. Bir füze sisteminin tek başına menzilin uzun ya da kısa olması hiçbir anlam ifade etmez.²⁰⁴ Türkiye’de bu konunun önemini özellikle körfez savaşı sonrası kavramasına rağmen ABD ile yapılan hava savunma sistemlerine ilişkin görüşmelerden sonuç alamamıştır 1. Körfez Savaşı bittikten sonra 2003 yılına kadar Türkiye için hava savunma anlamında ciddi bir tehdit söz konusu olmamıştır. Lakin 2003 yılında ABD’nin Irak’ı işgali ile başlayan süreç sonrasında Saddam’ın elinde kalan balistik füzelerle NATO ülkelerine intikam saldırıları yapma ihtimali ve NATO ülkelerinin Türkiye’nin Doğu Anadolu bölgesine bu tehdidi bertaraf etmek için “Patriot” sistemlerini yerleştirmeye yanaşmaması üzerine, Türkiye kamuoyu ve siyasi merciler hava savunma ve balistik füze tehdidine karşı hava ve füze savunma sistemleri konusundaki arayışlarına hız vermiştir.²⁰⁵ Bu doğrultuda T-LORAMIDS (Turkey Long

²⁰⁴ Arda Mevlütoğlu, Yüksek İrtifa, Uzun Menzili Karışık Kafalar 2, <https://www.siyahgribeyaz.com/2013/10/yukse-irtifa-uzun-menzil-karsk-kafalar.html> (ET:22.05.2022).

²⁰⁵Sıtkı Egili, “Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye açısından Bir Değerlendirme”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 40, Kış 2014 (ss.40).

Range Air and Missile Defence System; Türkiye Yüksek İrtifa Hava ve Füze Savunma Sistemi) projesinin ihale sürecini Arda Mevlütoğlu şöyle anlatmaktadır;

“Uzun süren hazırlık ve planlama aşamasından sonra LORAMIDS projesine Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) tarafından başlanması kararı 30.06.2006 tarihli SSİK toplantısında alındı. 01.03.2007 tarihinde yayınlanan Bilgi İstek Dosyasında (BİD) ihtiyaç miktarı olarak 4 batarya (+ 4 opsiyon) belirtilmişti. 08.04.2009 tarihinde yayınlanan Teklife Çağrı Dosyasına yanıtlar için mühlet 15.01.2010 olarak belirlenmişti, ancak süre 01.03.2010’a kadar uzatıldı. Bu süre uzatımında Rusya ile yarışa sonradan dahil olan MBDA – Alenia – Thales ortaklığı olan EuroSAM’ın yenilenmiş fiyat teklifi hazırlama taleplerinin etkili olduğu kaydedildi. Bu süreçte Çin de Çin Halk Kurtuluş Ordusu tarafından kullanılmakta olan HQ-9 sisteminin ihraç türevi olan FD-2000’i içeren bir teklif hazırlamaya karar verdi. Dolayısıyla yarışta adaylık durumu, ABD: Raytheon – Lockheed Martin ortaklığı: PATRIOT PAC II / PAC III, Rusya: Rosoboroneksport S-300, Çin: CPMIEC FD-2000EuroSAM: SAMP-T şeklinde gerçekleşti. Rusya’nın ihalede hangi sistemi önerdiği uzun süre spekülasyonlara neden oldu ancak Temmuz 2012’de Rus yetkililerin basına yaptığı açıklama ile S-400 değil, S-300 sisteminin bir türevi olan Antey-2500’ün teklif edildiği ortaya çıktı.”²⁰⁶

Devam eden süreçte Çinli şirket CPMIEC (China Precision Machinery Import and Export Corporation: Çin Hassas Makine İthalat ve İhracat Şirketi) ile görüşmelere başlanmıştır. Ancak yıl 2015’i gösterdiğinde görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmamıştır. Türkiye’nin ortak üretim, teknoloji transferi, yerli katkı payı, fiyat meselesi gibi konularda ısrar etmesi Çinli şirketin ise Türkiye’nin isteklerine yeterince cevap vermemesi üzerine görüşmeler sonlandırılmıştır. Tabi ki bu süreçte ABD’nin ve NATO’nun Türkiye’ye çok fazla baskısı olmuştur. Bu baskıların ana ayağını entegrasyon sorunu oluşturmaktadır. Entegrasyon sorunu ilerleyen dönemde S-400 konusunda da aynı şekilde Türkiye için önemli bir sorun olarak önümüze çıkmaya devam edecektir. 2016 yılı Türkiye açısından birçok anlamda çok farklı bir yıl oldu.

15 Temmuz darbe girişiminden sonra Türkiye, ABD ve Avrupa’dan beklediği desteği göremeyince Rusya ile yakın ilişkiler geliştirme yoluna gitti. Rusya ile yakın ilişkiler geliştiren Türkiye, bu ilişkilerini askeri boyuta da taşımıştır. Uzun süren görüşmeler ve pazarlıklardan sonra 29 Aralık 2017’de Ankara’da S-400’lerin satışını içeren anlaşma imzalanmıştır. Üretim kısa denebilecek bir sürede tamamlanmıştır. 12 Temmuz 2019’da ilk teslimatlar hava yoluyla yapılmaya başlanmış ve yaklaşık 1 aylık sürecin ardından ilk sistem teslim edilmiştir. Bu tarihten sonra ABD uzun süredir dile getirdiği yaptırımları hayata geçirmeye başlamıştır. Hiç şüphesiz bunlardan en önemlisi Türkiye’nin F-35 programından çıkarılması olmuştur. Ancak şunu unutmamak gerek,

²⁰⁶ Arda Mevlütoğlu, Yüksek İrtifa Uzun Menzil Karışık Kafalar, <https://www.siyahgribeyaz.com/2013/10/yukse-irtifa-uzun-menzil-karsk-kafalar.html> (ET: 22.05.2022).

Türkiye hava savunma sistemi konusunda daha önce ABD ve diğer batılı devletlerle de görüşmeler ve pazarlıklar yapmıştır. Fakat Türkiye'nin istediği şartlar sağlanamayınca Türkiye kendi çıkarları açısından en karlı olan seçimi yapmıştır. Hal böyle iken; Türkiye'yi kendi egemenlik haklarını kullandığı için cezalandırma düşüncesi sömürge döneminden kalma ve devletlerin “Egemen Eşitliği” ilkesini çiğneyen bir anlayış ve Türkiye'nin asla kabul etmeyeceği bir yaklaşımdır. ABD'nin itirazı ise S-400 sisteminin NATO'nun radar ağlarıyla uyumlu olmadığı ve bu sistemlerin Rusya tarafından casusluk faaliyetler açısından kullanılma tehlikesi olduğu yönündedir. Türkiye bu iddialara ortak komisyon kurulması, Türkiye ve NATO'dan yetkililerin bir arada çalışarak bu sistemlerin denetim ve güvenliklerini sağlamayı önermiştir. Fakat ABD tarafından bu öneri kabul edilmemiştir.

Türkiye kendi güvenliği ve çıkarları konusunda her türlü adımı atabileceğini ve bu adımları ekonomik siyasi ve askeri alanlarda hayata geçirebildiğini S-400'lerin alınmasıyla beraber tüm dünyaya göstermiştir. Bununla beraber ABD gibi bir süper güç karşısında maruz kalabileceği ekonomik ve askeri yaptırımlardan ziyade, domino etkisiyle ABD'nin hegemon olduğu silah pazarında büyük bir etki de yaratabilir. Olaylara bu açıdan baktığımızda ABD'nin neden bu kadar reaksiyon verdiği daha iyi anlaşılabilir. Hisar projesi ve “T-LORAMIDS” ihalesini bir kenara bıraktığımızda Türkiye'nin mevcut envanterinde bulunan hava savunma sistemleri şöyledir; Hali hazırda Türkiye'nin elinde bir yüksek irtifa hava savunma sistemi bulunmadığından bu görevi envantere yaklaşık 240 adet bulunan F-16'lar taşıdıkları havadan havaya füzeler ile sağlamaktadır. Buna paralel olarak 1955 yılında ABD'den alınan MIM-3 Nike Ajax ve 1959 yılında alınan Nike Hercules füzeleri eskimiş teknolojisi yüzünden kullanılmamaktadır. Ancak envanterdeki en gelişmiş kara konuşlu hava savunma sistemi yine ABD'den alınan MIM-23 Hawk sistemidir.²⁰⁷ Yaklaşık 40-50 km menzile sahip olan bu sistem AIM-120 Amraam füzelerini de kullanabilmektedir. Bu sayede sağladığı menzil artışıyla beraber yaklaşık 65 km gibi yatay bir menzile ulaşabilmektedir.

Bu bahsettiğimiz hava savunma füze sistemlerinin dışında hedeflerin tespiti ve takip edilmesi için etkili bir radar örtüsüne sahip olmak gerekmektedir. Bu konuda

²⁰⁷Arda Mevlütoğlu, Sertaç Canalp Korkmaz, “Türkiye'nin Hava Savunma Şemsiyesi ve S-400” *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Analiz*, No: 213, Eylül 2017 (ss.9-13), s.9.

Türkiye'nin hava savunma komuta kontrol sistemi altyapısı, 30'u aşkın bölgede konuşlu radar sistemleri ve yedi ayrı bölgede görev yapan Kontrol İhbar Merkezleri ile Eskişehir ve Diyarbakır'da bulunan Birleştirilmiş Hava Harekât Merkezi'nden (BHBM) oluşmaktadır. Kara konuşlu radarlara ilaveten 2014-2015 yılları arasında teslim alınan dört adet E-7T Barış Kartalı havadan erken ihbar ve kontrol (HEİK) uçağı da geniş bir coğrafyada erken ihbar ve hedef tespiti görevlerinde yer almaktadır.²⁰⁸

Bunun dışında Türkiye bir NATO üyesi devlet olduğu için Türkiye'de bulunan radar altyapısı NATO'nun radar altyapısı ile beraber çalışmaktadır. Aynı zamanda Malatya Kürecikte bulunan AN/TPY-2 radarı yaklaşık 1300 km olan kapsama alanı ile özellikle İran'dan gelebilecek balistik füze tehdidine karşı erken uyarı vazifesi görmektedir. Türkiye'nin hava savunma kabiliyetleri konusunda maalesef etkili ve aşamalı bir sistem oluşturamadığı görülmektedir. Bunun en temel sebebi ise Soğuk Savaş boyunca ülkenin savunma ihtiyaçlarının çoğunu NATO'ya bırakılarak bu alanlara yatırım yapılmaması olarak yorumlayabiliriz. Sadece bununla sınırlı kalmamakla beraber aynı zamanda Türkiye'nin 1990'lara kadar hava savunma konusunda herhangi bir tehdide maruz kalmaması da önemli bir detaydır. Dünyada hava ve füze savunma konusunda her devlet maruz kaldığı tehdit oranında bu tür spesifik, yüksek maliyetli ve yüksek teknoloji gerektiren sistemlere yatırım yapar. Elbette bu süreçler belli doktrinler çerçevesinde şekillenir. Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği hava gücü bakımından hiçbir zaman ABD'ye denk olamayacağını bildiği için düşmandan gelebilecek hava unsurlarına karşı yüksek irtifalara ve uzun menzillere erişebilen gelişmiş hava savunma sistemlerine yatırım yapmıştır. Aynı zamanda Kıtalararası Balistik Füze (ICBM) Sistemleri'ni silolara gömmek yerine 16 tekerlekli devasa kamyonlar üzerine koyarak mobilize hale getirmiştir.

Bununla birlikte amaç, olası bir nükleer savaşta düşmanın hedef alacağı ilk yerin sanıldığı aksine başkentler ya da komuta kontrol merkezleri değil direk olarak yerin altına saklanmış olan balistik füze siloları olmasıdır. Bu sayede düşmanın karşılık verebilme kapasitesi yok edilmiş olup, üstünlük sağlanacaktır. İşte Sovyetler de bunun farkında olduğu için ICBM'lerini mobilize kamyonlar üzerinde taşıyarak saklamayı ve gerektiğinde sürpriz saldırılar yapabilmeyi planlamıştır. Buna karşın ABD ise sürpriz saldırı yeteneğini daha çok 24 adet Denizaltıdan Fırlatılabilen Balistik Füze (SLBM)

²⁰⁸ Arda Mevlütoğlu, Sertaç Canalp Korkmaz, s.10.

taşıyabilen devasa “OHIO” sınıfı denizaltıları üzerine kurmuştur. Soğuk savaş boyunca devam eden bu denge günümüzde hala devam etmektedir. Ancak ABD’ ikinci vuruş gücünü artırmak adına özellikle “Yıldız Savaşları” projesiyle başlayan ve Başkan George H. Bush döneminde devam ettirilen balistik füze savunma projesiyle birlikte büyük yatırımlar yapmıştır. Özellikle NATO bünyesinde kurulan “Füze Kalkanı” ile beraber ABD balistik füze savunma kapasitesini Rusya’nın çevresinde bulunan ülkelere erken uyarı radarları yerleştirmiştir. Buna Türkiye’de bulunan Kürecik radarı da dahildir. Bu sayede Rusya’dan İran’dan veya Çin’den fırlatılabilecek bir balistik füze anında tespit edilip, okyanuslarda gezen ve taşıdığı Anti Balistik Füzelere (ABM) düşmanın füzesini daha ABD anakarasına varmadan uzayda imha etmeyi amaçlayan destroyerle doludur.

İsrail özellikle körfez savaşı boyunca Saddam Hüseyin tarafından atılan balistik füzeler yüzünden gerek askeri anlamda gerek sivil kayıplar anlamında gerekse de psikolojik anlamda çok yıpranmıştır. Hava ve füze savunma alanındaki zafiyetin farkına varmış ve bu alanlara yatırım yapmıştır. Bununla beraber İsrail Hava Kuvvetleri Orta Doğu’nun en gelişmiş ve en güçlü muharip uçak filosuna sahip olsa da balistik füzeler, topçu roket sistemleri gibi silahlar İsrail’e yukarıdaki örnekte olduğu gibi ciddi anlamda kayıplar verdirmiştir. İsrail, işte bu tehditler üzerine şekillendirdiği hava savunma sistemini, çok alçak, alçak, orta, yüksek irtifa hava savunma hedeflerine, Çok kısa Menzilli Balistik Füze yada Topçu Roketi (BSRBM), Kısa Menzilli Balistik Füzelere (SRBM), Orta Menzilli Balistik Füzelere (MRBM), Uzun Menzilli Balistik Füzelere (IRBM)’e karşı kademeli bir şekilde kurmuştur.²⁰⁹ S-400’ler Sovyetler Birliği tarafından 1970’lerden itibaren geliştirilmesine başlanan S-300 hava savunma sisteminin geliştirilmiş bir varyasyonudur. Geliştirilmesine 1980’lerin ortalarında başlanmış olan S-400’ün öncelikli hedefleri olarak seyir füzeleri, taktik balistik füzeler, radarda düşük görünürlüğe sahip uçaklar ile AWACS ve elektronik harp uçakları olarak belirlenmiştir.²¹⁰

S-400’ler sahip oldukları mobilize özellikleri sayesinde savunması yapılacak bölgede 100 km’ye kadar geniş bir coğrafyada konuşlanarak gelebilecek tehditlere

²⁰⁹ Hakan Kılıç, İsrail “Hava ve Füze Savunma Sistemi” Arrow Anti Balistik Füzelere, <https://hakankilicaero.blogspot.com/2020/06/israil-hava-ve-balistik-fuze-savunma.html?q=S-400+NATO+sistemleriyle+entegre+olmayacak+a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1na+Rus+yorumu>, (ET: 22.05.2022).

²¹⁰ Arda Mevlütoğlu, Sertaç Canalp Korkmaz, s.13.

karşılık verme yeteneğini artırmaktadır. Bunun yanı sıra S-400'ler sahip olduğu farklı tür hava soluyan hedeflere karşı etkili olmakla beraber aynı zamanda kısıtlı olarak ta balistik füzelere karşı etkinlik sağlayabilmektedir. 1 S-400 filosu 2 bataryadan oluşmaktadır. Her batarya da 1 muharebe yönetim birimi bulunmaktadır. Bu muharebe yönetim biriminde ise 1 adet komuta kontrol birimi, 1 adet arama radarı ve 1 adet atış kontrol radarı bulunmaktadır. Tespit edilen hedeflere karşı kullanılacak füzeler için 8 lançer, her lançerde atışa hazır 4 füze bulunmaktadır. Toplamda 1 S-400 bataryasında atışa hazır 32 adet füze bulunmaktadır. Türkiye ise 1'i kesin 1'i opsiyon olmak üzere 2 filo S-400 alacağını beyan etmiştir.²¹¹ S-400'de bulunan 30K6E muharebe yönetim birimi bünyesinde, 55K6E komuta kontrol birimi ve menzili 600 km civarı olan 91N6E arama radarı bulunmaktadır. 91N6E radarının tespit ettiği tehditler, 92N6E angajman ve atış kontrol radarıyla takip edilmekte ve gerektiğinde füze fırlatılabilmektedir. Bazı açık kaynaklarda 92N6E radarının menzilinin 340 km civarındadır. ²¹² Sistemde farklı fırlatıcı araç ve fırlatıcılar kullanılabilmektedir. Bunlar, 5PE85TE2 çekili fırlatıcı ile MAZ-7910 model araca monteli 5PE85SE2, BAZ-6909-022 model araca monteli 5P90S ve BAZ-64022 model araca monteli 5P90TMU fırlatıcı sistemlerdir.²¹³

S-400 sisteminde kullanılan füzeler ise 150-200 km menzilli 48N6E, 48N6E2 ve 250 km menzilli 48N6E3 füzesi, ile beraber 400 km menzilli 40N6E füzesi hava savunma hedeflerine karşı kullanılırken, 9M96E füzesi ise 40-60 km menzili ile balistik füzelere karşı kullanılmaktadır. Ayrıca 9M96E2 füzesi ise yine balistik füzelere karşı kullanılabilen ve 120 km menzilli bir füzedir. Aynı zamanda S-400 sahip olduğu 91N6E arama radarı ve 92N6E takip ve angajman radarı ile 300 hedefi aynı anda takip edip 36 hedefe aynı anda füze fırlatabilir. Ayrıca istendiği takdirde opsiyon olarak VHF dediğimiz düşük bant aralığında çalışan ve özellikle "stealth" yani düşük görünürlük sağlayan F-22, F-35 gibi savaş uçaklarını tespit etme konusunda büyük önemi olan radar takviyeleri yapılarak sistemin işlevselliği artırılabilir. Şimdiye kadar anlattığımız S-400 sisteminin tek başına kullandığımızda elde edeceğimiz teknik verilerdir. Peki gerçekten bir ülkenin ya da bir bölgenin hava savunması sadece sayısal verilerden mi ibarettir? Elbette öyle değildir. S-400 rakamsal anlamda verilere baktığımızda belki de dünyada

²¹¹Hakan Kılıç, S-400: "Yüksek İrtifa Paktsavar Füzesi", <https://web.archive.org/web/20171117062022/http://www.kokpit.aero/s400-en-cok-sorulan-sorular>, (ET:22.05.2022).

²¹² Arda Mevlütoğlu, Sertaç Canalp Korkmaz, s.13.

²¹³ Arda Mevlütoğlu, Sertaç Canalp Korkmaz, s.13.

hava savunma konusunda en etkili sistemdir diyebiliriz. Ancak sorun şu ki, Türkiye S-400'leri Rusya kadar etkili şekilde kullanamayacaktır. Zira yukarıda Türkiye'nin hava savunmasından bahsederken vurgulandığı üzere bir ülkenin hava sahası savunulurken erken uyarı radarları, tespit radarları, hatta AWACS (Airborne Early Warning and Control System) dediğimiz havadan erken ihbar ve komuta kontrol uçakları dahil olmakla tüm sistemlerin birbirleriyle entegre çalışması ve anında veri akışı sağlayabilmesi gerekmektedir Türkiye'nin sahip olduğu E-7T Barış Kartalı AWACS uçakları bu açıdan Türkiye'nin hava savunmasına büyük katkı sağlamaktadır. Zira E-7T'ler havada toplamış olduğu bilgileri anlık olarak donanmadaki gemilere veya Eskişehir'de bulunan Birleşik Muharip Hava Komutanlığına aktarabilmektedir.²¹⁴ Bu iletişimin önemi şuradan kaynaklanmaktadır. Bildiğimiz üzere dünyamız yuvarlaktır. Bu sebeple kara konuşlu radarlar belli bir mesafeye kadar tarama yapabilmektedir. Zira bir savaş uçağının 600 km öteden tespit edilmesi S-400 gibi bir sistem için sadece kendi radar sistemlerini kullanarak çok zordur.

İşte bu noktada havada bir göz görevi gören AWACS uçakları çok büyük öneme sahiptir. Zira dünyanın yuvarlaklığı ve yeryüzü şekillerinin farklı olabilmesi gibi durumlar özellikle “derin darbe” görevleri yapacak düşman unsurlar için çok büyük avantaj sağlamaktadır. Düşman unsurlar dağların getirmiş olduğu asimetrik doğal yapıdan faydalanarak alçak irtifalardan uçup, sizin sağlamış olduğunuz radar örtünüzü delebilir. Bu noktada hem kademeli ve birbirine entegre bir hava savunma ağı olmalı hem de bu radar ağını AWACS uçaklarının havadan sağladığı istihbarat bilgisi bilgi ve anlık görüntülerle desteklenmelidir. Böylelikle gerçek anlamda güçlü bir hava savunma altyapısı kurulabilir. Türkiye S-400'leri almıştır fakat ortada büyük bir soru işareti vardır. Türkiye bir NATO ülkesi dolayısıyla Türkiye'de bulunan bütün radar sistemleri NATO ile uyumludur. S-400 ise Rus yapımı bir sistem. Dolayısıyla bu sistemlerin entegrasyonu pek mümkün değildir. Zaten Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar yaptığı açıklamada: S-400'lerin NATO sistemleriyle entegre edilmeyeceğini söylemesi ile bu soru işaretleri ortadan kalkmıştır. Ancak bu seferde yukarıda anlattığım üzere tek başına çalışan bir hava savunma sisteminin veriminin daha az olacağı yönünde olan endişeler artmıştır. Genel olarak toparlayacak olursak S-400 kâğıt üzerinde çok başarılı bir sistem

²¹⁴ Hakan Kılıç, Onlar S-400'ü değil, S-400 alma ihtimalimizi seviyor, <https://web.archive.org/web/20170607120254/http://www.kokpit.aero/s-400-alma-ihhtimalini-sevmek>, (ET:22.05.2022).

ancak iş pratiğe gelince yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden ötürü verimliliği düşecektir. Bilindiği üzere Türkiye S-400'leri almak için Rusya ile görüşmelere başladığından beri ABD ve NATO'dan tepkiler gelmiştir. Aynı 2013 yılında Çin ile yapılan görüşmelerde olduğu gibi S-400'ler konusunda da entegrasyon ve casusluk olabileceği iddiaları gündemi sürekli meşgul etmiştir.²¹⁵ İşin ilginç yanı ise ABD, Türkiye'ye hava savunma sistemi satmaya yanaşmadığı gibi, Türkiye'nin alternatif bir sisteme sahip olmasına da müsaade etmeme niyetindedir. Fakat işler umulduğu gibi gitmemiştir. Zira Türkiye gerek Fırat Kalkanı gerek Zeytin Dalı hareketleri sırasında ve öncesindeki Suriye iç savaşı döneminde bölgedeki otorite boşluğundan kaynaklı terörist gruplar tarafından pek çok saldırılara maruz kaldı. Özellikle Kilis'e düşen roketler onlarca masum vatandaşların canına mal oldu.²¹⁶

“T-LORAMIDS” projesi kapsamında 2013'te Çinli şirket ile başlayan görüşmelerin sonuçsuz kalması üzerine 2015 yılında görüşmeler sonlandırılmıştı. Yine 2015 yılında alınmak istenen bu hava savunma sistemlerinin yerli ve milli şekilde üretilmesi kararlaştırılmıştır. Lakin bu süreç uzun bir süreçtir. Türkiye'nin ise bu tür sistemlere acil ihtiyacı vardır. Ancak Türkiye'nin bu endişeleri ABD tarafından yeterince anlaşılmadı ya da anlaşılacak istenmemiş olacak ki, acil ihtiyaç kapsamında Rusya'dan alınan S-400'lere karşı çok sert tepkiler ve tehditler gelmiştir.²¹⁷ Burada ABD'nin tepkilerini şöyle anlayabiliriz; öncelikle Türkiye'nin Rusya gibi NATO'ya karşı düşman bir ülkeden hava savunma sistemi alması ve bu sistemlerin Türkiye'nin alacağı F-35'lerle beraber kullanılması düşüncesi ABD tarafından kesinlikle kabul görmemektedir. Zira Türkiye hem S-400'ü hem de F-35'i aynı anda kullanmak istese de ABD'li yetkililer bunun mümkün olmadığını ve Türkiye'nin S-400 alması durumunda F-35 programından çıkarılacağını ifade etmişlerdir. Nitekim öyle de olmuştur. ABD'nin teknik anlamda asıl endişesi F-35'lerle beraber çalışan S-400'lerin IFF (Identification Friend or Foe) Dost Düşman Tanıma Sistemlerine F-35'lerin önemli bilgilerinin girilecek olmasıdır. Bu sayede hava savunma sistemi savaş uçağının dost veya düşman

²¹⁵ Merve Seren, “Türkiye'nin Füze Savunma Sistemi İhale Süreci Temel Dinamikler ve Aktörler” *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Rapor, 2015 (ss.80).

²¹⁶ Kilis'e roket düştü, *Hürriyet Gündem*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kilise-2-roket-roket-atildi-40729111> (Erişim Tarihi:22.05.2022).

²¹⁷ ABD'den Türkiye'ye bir S-400 tehdidi daha: Türkiye'nin olumsuz sonuçlarla karşılaşacağını altını çiziyoruz, *Sputnik Savunma*, <https://tr.sputniknews.com/savunma/201907091039602651-abdden-turkiyeye-bir-s-400-tehdidi-daha-turkiyenin-olumsuz-sonuclarla-karsilasacaginin-altini/> (ET:22.05.2022).

bir ülkenin unsuru olduğunu anlayabilmektedir. İşte bu noktada ABD’li yetkililer bu sistemlerin çok spesifik ve karmaşık sistemler olduğundan bakımlarını Rus uzmanlarını yapacağını ve bu bakımlar sırasında F-35’lere ait bilgilerin çalınabileceğini ileri sürmekteler.²¹⁸

Türkiye ise iddialara ortak komisyon kurularak bu sistemlerin gözetiminin beraber yapılması teklif edilmiştir ancak ABD’den olumlu bir yanıt gelmemiştir.²¹⁹ Burada ABD’nin güçlü devlet rolünü kullanarak caydırıcı olabileceği düşüncesi ağır basmış olabilir ancak Türkiye açısından bu konu artık geri adım atılacak noktada değildir. Öncelikle Türkiye bu sistemleri acil ihtiyacı olduğu için almaktadır. Türkiye bu konuda ABD ile karşı karşıya gelmiştir fakat Türkiye bu konuda geri adım attığı takdirde bu ABD’nin elinde önemli bir koz olacaktır. Zira Türkiye ile ABD’nin karşı karşıya geldiği tek nokta S-400’ler değildir. Suriye politikası, ABD’nin YPG/PYD, PKK unsurlarına yapmış olduğu on binlerce tır silah yardımları gibi konular iki ülke arasında önemli sorunlardan bazılarıdır. Türkiye F-35’e karşın S-400’lerde geri adım atsaydı, ABD bu kozunu diğer konularda da ileri sürebilirdi.

Bir diğer önemli husus ise Türkiye’nin güçlü bir NATO üyesi devlet olarak Rusya’dan böyle bir sistem almasının getirebileceği domino etkisidir. Zira Türkiye bu sistemleri aldıktan sonra Suudi Arabistan, Hindistan, Irak gibi pek çok devlet bu sistemlerle ilgilendiğini beyan etmiştir. Dolayısıyla burada ABD’nin silah pazarında önemli miktarda nüfuz alanı ve prestij kaybı söz konusudur.²²⁰ Aynı zamanda ABD açısından Türkiye’nin tümüyle gözden çıkarıldığı düşüncesi gerçek dışıdır. Zira yapılan açıklamalarda Türkiye’nin S-400’ler sebebiyle F-35 programından çıkarıldığı ve diğer konularda iş birliğinin devam ettiği vurgulanmıştır.²²¹ Genel olarak bu sürece baktığımızda Türkiye kendi çıkarları açısından maruz kaldığı tehditleri de göz önünde bulundurarak S-400’leri almıştır. Ayrıca Türkiye’nin milli imkanlarla geliştirdiği “Hisar projesi” ve Bölgesel Hava ve Füze Savunma Projesi “Siper” unutulmamalıdır. Zira S-

²¹⁸ Hakan Kılıç, S-400 ve F-35 Birlikte Olur mu?, <https://web.archive.org/web/20190916234922/http://www.kokpit.aero/f-35-s-400-birlikte-olur-mu>, (ET: 22.05.2022).

²¹⁹ Erdoğan’dan Trump’a S-400’ler İçin ‘Ortak Çalışma Grubu’ Önerisi, *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48100957> (ET: 22.05.2022).

²²⁰ Hindistan’ın gözü Türkiye-ABD arasındaki S-400 krizinde, *T24 Dünya*, <https://t24.com.tr/haber/hindistan-in-gozu-turkiye-abd-arasindaki-s-400-krizinde,850322> (ET: 22.05.2022).

²²¹ Pentagon: Türkiye, F-35 programından çıkarıldı, *T24 Dış Haberler*, <https://t24.com.tr/haber/pentagon-turkiye-f-35-programindan-cikarildi,831103> (ET: 22.05.2022).

400'ler acil ihtiyaçların giderilmesi ve güvenlik zafiyetinin önüne geçilmesi için alınmıştır. ABD ise kendi prestiji ve ağır abi rolünü kaybetmeme düşüncesi ile Türkiye'ye karşı sert bir tutum sergilemektedir.

2.15.2. Havacılık Projeleri

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin esas vurucu gücü Hava Kuvvetleri'dir. Bu sebeple Türkiye bölgesinde hava gücü konusunda daima üstün bir ülke olmayı amaçlamıştır. Havacılık alanında gerçekleştirilen projeler bu bağlamda çok büyük önem taşımaktadır. Milli Muharip Uçak projesi hali hazırda Türk Savunma Sanayi için en büyük ve en önemli projelerin başında gelmektedir. 2030'lu yıllardan itibaren envanter dışına çıkması planlanan F-16 savaş uçaklarının yerine gelmesi planlanan Milli Muharip Uçak, sadece Hava Kuvvetleri'ne sağlayacağı katkı ile değil aynı zamanda teknoloji bakımından en üst seviyede olan bir ürünü üretmek için Türk savunma sanayinin gelişimi bakımından çok büyük önem arz etmektedir. Bu süreç zarfında birçok altyapı yatırımı yapılacak olup, binlerce mühendisin bilgi birikimi sağlanması hedeflenmektedir.

MMU sahip olacağı elektronik kabiliyetleri ile birlikte yapay zekanın savaş alanında görüleceği en teknolojik savaş uçaklarından birisi olacaktır.²²² Bununla birlikte Baykar şirketinin kendi öz kaynakları ile yürüttüğü KIZILELMA projesi ile birlikte insansız bir savaş uçağının muharebe ortamına dahil edilmesi ve savaş alanında en büyük risk olan insan hayatının güvenceye alınarak savaş konseptlerinde oyun değiştirici bir aktör olması planlanmaktadır.²²³ Bununla birlikte Hürkuş, Hürjet, Atak, Atak 2, Gökbey, Anka, Aksungur, Akıncı, Bayraktar TB 2, gibi pek çok farklı kategoride havacılık platformları mevcuttur. ²²⁴ Bu platformların çoğu farklı kurumlarda kullanılmakta veya ihraç edilmiş durumdadır. Bazı projelerde geliştirme faaliyetleri devam etmektedir. Hatta İHA ve SİHA'lar sahada sergiledikleri performans ve gösterdikleri ihracat başarıları ile Türk savunma sanayisi açısından bir gurur kaynağı

²²² Milli Muharip Uçak, *Türk Havacılık ve Uzay Sanayii*, <https://www.tusas.com/urunler/yeni-projeler/ozgun/mmu>, (ET:22.05.2022).

²²³ Bayraktar Kızilelma (MİUS), *Baykar*, <https://baykartech.com/tr/muharip-insansiz-ucak-sistemi/>, (ET:22.05.2022).

²²⁴ *Türk Savunma Sanayii Ürün Kataloğu*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, Ankara.

haline gelmiştir.²²⁵ Genel olarak baktığımızda Türkiye’de havacılık alanında yürütülen projelerin temel bir amaca hizmet ettiği söylenebilir. Bu amaç, semalarında hür ve özgür bir hava gücü ile caydırıcı, saygın ve güçlü bir Türkiye’ye katkı sunmaktır.

2.15.3. Deniz Projeleri

Türkiye’nin gelişen dış politik vizyonu ile birlikte mücadele etmesi gereken tehditlerin sayısı ve niteliği artmaktadır. Karadeniz, Ege ve Akdeniz’in dışında yeni mücadele alanları ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin sahip olduğu tarihsel ve kültürel bağlar, Türkiye’nin uzak coğrafyalarda faaliyetler göstermesini beraberinde getirmektedir. Türkiye’nin gelişen bu ilişkilerin güvenliğini sağlama noktasında kullanabileceği en optimum yöntem denizler olarak göze çarpmaktadır. Bu bağlamda deniz kuvvetleri ön plana çıkmaktadır. Deniz kuvvetleri’nin açık denizlerde ve uzak coğrafyalarda görev yapabilmesi için bu koşullara uygun gemilere ihtiyaç duymaktadır.

LHD Anadolu amfibi hücum gemisi sahip olduğu kuvvet aktarım kabiliyeti ve taşıyabileceği faydalı yükler ile çok önemli bir kazanım olacaktır. Bunun yanı sıra MİLGEM projesi ile muharip gemi tasarımı inşası etmek noktasında çok önemli bir tecrübe kazanan Türkiye, bu birikimlerin üstüne koyarak İstif sınıfı fırkateyn ve sonrasında TF-2000 hava savunma destroyeri projesi ile açık denizler ve uzak coğrafyalar için görev yapmaya elverişli ve modern bir donanmaya sahip olacaktır. Açık deniz karakol gemisi gibi projelerle Ege denizinde maliyet etkin bir şekilde faaliyetlerini devam ettirmek isteyen Türkiye, pek çok özel tersanesi ile dış pazarlara yönelik savaş gemisi ve diğer destek gemileri inşa ve ihraç etmektedir. Bunun yanı sıra insanız deniz araçları (İDA) üzerine takılacak farklı türde faydalı yükler ile muharebe alanında personel kaybı riski olmadan daha etkin görevler icra edebilmek mümkün olacaktır.²²⁶

Deniz sistemleri konusunda en stratejik sistemler olan denizaltılar konusunda ise Türk Deniz Kuvvetleri çok önemli bilgi birikimi ve tecrübeye sahiptir. Türk Deniz Kuvvetleri 12 adet Tip 209 denizaltıya sahiptir. Türkiye’nin denizaltı filosunun caydırıcılığını artırmak için yürütmüş olduğu Tip 214 TN Reis sınıfı denizaltı projesi mevcuttur. Bu denizaltılar Alman tasarımı olmasına rağmen Türk mühendislerin

²²⁵ 3 Ülkeye Daha Bayraktar TB 2 İhracatı, *SavunmaSanayiST.com*, <https://www.savunmasanayist.com/3-ülkeye-daha-bayraktar-tb2-siha-ihracati/>, (ET:22.05.2022).

²²⁶ *Türk Savunma Sanayii Ürün Kataloğu*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, Ankara.

üstünde yoğun emek harcayarak modifikasyonlar yaptığı ve tamamen Türkiye'ye özgü havadan bağımsız tahrik sistemli denizaltılardır. Bu denizaltılar sahip oldukları havadan bağımsız tahrik sistemi sayesinde uzun sürelerce su yüzeyine çıkmadan görev icra edebilecektir. Bu durum Türk Deniz Kuvvetleri'nin caydırıcılığını büyük oranda artıracaktır.²²⁷ İlk Reis sınıfı denizaltının 2023 yılında envantere katılması planlanmaktadır. Bunun haricinde milli tasarıma sahip MİLDEN denizaltılarının inşasına 2025 yılında başlanıp 2027-2028 yılında envantere alınması hedeflenmektedir.²²⁸

2.15.4. Füze ve Mühimmat Projeleri

Türkiye bulunduğu coğrafya itibari ile sürekli güvenlik riskleri ile karşı karşıya olan bir ülkedir. Bu sebeple silahlı kuvvetlerinin etkin ve caydırıcı olması elzemdir. Pek çok alanda mücadele edilen asimetrik tehdit unsurlarına karşı hassas vuruş kabiliyeti kazanmak Türkiye için bir gerekliliktir. Bu sebeple Türk Silahlı Kuvvetleri noktasal olarak düşman hedeflerini yok edebilmek ve dışa bağımlı olmadan bunu başarabilmek için güdümlü füze ve mühimmat projelerine ayrı bir önem vermiştir. Bu bağlamda Türk Hava Kuvvetleri'nin kullanımı için SOM seyir füzesi, Göktuğ hava-hava füze ailesi, Hassas Güdüm Kiti, Kanatlı Güdüm Kiti, Lazer Güdüm Kiti, Minyatür Bomba, Nüfuz Edici Bomba gibi projeler geliştirmiştir. Bunun yanı sıra maliyet etkinlik bakımından SİHA'lar tarafından kullanılan MAM-L, MAM-C, Bozok gibi uygun maliyetli ve kolay sarf edilebilir mühimmatlar geliştirilmiştir. Türk Deniz Kuvvetleri için ise Atmaca gemi savar seyir füzesi, Akya ağır torpidosu, Orka hafif torpidosu gibi sistemler geliştirilmiştir. Türk Kara Kuvvetleri açısından Bora balistik füzesi, Yıldırım balistik füzesi, Kaplan topçu roket sistemi, Sakarya çok namlulu roketatar sistemi (ÇNRA), UMTAS, OMTAS ve Karaok gibi tanksavar füzeler geliştirilmiştir.²²⁹ Türkiye'nin sahip olduğu güdümlü mühimmat geliştirme altyapısı ve silahlı kuvvetleri envanterinde bunları kullanması çok önemli bir kazançtır. Bulduğu coğrafya sebebi ile sürekli farklı tehdit unsurları ile mücadele etmekte ve bu mühimmatları kullanmaktadır. Bu sayede yapılan geri bildirimler sayesinde mühimmatların gelişimi sürekli devam etmektedir.

²²⁷ Hakan Kılıç, Yeni Tip Denizaltı Projesi (YTDP/Reis Sınıfı) Havadan Bağımsız Tahrik Sistemli Denizaltılarımız ve Denizaltıların Stratejik Önemi, <http://hakankilicaero.blogspot.com/2021/03/yeni-tip-denizalt-projesi-ytdpreis-snf.html>, (ET: 23.05.2022).

²²⁸ Cumhurbaşkanı Erdoğan Konuşuyor, (Protokol Konuşması), *Habertürk Televizyonu*, (23.05.2022).

²²⁹ *Türk Savunma Sanayii Ürün Kataloğu*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, Ankara.

Sahada kendisini ispatlamış ürünlerin ihracatı noktasında daha az soru işareti olması muhtemel bir durumdur. Bu durum Türkiye'nin ihracat noktasında elini güçlendirmektedir.

2.15.5. Güç Sistemleri Projeleri

Türk savunma sanayisi son 40 yıl boyunca çok büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Fakat bu konuda en çok geri kaldığı nokta güç sistemleri olmuştur. Türkiye'nin dış politika konusunda kendi çıkarlarına uygun politikalar yürütmesi dolayısıyla farklı devletler ile çıkar çatışmaları meydana gelmiştir. Bu nokta da bazı ülkeler Türkiye'ye sağlamış oldukları askeri platformlara yönelik çeşitli alt sistemler konusunda ambargolar uygulamıştır.

Bu konuda en net örneklerden birisi Altay tankının güç sistemidir. Türkiye son zamanlarda maruz kaldığı ambargolarında katkısıyla güç sistemi geliştirme projelerine hız vermiştir. Bu bağlamda kara araçları için farklı güç aralıklarında Tümosan ve BMC Power çalışmalar yürütmektedir. Geliştirilen seyir füzelerinde kullanılmak üzere Kale Arge şirketi tarafından Turbojet motorlar geliştirilmektedir. TEİ ise Gökbey helikopteri için Turboşaft motor ve İHA, SİHA'lar da kullanılmak üzere Turbodizel havacılık motorları geliştirme faaliyetlerine devam etmektedir. Milli Muharip Uçağın en önemli bileşenlerinden biri olan motor için ise SSB tarafından TRMotor isimli bir şirket kurulmuştur.²³⁰ Bununla birlikte TEİ, 10 Haziran 2022 tarihinde TF-6000 isimli turbofan motorunu resmen duyurmuştur. Bayraktar Kızılelma ve benzeri güç isterleri bulunan hava ve deniz platformlarında kullanılabilen motor, 6 bin libre kuru, 10 bin libre art yakıcı ile itki üretebilecektir.²³¹ MMU'nun motorunun geliştirilmesi için Rolls Royce ile Kale Grubu arasında TAEC isimli bir şirket kurulmuş fakat bazı konularda yaşanan anlaşmazlıklar nedeni ile ilerleme sağlanamamıştır. Fakat son dönemde İngiltere ile Türkiye arasında yaşanan bazı olumlu gelişmeler bu noktada ilerleme olabileceğini göstermektedir. SSB Başkanı İsmail Demir, Mart 2022'de yaptığı bir açıklamada; *“Ayrıca, milli motor için Rolls-Royce şirketiyle bir çalışma ihtimalimiz vardı. Burada bazı endişelerimiz vardı, gerçekleştirdiğimiz toplantılar sonucunda bu*

²³⁰ *Türk Savunma Sanayii Ürün Kataloğu*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, Ankara.

²³¹ TEİ Yeni Turbofan Motoru TF-6000'i Tanıttı, *Defence Türk*, <https://www.defenceturk.net/tei-yeni-turbofan-motoru-tf6000i-tanitti>, (ET:17.06.2022).

endişeleri giderdik” çalışmalar başladı ifadelerini kullanmıştır.²³² Genel olarak güç sistemleri konusunda Türkiye diğer projelere nazaran geriden gelse de yapmış olduğu yatırımlar ve savunma sanayisine yönelik koyduğu vizyon ve uygulamış olduğu politikalar sayesinde 2025 yılı ve sonrası için pek çok noktada güç sistemleri konusunda sorunları aşmayı planlamaktadır. MMU'nun motoru ise çok büyük ve zor bir proje olması dolayısı ile çok daha uzun bir zaman alacaktır.

2.15.6. Elektronik Harp Sistemleri Projeleri

Türkiye'nin içinde bulunduğu tehdit ortamına göre farklı mücadele argümanları geliştirmesi gerekli olan bir husustur. Bu nedenle Türkiye kendi harp doktrinlerini oluşturmuş ve buna yönelik olarak platformlar geliştirmiştir. Elektronik harp sistemleri bu noktada Türkiye'nin geliştirmiş olduğu savaş doktrinleri ile uyumlu şekilde ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin güvenlik endişeleri ile sınır ötesinde yaptığı operasyonlarda düşman unsurlara yönelik olarak radar ve haberleşme sistemlerinin etkisiz hale getirilmesi ve silahlı kuvvetler unsurlarının güvenli bir şekilde operasyon icra edebilmesi için elektronik harp sistemleri son derece önemli görevler üstlenmiştir.

Bu bağlamda yapılacak operasyonlarda düşman unsurların elektronik harp tekniklerini önceden deneyimlemek için HAVELSAN Elektronik Harp Testi ve Eğitim Sahası (EHTES) entegre, tam enstrüman ve gerçeğe yakın tehdit ortamı içerisinde pilotlar ve uçaklar için elektronik harp eğitimi sağlamaktadır.²³³ Düşman unsurların radar ve haberleşme sistemlerine yönelik olarak dinleme, aldatma ve kör etme gibi faaliyetleri gerçekleştiren elektronik harp sistemleri TSK'nın caydırıcılığı ve başarısında son derece önemli paya sahiptir. Elektronik harp sistemleri konusunda yürütülen projeler, HAVA SOJ, KARA SOJ (Koral), MİLKED-4A2, REDET 2 gibi projeler iken deniz sistemleri konusunda ARES 2 gibi uygulamaları mevcuttur. Bunun yanı sıra kara ve hava platformlarına yönelik olarak kendisini korumaya yönelik karşı tedbir sistemleri de geliştirilmektedir.²³⁴

²³² MMU'nun Özgün Motorunda Süreç Belirginleşiyor, *SavunmaSanayiST.com*, <https://www.savunmasanayist.com/mmunun-ozgun-motorunda-surec-belirginlesiyor/>, (ET:23.05.2022).

²³³ HAVELSAN EHTES Elektronik Harp Test ve Eğitim Sahası, *HAVELSAN*, <https://www.havelsan.com.tr/sectorler/egitim-ve-simulasyon/canli-simulasyon/havelsan-ehes>, (ET:24.05.2022):

²³⁴ *Türk Savunma Sanayii Ürün Kataloğu*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, Ankara.

2.15.7. Kara Sistemleri Projeleri

Kara araçları Türkiye'nin diğer alanlara nazaran en çok gelişme kaydettiği alanlardan biridir. Bununla birlikte Türkiye ana muharebe tankı başta olmak üzere paletli zırhlı araçlar, taktik tekerlekli zırhlı araçlar ve insansız kara araçları noktasında oldukça iyi bir noktadadır. Kara araçları FNSS, BMC, Katmerciler, Otokar, Nurol Makine gibi birçok özel şirketin yer aldığı aynı zamanda ihracat yaptığı önemli bir alandır. Türkiye'nin kara araçları konusunda en zayıf olduğu nokta ise tanklardır. Envanterinin büyük çoğunluğu NATO müttefikleri tarafından hibe edilen tanklardan oluşan Türkiye, Altay tankına yönelik uygulanan motor ambargosu sebebi ile seri üretime geçememiştir. Bu sebeple envanterde bulunan tankların modernizasyon faaliyetlerine önem verilmiştir. Bu aşamada Türkiye'nin kara araçlarına yönelik olarak oldukça zengin bir çeşitliliğe sahip olduğu ve farklı pazarlarda ihracatlar yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte en önemli sorun olan ana muharebe tankının 2024 sonrası seri üretime geçerek envantere girmesi beklenmektedir.²³⁵

2.15.8. Radar ve Sensör Sistemleri Projeleri

Radar sistemleri radyo dalgaları belirli frekanslarda ve dalga boylarında uzak noktalara göndererek hedeflerin tespiti ve teşhisini sağlamaktadır. Bu bağlamda erken ihbar kabiliyeti açısından radarlar çok önemlidir. Türkiye'nin kara radarları konusunda pek çok farklı projesi vardır. Bu noktada en önemli radarlar EİRS, Kalkan 2, ve MAR radarları örnek gösterilebilir. Ayrıca silah tespit radarı sayesinde roket gibi küçük unsurların atıldığı noktaların dahi tespiti yapılabilmektedir. Deniz radarları konusunda ÇAFRAD (Çok Amaçlı Faz Dizinli Radar), Alper ve Cenk S gibi radarları mevcuttur. Hava radarları konusunda ise savaş uçakları için geliştirilen AESA yapısına sahip burun radarı başta olmak üzere İHA ve SİHA platformlarında kullanılan pek çok farklı radar sistemi mevcuttur.²³⁶

Radar sistemleri konusunda Türkiye'nin en önemli şirketi Aselsan'dır. Radarlar tek başlarına önemli oldukları kadar aynı zamanda bir bütünün parçası olarak da çok önemlidir. Hava savunma sistemlerinin ana sensörleri arama ve atış kontrol radarlarıdır.

²³⁵ Altay Seri Üretime Hazır Hale Geline Süreç Ne Olacak?, *SavunmaSanayiST.com*, <https://www.savunmasanayist.com/altay-seri-uretime-hazir-hale-geline-surec-ne-olacak/>, (ET:22.05.2022).

²³⁶ *Türk Savunma Sanayii Ürün Kataloğu*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, Ankara.

Aynı zamanda üretilen bir savaş gemisi için Hava Arama Radarı geminin kabiliyetlerini kullanabilmesi açısından son derece önemlidir. Gelişen elektronik teknolojisi ile birlikte radarlarda yaşanan gelişmeler son derece önemlidir. En son malzeme ve üretim teknolojisine sahip olmayan devletler açısından muharebe sahasında elektronik harp sistemleri karşısında çaresiz kalınması muhtemel bir durumdur. Bu sebeple radar teknolojisi de diğer alanlarda olduğu gibi sürekli gelişmeyi gerektiren bir alandır. Bu nokta da Aselsan'ın üstlenmiş olduğu projeler ve edinmiş olduğu bilgi birikimi Türkiye için hayati öneme sahip bir noktadır.

2.15.9. Haberleşme ve Muharebe Destek Sistemleri Projeleri

Ağ merkezli harp modern ordular için vazgeçilmez bir kabiliyettir. Bu kabiliyetten mahkûm olan orduların muharebe sahasında tam olarak etkinlik sağlaması çok zordur. Bunun dışında muharebe sahasının farklı tehdit unsurları ile giderek asimetrik hale gelmesi konuyu daha da karmaşık bir noktaya getirmektedir. Bu noktada haberleşme ve muharebe destek sistemlerinin ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Türkiye bu alana oldukça önem vermiştir. Bu anlamda taktik seviyede Aselsan tarafından geliştirilen çözümler başarıyla kullanılmakta hatta ihraç edilmektedir. Stratejik seviyede ise Türkiye E-7T Barış Kartalı AWACS uçakları ile havadan, Batarya Komuta Kontrol Harekât Merkezi ve Batarya Komuta Kontrol Merkezi gibi sistemler ile karadan, Advent Savaş Yönetim Sistemi, GENESİS Savaş Yönetim Sistemi, Sonar Entegre Denizaltı Komuta Kontrol Sistemi, Yeni Tip Denizaltı Projesi Denizaltı Bilgi Dağıtım Sistemi gibi projeler denizden çalışmalar yürütmektedir.²³⁷

Bütün alanlara yönelik olarak saydığımız projeler yürütülen toplam projelerin çok küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Savunma Sanayine yönelik projeler değerlendirilirken projelerin büyüklüğü ve gösterdiği etki dikkate alınarak seçilmiştir. Genel olarak Türk savunma sanayinin yürütmüş olduğu projelere baktığımızda yürütülen projelerin getirdiği pek çok artı görülmektedir. Bunlardan en önemlisi elbette yerli savunma sanayinin ortaya koyduğu ürünler konusunda hareket serbestliğinin olmasıdır. Yani herhangi bir kısıtlamadan bağımsız olarak ülkenin çıkarlarına uygun şekilde kullanılabilir. Bir diğer önemli avantajı ise sağlamış olduğu maliyet

²³⁷ *Türk Savunma Sanayii Ürün Kataloğu*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, Ankara.

etkinliktir. Savunma sanayi alanında kullanılan ürünler yüksek teknolojiye sahip olduğu kadar stratejik öneme de sahiptir. Güvenlik kaygısı olan devletler için savunma ürünlerine sahip olmak bir zorunluluktur.

Bu sebeple bu sistemleri üreten ülkeler ve şirketler için yüksek kar oranları ile ürünler satmak çok daha kolay olacaktır. Bu nokta da yerli savunma sanayinin maliyet avantajı ortaya çıkmaktadır. Yerli savunma sanayinin bir diğer önemli avantajı ise stok kaygısı olmadan muharebe sahasında ürünleri kullanabilmektir. Savunma ürünlerinin tedarik aşaması da oldukça zorlu süreçler içerir bu sebeple istenilen veya ihtiyaç duyulan bir sistemin envantere alınması yıllar sürebilir. Bu sebeple bu tür sistemlerin muharebe sahasında kolaylıkla harcanmaması istenen bir durumdur. Fakat yerli savunma sanayi açısından böyle bir durum söz konusu değildir. Yerli savunma sanayinin bir diğer avantajı ise bir dış politika aracı olarak kullanılabilmesidir. Siyasi olarak ilişkilerin kötü olduğu bir ülkeye karşı daha önce satılmış olan bir sistemin yedek parçası veya alt sistemleri konusunda uygulanacak ambargolar siyasi bir koza dönüşebilir. Yerli savunma sanayinin diğer avantajı ise sağlamış olduğu psikolojik etkidir. Savunma sanayi sektörü ekonomik büyüklük açısından diğer sektörler göre çok daha küçük olsa bile halk nezdinde oluşturduğu psikolojik etki ile olduğundan çok daha önemli bir noktaya çıkmaktadır. Türkiye'nin 2021 yılı toplam ihracatı 225 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.²³⁸ Savunma sanayi sektörü ise toplam 3 milyar 224 milyon dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Türkiye'de 2021 yılında savunma sanayi sektörünün toplam cirosu 10,1 milyar dolar olmuştur. Türk savunma sanayi şirketleri 2021 yılında toplam 8,5 milyar dolarlık sipariş almışlardır.²³⁹ Türk savunma sanayinin mevcut proje ve takvimlerine baktığımızda bu tablonun ilerleyen yıllarda çok daha ileri seviyelere gelmesi olası bir durumdur.

2.16. Türkiye'ye Savunma Sanayi Alanında Uygulanan Ambargolar

15 Temmuz 2016 yılındaki darbe girişimi sonrası Türk dış politikasında yaşanan değişimle birlikte daha gerçekçi ve çıkar odaklı bir dış politika izlenmeye başlanmıştır. Bu durumun neticesi olarak Türkiye sınır ötesinde bazı askeri operasyonlar

²³⁸ Türkiye'nin İhracatı 225 Milyar Dolara Yükseldi, *TRT Haber*, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiyenin-ihracati-225-milyar-dolara-yukseldi-650399.html>, (ET:23.05.2022).

²³⁹ 2021 Performans Raporu, Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği (SASAD), 2022.

gerçekleştirmiştir. ABD ve Avrupalı bazı devletlerin desteklediği terör gruplarına karşı yapılan güvenlik operasyonları sonucunda bazı devletler açıktan bazıları ise üstü kapalı olarak Türkiye'ye karşı ambargolar uygulamaya başlamıştır. Uygulanan ambargolar daha çok oyalama taktiği şeklinde görülmektedir. Yani yurt dışından ihtiyaç duyulan platform yada alt sistemin tedarikine yönelik talep bildirildikten sonra olumlu yada olumsuz bir cevap verilmiyor, bekletilerek projelerin yada acil ihtiyaç duyulan sistemlerin gecikmesine sebep olunmaktadır.²⁴⁰ Bu anlamda Türkiye'nin örtülü yada açık şekilde maruz kaldığı önemli ambargolar şu şekildedir;

- "Türkiye'nin mili imkanlarla geliştirdiği İSTİF sınıfı firkateynlerde kullanacağı MK-41 Dikey Atım Sistemi'nin Türkiye'ye satışına ABD izin vermemiştir.
- Türkiye'nin milli imkanlarla geliştirdiği ADA sınıfı Korvetlerde kullandığı RAM Yakın Hava Savunma Füzesinin Türkiye'ye satışına ABD izin vermemiştir. Bu sebeple ADA sınıfı Korvetler asgari sayıda RAM mühimmatı ile seyirlere çıkmaktadır.
- ABD, S-400 Hava Savunma Sistemlerinin tedariki sebebi ile Türkiye'yi F-35 programından çıkarmıştır. Bunun yanı sıra F-16 Blok 70 savaş uçağına yönelik Türkiye'nin talebine henüz net bir cevap verilmemiştir.
- Kanada, Türkiye'nin insansız platformlarda kullandığı Elektro-Optik Görüntüleme Sistemlerine yönelik ambargo uygulamaktadır. Bunun gerekçesi olarak ise Türkiye'ye teslim ettiği sistemlerin, Karabağ Harekâtı esnasında Azerbaycan Ordusu'nun kullanıma sunulmuş olması gösterilmektedir. Ancak Kanada, birçok farklı ürünle ilgili olarak da Türkiye'ye ambargo uygulamaktadır.
- Almanya, Türkiye'nin milli imkanlarla geliştirdiği ALTAY Ana Muharebe tankının seri üretiminde kullanılacak motorların satışına yönelik ambargo uygulamaktadır.
- İtalya, Türkiye'nin temin etmek istediği bazı savunma ürünlerinin tedarikinde zorluk çıkartmaktadır.
- Fransa, Türkiye'ye yönelik olarak birçok savunma ve havacılık alt sisteminin tedarikinde ambargo uygulamaktadır".²⁴¹

Bunun dışında ABD, Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemlerinin tedarik edilmesi sonrasında SSB ve SSB Başkanı İsmail Demir başta olmak üzere Türkiye'nin ana silah ve sistem tedarik kurumuna yönelik ABD'nin Hasımlarına Yaptırımlar Yoluyla Karşılık Verme Yasası (CAATSA) üzerinden yaptırımlar uygulamıştır.²⁴² Batılı devletlerin bu tutumlarının değişmesi gerektiği ve bu durumun Türkiye'yi durduramayacağını siyasiler birçok kez ifade etmiştir. Fakat Rusya'nın Ukrayna'ya

²⁴⁰ Savunma Sanayii Başkanı Demir: Ambargodan Çok Oyalama Var, *TGRT Haber*, <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/turkiye-ambargodan-cok-oyalama-var-2810713>, (ET:23.05.2022).

²⁴¹ NATO'nun Türkiye'ye Yönelik Savunma Ambargosu ve Karadeniz, *SavunmaSanayiST.com*, <https://www.savunmasanayist.com/natonun-turkiye-yonelik-savunma-ambargosu-ve-karadeniz/>, (ET:23.05.2022).

²⁴² ABD'nin Türkiye'ye Yönelik CAATSA Yaptırımları Yürürlüğe Girdi, *BBC News Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56644932>, (ET:23.05.2022).

yönelik 24 Şubat 2022 tarihinde başlatmış olduğu işgal girişimi sonrasında artan güvenlik endişeleri ve Türkiye'nin tarafsız kalarak barışı tesis etmeye yönelik çabaları Türkiye'ye karşı olan sert tutumun yumuşamasına ve İngiltere başta olmak üzere bazı ülkeler tarafından giderek ambargodan iş birliğine yönelen bir tavır içerisine girildiği görünmektedir.²⁴³

Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında da benzer şekilde ambargolara maruz kalması, bu konudaki süreçlere daha alışkın olmasını beraberinde getirmiştir. Fakat her ne kadar bu süreçlere alışkın da olsa, bu durumları aşmak için yapılması gereken önemli faaliyetler bulunmaktadır. Devletin savunma sanayi sektörüne yönelik desteği en belirleyici faktördür. Bu anlamda savunma sanayi sektörünü toplumun her kesiminden destek görmesi ve topyekûn bir anlayışla benimsenmesi son derece önemlidir. Ar-Ge faaliyetleri bir endüstrinin gelişmesi noktasında son derece önemlidir. Bu bağlamda Ar-Ge süreçlerinin hızlı bir şekilde ürünlere dönüşmesi için izin süreçlerinin kısaltılması ve desteklenmesi çok önemlidir. Ortaya konulan platformlara yönelik olarak belli standartların benimsenmesi ve ürünlerin o standartlara uygun şekilde üretilmesi belirleyici bir faktördür. Bir diğer önemli başlık ise Oyun değiştirici projelere odaklanmaktır. Bu anlamda İHA ve SİHA'lar çok önemli bir örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda bu ürünlerin ihracat konusundaki başarıları da savunma sanayi sektörünün geleceği açısından çok önemli örnekler teşkil etmektedir. Savunma sanayi sektörü standartları itibarıyla en zorlu sektörlerden biridir. Bu anlamda istenen seviye de başarıların elde edilmesi uzun süreçler olabilir.

Bu süreçler boyunca ortaya konulan irade ve hedeflere yönelik gerçekleştirilen çabalar belirleyici bir yere sahiptir. Bir diğer önemli konu başlığı ise pragmatist olmaktır. Projelerde kullanılan alt sistemlerin tamamını yerli yapmak hem proje süreçlerini hem de maliyetleri olumsuz yönde etkileyebilir. Bu anlamda mümkün olan ve stratejik olarak görülen alt sistemlerin yerli olarak üretilmesi ve tedarik edilmesinde bir sorun teşkil etmeyen alt sistemlerin ise dışarıdan alınmasında bir mahsur yoktur. Bir diğer önemli konu başlığı ise çok uluslu projelerde yer alınmasıdır. Bu sayede elde edilecek yeni bilgi ve tecrübelerin savunma sanayine aktarılması hızlanacaktır. Tersine mühendislik yeteneği ise uluslararası rekabet ortamında rakip ülke veya şirketlerin sahip

²⁴³ İngiltere ve Kanada'nın Türkiye'ye Uyguladığı Savunma Sanayi Ambargoları Kalkıyor, *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/ekonomi/ingiltere-ve-kanadanin-turkiyeye-uyguladigi-savunma-sanayi-ambargolari-kalkiyor-3794037>, (ET:23.05.2022).

olduğu teknolojik bilgi birikiminin gelmiş olduğu noktanın görülmesi ve yeni geliştirilecek platform ve alt sistemlerde bu kabiliyetlerin uygulanması rekabet ve ihracat açısından son derece önemlidir.²⁴⁴

2.17. Türk Silahlı Kuvvetleri ve Türk Savunma Sanayi'nin Savaşlarda ve Harekatlardaki Başarısı

Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya ve mücadele ettiği terör örgütleri TSK ve Türk savunma sanayinin gelişim sürecinde son derece etkili olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin PKK ile mücadelesi kara gücü ağırlıklı olarak ilerlerken teknolojik gelişmeler ve İHA/SİHA'ların envantere girmesi sonrasında yeni hava muharebe taktiklerine başvurulmaya başlanmıştır. Özellikle İHA ve SİHA'ların etkin kullanımı sayesinde operasyon alanı Irak topraklarının derinliklerine kadar ulaşmıştır. Bu durum çatışma alanının Türkiye topraklarının dışına taşınmasına ve terörle mücadele konusunda verilen kayıpların azalmasına sebep olmuştur.²⁴⁵ Fakat 2011'de başlayan Suriye iç savaşı sonrası Suriye'nin kuzeyinde oluşan otorite boşluğundan faydalanmak isteyen PKK/PYD/YPG ve DEAŞ gibi terör örgütlerine karşı Türkiye, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51'inci maddesinden kaynaklanan meşru müdafaa hakkı kapsamında, güvenliğini tehdit eden terör örgütü DEAŞ başta olmak üzere, Suriye'nin kuzeyinde mevcut teröristleri etkisiz hale getirmek ve sınır güvenliğini sağlamak için 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekatını başlatmıştır.²⁴⁶

218 gün süren Harekât neticesinde 2 bin 55 kilometrekare alana yayılmış yerleşim yeri terör örgütlerinden temizlenmiştir. TSK ve Suriye Milli Ordusu askerleri tarafından 3 binden fazla DEAŞ'lı terörist ve 700'ün üzerinde PKK/YPG'li teröristi etkisiz hale getirdi. Harekât 29 Mart 2017'de tamamlanmıştır.²⁴⁷ TSK, Türkiye'nin güneyinde oluşturulmak istenen terör koridorunu parçalamak ve PKK/KCK/PYD-YPG ve DEAŞ gibi terör örgütlerini etkisiz hale getirerek bölge halkını bunların zulmünden

²⁴⁴ *Türk Savunma Sanayiinin Yükselişi ve Ambargolar*, STM Savunma Teknolojileri, Mühendislik ve Ticaret A.Ş., İstanbul 2021.

²⁴⁵ Türkiye'nin Terörle Mücadelesinde Etki Temelli Operasyonel Yaklaşım ve Örgütsel Etkileri, *Kriter Dergi*, <https://kriterdergi.com/dosya-savunma-ve-guvenlik/turkiyenin-terorle-mucadelesinde-etki-temelli-operasyonel-yaklasim-ve-orgutsel-etkileri>, (ET:24.05.2022).

²⁴⁶ *Fırat Kalkanı Harekâtı, Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı*, <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/FiratKalkani>, (ET:24.05.2022).

²⁴⁷ Fırat Kalkanı Harekâtı ile Bölgenin Kaderi Değişti, *TRT Haber*, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/firat-kalkani-harekati-ile-bolgenin-kaderi-degisti-568429.html>, (ET:24.05.2022).

kurtarmak ve hudutlarımızın güvenliğini sağlamak için 20 Ocak 2018 günü saat 17:00'da Zeytin Dalı Harekâtı'nı başlatmıştır. Harekât planlandığı gibi 57 gün sürmüş ve 6 bin 370 terörist etkisiz hale getirilmiştir. Zeytin Dalı Harekâtı, Fırat Kalkanı Harekâtı'nda şehit verilen 72 askerin anısına 72 savaş uçağının aynı anda yaptığı hava taarruzu ile başlamıştır.²⁴⁸

Türkiye'nin hudut güvenliğine yönelik tehdit ve düşmanca tutumların artarak devam etmesi neticesinde; TSK tarafından uluslararası hukuk BM Sözleşmesi 51'inci maddesinde düzenlenen meşru müdafaa hakkı çerçevesinde, 9 Ekim 2019 tarihinde saat 16:00'da Barış Pınarı Harekâtı başlatılmıştır. Harekât neticesinde 605 yerleşim yeri teröristlerden temizlenmiştir.²⁴⁹ Bahar Kalkanı Harekâtı, rejimin yayılmasını önlemek ve bölgedeki birliklerin güvenliğini sağlamak, rejim saldırılarıyla sınırlara yönelecek göçü önlemek ve bölge halkının güvenliği ve gönüllü olarak geri dönüşlerini sağlamak amacıyla yapılmıştır. TSK tarafından uluslararası hukuk ve BM Sözleşmesi 51'inci maddesinde düzenlene meşru müdafaa hakkı çerçevesinde, 27 Şubat 2020 tarihinde başlatılmıştır. Karadan ve havadan icra edilen operasyon 5 Mart 2020 tarihinde başarıyla tamamlanmıştır. Bahar Kalkanı Harekâtı'nda 3 bin 473 rejim askeri, 3 uçak, 8 helikopter, 1 SİHA, 93 tank, 36 zırhlı araç, 67 Obüs/ÇNRA, 10 hava savunma sistemi etkisiz hale getirilmiştir.²⁵⁰ Bahar Kalkanı Harekâtı'nın Türk Savunma Sanayi açısından önemi, harekât sırasında Türkiye'nin SİHA'ları dünyada ilk defa hava savunmasının bastırılması (SEAD) ve hava savunmasının yok edilmesi (DEAD) görevlerinde kullanması olmuştur.

Bu harekât Türkiye'nin geliştirmiş olduğu yeni savaş doktrininin ilk uygulama alanı olması dolayısıyla son derece önem arz etmektedir. Maliyet ve faydanın ön planda olduğu bu doktrine göre SİHA'lar, elektronik harp sistemlerinin desteği ve sahip oldukları faydalı yükleri ile hava savunma sistemleri, tanklar ve zırhlı araçlar başta olmak üzere düşman kara unsurlarının neredeyse tamamı üzerinde noktasal olarak hava saldırıları düzenlemiştir. Savaş uçaklarına nazaran uygun uçuş maliyetleri, hafif, etkili ve ucuz SİHA mühimmatları ve insansız olması sebebiyle kolay feda edilebilir olmaları

²⁴⁸ Zeytin Dalı Harekâtı, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı*, <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/ZeytinDaliHarekati>, (ET:24.05.2022).

²⁴⁹ Barış Pınarı Harekâtı, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı*, <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/BarisPinariHarekati>, (ET:24.05.2022).

²⁵⁰ Bahar Kalkanı Harekâtı, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı*, <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/BaharKalkani>, (ET:24.05.2022).

dolayısıyla Türkiye açısından çok büyük bir avantaj getirmiş olan bu doktrin bu harekattan kısa bir süre sonra Libya’da yeniden kullanılmıştır. 2019 yılında Libya iç savaşı devam ederken Birleşik Arap Emirlikleri, Fransa ve Mısır gibi ülkelerin desteğini alan Halife Hafter başkent Trablus’u ele geçirmek için Nisan 2019’da milislerini harekete geçirmiştir. Başından beri Hafter ve bölgesel destekçilerinin, başkenti ve ülkeyi silah zoruyla kontrol altına alma niyetindeki bu darbe girişimine karşı çıkan Türkiye, uluslararası meşruiyete sahip Libya hükümetine desteğini açıklamıştır. Tarihler 27 Kasım 2019’da gösterdiğinde Libya Başbakanı Fayiz es-Serrac’ın Türkiye ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’la gerçekleştirdiği görüşmenin ardından, iki ülke arasında "deniz yetki alanlarının sınırlandırılması" ve "askeri güvenlik iş birliği" mutabakat muhtıraları imzalandı. Bugüne kadar Libya’da çıkarlarını Hafter’e ve onun ülkeyi silah zoruyla ele geçirmesi üzerine kuran bölgedeki diğer ülkelerden bu anlaşmaya itirazlar gelmiştir. Hafter de anlaşma hayata geçmeden önce Trablus’a yönelik saldırılarını artırmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Libya’ya asker gönderilmesine ilişkin tezkereyi oylamak üzere 2 Ocak’ta olağanüstü oturumla toplanmıştır. Tezkere oy çoğunluğuyla kabul edilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri’ne bağlı askeri uzmanlar Libya’ya gelerek, Libya’lı muhataplarına danışmanlık hizmeti vermeye başlamıştır.²⁵¹

Hafter birliklerinin Trablus’a yönelik saldırılarının şiddetlenmesi üzerine 25 Mart 2020 tarihinde Barış Fırtınası Operasyonu’nu başlatmıştır. Libya hükümeti, 13 Nisan’da Trablus’tan ülkenin batısındaki Tunus sınırına kadar uzanan 3 bin kilometrekarelik alanı Hafter’e bağlı milislerinden arındırılmıştır. Libya ordusunun başlattığı "Barış Fırtınası" operasyonu kapsamında Hafter’e bağlı çok sayıda uçak, helikopter, SİHA, tank, top, zırhlı araç, ağır silah ve milislerin kullandığı tesis imha edilmiştir. Hafter’e bağlı milisler, sahada yaşadığı hezimetin ardından Trablus’ta sivil yerleşim bölgelerine yönelik daha da ağır saldırılar yaparak intikam almaya çalışmıştır. Libya ordusu Trablus’un 140 kilometre güneybatısında, 50 kilometrekarelik alana kurulu, savaş uçaklarına uygun pistleri, hangarları, akaryakıt tankerleri, araç depoları, binlerce askeri dışarıdan destek almadan konuşlandırma kapasitesiyle stratejik

²⁵¹ Türkiye’nin Desteği 2020 Yılında Libya’nın Kaderini Değiştirdi, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-destegi-2020-yilinda-libyanin-kaderini-degistirdi/2093486>, (ET:24.05.2022).

önemdeki Vatiyye'yi günler süren hava operasyonlarının ardından 18 Mayıs'ta geri almıştır.²⁵²

Burada Türkiye'nin Bahar Kalkanı Harekâtı ve öncesinde elde ettiği bilgi birikimi teknolojik kabiliyet ve kurmay zekasının büyük rolü vardır. Hafter'e bağlı milis ve paralı askerlerin, Trablus'un güneyinden çekilirken sivil bölgelere tuzakladıkları çok sayıda mayın, el yapımı patlayıcı ve mühimmatın temizlenmesi için Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı ekipler görev almıştır.²⁵³ Türkiye'nin bölgesel ve küresel çapta etkinliğinin zirveye çıktığı noktalardan birisi Kuşkusuz İkinci Karabağ savaşı olmuştur. TSK ve Türk Savunma Sanayi'nin uzun zamandan beri elde ettiği bilgi birikimi ve teknolojik kabiliyetler ilk defa düzenli bir orduya karşı sahada kullanılmıştır. Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri savaş başlamadan önce Türkiye'den Bayraktar TB-2 SİHA tedarik etmiştir. Bayraktar TB2 haricinde Azerbaycan'ın İHA envanteri tamamen İsrail tasarım ve üretimi İHA, SİHA ve kamikaze dronlardan oluşmaktadır. Harp başlığı taşıyan ve otonom ya da uzaktan kumandalı olarak idare edilebilen kamikaze dron sınıfında Harop, Orbiter ve SkyStriker olmak üzere üç farklı tipte ve farklı niteliklere sahip platform bulunmaktadır. İsrail üretimi olan Hermes serisi İHA'lar görüntü istihbaratı ve elektronik istihbarat görevlerini yerine getirerek büyük kazanımlar sağlamıştır. Türkiye'nin Suriye ve Libya'daki operasyonlarda etkin şekilde kullandığı ve özellikle hava savunma sistemleri ile mekanize birliklere, taşıdıkları ROKETSAN üretimi MAM-L tipi lazer güdümlü bombalarla ağır kayıplar verdiren TB2'ler, Dağlık Karabağ Savaşı'nda da ön safta rol almıştır. Yayımlanan görüntülerde TB2'lerin çok sayıda Ermeni hava savunma sistemi, ana muharebe aracı, çekili ve kundağı motorlu top ile mevzi ve tesis vurduğu görülmektedir. Öte yandan hedeflerine dalış yaparak imha eden Harop, Orbiter ve SkyStriker tipi İsrail yapımı kamikaze dronlar da Ermeni birliklerine önemli kayıplar verdirerek katkı sağlamıştır. Ermenistan'ın hava savunması ve elektronik harp sistemleri bu taarruzları önlemede büyük ölçüde başarısız olmuş ve mağlubiyetin önüne geçememiştir.²⁵⁴

²⁵² Türkiye'nin Desteği 2020 Yılında Libya'nın Kaderini Değiştirdi, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-destegi-2020-yilinda-libyanin-kaderini-degistirdi/2093486>, (ET:24.05.2022).

²⁵³ Türkiye'nin Desteği 2020 Yılında Libya'nın Kaderini Değiştirdi, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-destegi-2020-yilinda-libyanin-kaderini-degistirdi/2093486>, (ET:24.05.2022).

²⁵⁴ 2020 Dağlık Karabağ Savaşı'na Dair Askeri-Stratejik Gözlemler- Arda Mevlütoğlu, *Panorama*, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/11/05/2020-daglik-karabag-savasina-dair-askeri-stratejik-gozlemler/>, (ET:24.05.2022).

Böylelikle Türkiye'nin üretmiş olduğu SİHA'lar ilk defa nizami bir harp sahasında nizami bir orduya karşı kullanılmış ve çok büyük başarılar elde etmiştir. Bu savaş sonrasında SİHA'larda kullanılan elektro-optik sistemlerin tedarik edildiği Kanada Türkiye'ye ambargo uygulamaya başlamıştır. Türkiye'nin SİHA'lar üzerinden geliştirmiş olduğu savaş doktrininin bütün dünya tarafından oyun değiştirici bir aktör olarak tanınması, 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi sonrasında Ukrayna'nın göstermiş olduğu direnişin sembollerinden biri haline gelen Bayraktar TB-2'nin göstermiş olduğu büyük başarı sayesinde mümkün oldu. Bayraktar TB-2 savaş başlangıcından yaklaşık 3 ay sonrasında aralarında tanklar, zırhlı araçlar, hava savunma sistemleri, helikopter, savaş gemisi gibi unsurlarında bulunduğu toplam 800'den fazla hava saldırısı gerçekleştirdi.²⁵⁵ Bu saldırıların neredeyse tamamı Rus hava savunma sistemlerinin kapsadığı hava sahalarında gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye'nin geliştirdiği SİHA'ların Hava Savunma Sistemleri'nin olduğu alanlarda bile ne kadar etkili olabildiğinin en net göstergesidir. Bu durumun yaratmış olduğu psikolojik etki ve sahada göstermiş olduğu somut başarılar bu tür sistemlere yönelik taleplerin artmasına sebep olmuştur. Bu durum Türkiye açısından hem ekonomik bir getiri hem de stratejik bir argüman olarak elini güçlendirmektedir.

²⁵⁵“Bayraktar TB-2 Ukrayna'da Oyunu Değiştirdi”, *NTV*, https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/bayraktar-tb2ukraynada-oyunu-degistirdi,7tfG0_SiYkCbAHKQ9ZxlRg/kaVX9EXNIUeuXk3595VvDA, (ET:24.05.2022).

SONUÇ

Türk dış politikasında yaşanan değişim ve gelişmeler, Türk savunma sanayinin ilerlediği rotanın belirlenmesinde en önemli faktör olmuştur. Türkiye'nin siyasi ve ekonomik olarak faaliyet gösterdiği coğrafi sınırların genişlemesi, geliştirilen ilişkilerin daha ileri seviyelere çıkarılması ve güvenlik kaygısı yaşayan müttefiklerin kaygılarının giderilmesi noktasında savunma sanayi çok büyük rol oynamaktadır. Türkiye'nin giderek bölgesel ve küresel çapta önemli bir aktör olmaya çalıştığı aşikardır. Fakat Türkiye içinde bulunduğu bölge itibari ile sürekli güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalan bir ülkedir. Bu anlamda güçlü ve etkin bir silahlı kuvvetlerin her daim hazırlıklı olması son derece önemlidir. Bu noktada dışarıdan yapılan askeri araç ve gereç alımları ve bunların istenildiği ölçüde kullanılabilmesinin önünde çeşitli siyasal engeller bulunabilmektedir. Bu doğrultuda yerli ve milli bir savunma sanayi altyapısının olması Türkiye için hayati önem taşımaktadır. Türkiye bu durumun farkında olarak savunma sanayini uzun bir takvim ve aşamalara yayarak geliştirmektedir. Bununla birlikte savunma sanayi sektörü ve Türk Silahlı Kuvvetleri arasında bir bağ kurulurken, bu alandaki ihtiyaçların belirlenmesi ve en uygun çözümün ortaya çıkarılması için önemli çalışmalar sürdürülmektedir. Savunma sanayi alanında yaşanan gelişmelerin dış politika noktasında ne kadar etkili olduğunun önemli bir göstergesi Türkiye'ye uygulanan örtülü ve açık ambargolar olmuştur. Bu noktada Türkiye kararlı bir duruş göstermiş ve alternatif çözüm arayışlarına yönelmiştir. Uygulanan ambargolar bazı projelerin gecikmesine sebep olsa da nihayetinde, Türk savunma sanayinin birbirini tamamlayan ve hızlı çözüm üretebilen yapısı sayesinde birçok engel aşılmış ve aşılmaya devam etmektedir. Türkiye'nin terör örgütleri ile yıllar süren mücadelesi ile birlikte önemli tecrübe ve bilgi birikimi kazanması devam eden süreçte bu bilgi birikimi ve tecrübenin içselleştirilerek yeni çözümlerin ortaya konulması noktasında önemli katkıları olmuştur. İHA'lar ve SİHA'lar bu konuda çok iyi örnektir. İHA'lar ve SİHA'lar başta terör örgütü PKK ile mücadele için envantere alınırken sonrasında yaşanan geliştirmelerle birlikte nizami harp ortamı için çok önemli sistemlere dönüşmüştür. Bu sayede dünya çapında pek çok ülkenin ilgisini çekmiş ve çok önemli ihracat başarıları yakalanmıştır. Türkiye günümüzde Orta Doğu, Afrika, Kafkasya, Orta Asya gibi pek çok farklı coğrafyada siyasi ve ekonomik faaliyetleri olan bir devlettir. Bu bağlamda sadece güçlü ekonomi ve güçlü silahlı kuvvetlere değil, aynı zamanda ordunun silah sistemleri, araç gereçleri ve gerekli ekipmanları karşılayabilecek ve yapmış olduğu ihracatlar ile ekonomisine katkı

sunabilecek güçlü bir savunma sanayisine de ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca Türkiye'nin jeopolitik konumu itibari ile pek çok önemli sorunla karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz. Güneyinde Irak ve Suriye başta olmak üzere yaşanan iç savaşlar ve istikrarsız ortamın getirmiş olduğu sınır güvenliği sorunları ve Türkiye'nin güney sınırları boyunca kurulmak istenen terör koridoruna karşı Türkiye başarılı sınır ötesi hareketler düzenlemiştir ve gerektiği takdirde yeniden düzenleyeceğini de beyan etmiştir. Böyle bir ortamda savunma sanayisinin, ordunun ihtiyaç duyduğu silah araç ve gereçleri sağlayabilecek kapasitede olması Türkiye açısından hayati derecede önemlidir. Aynı zamanda yerli savunma sanayinin halk nezdinde oluşturduğu güven ve moral faktörü ile birlikte ambargolardan etkilenmeyecek veya en az oranda etkilenecek bir silahlı kuvvetlere sahip olması caydırıcılığını son derece artıran bir husustur. Bu bağlamda savunma sanayinin dış politika ilişkisinin Türkiye örneği üzerinden değerlendirilmesi, sektörün ve bu alana yönelik politikaların önemini ortaya konulması ve savunma sanayi alanının uluslararası ilişkilerin tamamlayıcı bir parçası olarak değerlendirilmesi son derece önemli ve gereklidir.

KAYNAKÇA

- Arda Mevlütoğlu, “2020 Dağlık Karabağ Savaşı’na Dair Askeri-Stratejik Gözlemler”, *Panorama*, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/11/05/2020-daglik-karabag-savasina-dair-askeri-stratejik-gozlemler/>, (ET:24.05.2022).
- 2021 Performans Raporu, Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği, 2022.
- 2022 World Air Forces Flight International, *Flight Global*, <https://www.flightglobal.com/reports/world-air-forces-directory-2022/146695.article>, (ET:23.04.2022).
- 3 Ülkeye Daha Bayraktar TB 2 İhracatı, *SavunmaSanayiST.com*, <https://www.savunmasanayist.com/3-ulkeye-daha-bayraktar-tb2-siha-ihracati/>, (ET:22.05.2022).
- ABD Başkanı Trump Nükleer Anlaşmadan “Kısmen Çekilme” Kararı Alan İran’a Yeni Yaptırımları Onayladı, *BBC Türkçe Haberler*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48198118>, (ET: 20.05.2022).
- ABD’den Türkiye’ye bir S-400 tehdidi daha: Türkiye’nin olumsuz sonuçlarla karşılaşacağıının altını çiziyoruz, *Sputnik Savunma*, <https://tr.sputniknews.com/savunma/201907091039602651-abdden-turkiyeye-bir-s-400-tehdidi-daha-turkiyenin-olumsuz-sonuclarla-karsilasacagin-altini/> (ET:22.05.2022).
- ABD’nin Türkiye’ye Yönelik CAATSA Yaptırımları Yürürlüğe Girdi, *BBC News Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56644932>, (ET:23.05.2022).
- Abramian Ervand, *Modern İran Tarihi*, Kültür Yayınları, İstanbul 2018 (ss. 282).
- Akçay Engin, Anlı İbrahim Aytaç “İsrail: Türkiyesiz Güvenlik”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 2013 (ss.155-160).
- Akçay Nihat, *21.Yüzyılda Türkiye’nin Tehdit Algılamaları ve Güvenlik Açılımları*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2008 (ss.58-73).
- Air and Missile Defense, *Rafael Advanced Defense Systems Ltd.*, <https://www.rafael.co.il/worlds/air-missile-defense/>, (ET:25.04.2022).
- Aircraft Carriers- CVN, United States Navy, <https://www.navy.mil/Resources/Fact-Files/Display-FactFiles/Article/2169795/aircraft-carriers-cvn/>, (ET:23.04.2022).

- Akkaya Bülent, “Türkiye’nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 28, Ocak-Şubat 2012 (ss.4-14).
- Akın Tansu, *Cumhuriyet Dönemi Savunma Sanayii Politikaları*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun 2018 (ss.20-36).
- ALP Havacılık Ürünler, *ALP Havacılık*, <https://www.alp.com.tr/Urunler>, (ET:19.05.2022).
- Altay Seri Üretime Hazır Hale Gelince Süreç Ne Olacak?, *SavunmaSanayiST.com*, <https://www.savunmasanayist.com/altay-seri-uretime-hazir-hale-gelince-surec-ne-olacak/>, (ET:22.05.2022).
- Altındağ Nuray, “Türkiye’nin PKK Bölücü Terör Örgütü ile Mücadelesine Dair Bir Analiz”, *Anadolu Strateji Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1 (ss.35-37).
- A Short History of NATO*, North Atlantic Treaty Organization, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm, (ET:21.04.2022).
- Askeri Motor Parçaları, *Kale Pratt Whitney*, <https://www.kalepw.com/urun-gruplari/askeri-motor-parcalari>, (ET:19.05.2022).
- Asker Ali, “Rus Ordusu: Gelenekten Sıyrılma Çabası”, *21. Yüzyıl Dergisi*, Sayı:44, Ağustos 2012 (ss.2).
- Asker Ali, “Rusya Federasyonunun Yeni Askeri Doktrini Bir Tepki Belgesi mi?”, *MSI Analiz*, Nisan 2010 (ss.2-7).
- Arda Mevlütoğlu, “Rus Karadeniz Filosu’nun Modernizasyonu ve Kırım’ın İlhakı’nın Karadeniz’deki Askeri Dengeler Üzerine Etkisi”, *V. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi*, 12.12.2016, academia.edu, https://www.academia.edu/30417029/Rus_Karadeniz_Filosunun_Modernizasyonu_ve_K%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1n_%C4%B0lhak%C4%B1n%C4%B1n_Karadenizdeki_Asker_Dengeler_%C3%9Czerine_Etkisi (Erişim Tarihi:20.05.2022).
- Arda Mevlütoğlu, Yüksek İrtifa, Uzun Menzili Karışık Kafalar 2, <https://www.siyahgribeyaz.com/2013/10/yukse-irtifa-uzun-menzil-karsk-kafalar.html> (ET:22.05.2022).
- Arms Control And Proliferation Profile:Israel, *Arms Control Association*, <https://www.armscontrol.org/factsheets/israelprofile>, (ET:25.04.2022).
- Arrow 2(Israel)*, MissileThreat CSIS Defense Project, <https://missilethreat.csis.org/defsys/arrow-2/>, (ET:25.04.2022).

- Arslan Mahmut, “2.Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi”, *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, Yıl 2, Sayı:2, 2016 (ss.5-6).
- Aydoğan Abdullah, “Atatürk Dönemi Türk Havacılık Faaliyetleri ve Havacılık Faaliyetlerinin Gelişim Süreci”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2020 (ss.75-78).
- Bahar Kalkanı Harekâtı, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı*, <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/BaharKalkani>, (ET:24.05.2022).
- Balcı Abbas, “Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi Dönemlerinde Türkiye’nin NATO’ya Giriş Denemeleri ve Türkiye’nin NATO’ya Girişi 1945-1960”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:13, 2019 (ss.252-268).
- Balpınar Zafer, “Vladimir Ze’ev Jabotinsky’nin Demir Duvar Doktrinini Anlamak”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt:16, Sayı:36 (ss.743-747).
- Baran Tülay, “Türkiye’de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2). ss. 58-81.
- Barış Pınarı Harekâtı, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı*, <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/BarisPinariHarekati>, (ET:24.05.2022).
- Bayraktar Kızılelma (MİUS), *Baykar*, <https://baykartech.com/tr/muharip-insansiz-ucak-sistemi/>, (ET:22.05.2022).
- Bayraktar TB-2 Ukrayna’da Oyunu Değiştirdi, *NTV*, https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/bayraktar-tb2ukraynada-oyunu-degistirdi,7tFG0_SlYkCbAHKQ9ZxlRg/kaVX9EXNIUeuXk3595VvDA, (ET:24.05.2022).
- Combatant Commands, U.S. Department of Defense, <https://www.defense.gov/About/Combatant-Commands/>, (ET: 23.04.2022).
- Congressional Research Service, China Naval Modernization: Implication For U.S. Navy Capabilities- Background and Issues for Congress, Congressional Research Service, March 2022 (ss.18-31).
- Cumhurbaşkanı Erdoğan Konuşuyor, (Protokol Konuşması), *Habertürk Televizyonu*, (23.05.2022).
- Cusack Thomas R., Don Ward Michael, “Military Spending in the United States, Soviet Union and People’s Republic of China”, *Journal Of Conflict Resolation*, Vol:25, No:3, September 1981 (pp. 429-469).
- Çalışkan Burak, “Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi”, *IHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, İstanbul 2016 (ss.4-8).

- Demir Cenker Korhan, “Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri Bağlamında PKK”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:5, Sayı:19 Güz 2008 (ss.66-81).
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçesi, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı*, <https://www.dzkk.tsk.tr/ArsivAskeriTarih/icerik/deniz-kuvvetleri-komutanligi-tarihcesi>, (ET:28.04.2022).
- Department of Defense, Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving The People’s Republic of China 2020, *Office of The Secretary of Defense*, 2020 (ss.45).
- Dolanbay Hacer, “1975-1984 Arası Gündem: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Türkiye’nin Dış Politikası”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt:5, Sayı:3, Aralık 2019 (ss.856).
- Egeli Sıtkı, “Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye açısından Bir Değerlendirme”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 40, Kış: 2014 (ss.40).
- Embel Ersin, “Varşova Paktı”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No:9, Eylül 2019 (ss.1-7).
- Erdoğan’dan Trump’a S-400’ler İçin ‘Ortak Çalışma Grubu’ Önerisi, *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48100957> (ET: 22.05.2022).
- Erdoğan Seyhan, “Savaş ve Askeri Ekonomi”, *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, S: Ocak, Şubat, Mart 2006 (ss.4).
- Ereker Fulya Aksu, “Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-NATO”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.28, Ekim 2019 (ss.1-3).
- Eren Erdem, “Bütüncül Teori İnşası: AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasının Analizi (2002-)”, *UPA Strategic Affairs*, Cilt:2, Sayı:2, 2021 (ss.14-25).
- Fırat Kalkanı Harekâtı ile Bölgenin Kaderi Değişti, *TRT Haber*, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/firat-kalkani-harekati-ile-bolgenin-kaderi-degisti-568429.html>, (ET:24.05.2022).
- Fırat Kalkanı Harekâtı, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı*, <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/FiratKalkani>, (ET:24.05.2022).
- Fleet Ballistic Missile Submarines- SSBN, United States Navy, <https://www.navy.mil/Resources/Fact-Files/Display-FactFiles/Article/2169580/fleet-ballistic-missile-submarines-ssbn/>, (ET:23.04.2022).
- FNSS Tarihçesi, FNSS, <https://www.fnss.com.tr/tr/kurumsal/fnss-tarihcesi>, (ET:16.05.2022).

- Gökçay Gökser, *İkinci Dünya Savaşı'nın Bitiminden Johnson Mektubu'na Dış Yardımlar ve Türkiye*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2015 (ss.60-140).
- Göktepe Cihat ve Seydi Süleyman, “Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası”, *Bilig*, Sayı:72 Kış 2015 (ss.197).
- Güç ve Aktarma Sistemleri V12 Projesi, BMC POWER, <https://www.bmcpower.com.tr/tr/sayfa/29/batu-projesi>, (ET:19.05.2022).
- Gülsoy Ahmet Faruk, *Türk Milli Savunma Sanayii Tarihi: Aselsan Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020 (ss.34-37).
- Hakan Kılıç, İsrail “Hava ve Füze Savunma Sistemi” Arrow Anti Balistik Füzeleri, <https://hakankilicaero.blogspot.com/2020/06/israil-hava-ve-balistik-fuze-savunma.html?q=S-400+NATO+sistemleriyle+entegre+olmayacak+a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1na+Rus+yorumu>, (ET: 22.05.2022)
- Hakan Kılıç, Onlar S-400'ü değil, S-400 alma ihtimalimizi seviyor, <https://web.archive.org/web/20170607120254/http://www.kokpit.aero/s-400-alma-ihtimalini-sevmek>, (ET:22.05.2022).
- Hakan Kılıç, S-400 ve F-35 Birlikte Olur mu?, <https://web.archive.org/web/20190916234922/http://www.kokpit.aero/f-35-s-400-birlikte-olur-mu>, (ET: 22.05.2022).
- Hakan Kılıç, S-400: “Yüksek İrtifa Paktsavar Füzesi”, <https://web.archive.org/web/20171117062022/http://www.kokpit.aero/s400-en-cok-sorulan-sorular>, (ET:22.05.2022).
- Hakan Kılıç, Yeni Tip Denizaltı Projesi (YTDP/Reis Sınıfı) Havadan Bağımsız Tahrik Sistemli Denizaltılarımız ve Denizaltıların Stratejik Önemi, <http://hakankilicaero.blogspot.com/2021/03/yeni-tip-denizalt-projesi-ytdpreis-snf.html>, (ET: 23.05.2022).
- HAVELSAN EHTES Elektronik Harp Test ve Eğitim Sahası, *HAVELSAN*, <https://www.havelsan.com.tr/sectorler/egitim-ve-simulasyon/canli-simulasyon/havelsan-ehates>, (ET:24.05.2022).
- Hindistan'ın Gözü Türkiye-ABD Arasındaki S-400 Krizinde, *T24 Dünya*, <https://t24.com.tr/haber/hindistan-in-gozu-turkiye-abd-arasindaki-s-400-krizinde,850322> (ET:22.05.2022).
- History*, Rostec, <https://rostec.ru/en/about/history/>, (ET:23.04.2022).

- İngiltere ve Kanada'nın Türkiye'ye Uyguladığı Savunma Sanayi Ambargoları Kalkıyor, *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/ekonomi/ingiltere-ve-kanadanin-turkiyeye-uyguladigi-savunma-sanayi-ambargolari-kalkiyor-3794037>, (ET:23.05.2022).
- İran Balistik Füze Programı, Füze Envanteri ve Son Gelişmeler, *Dünya Bülteni*, <https://www.dunyabulteni.net/dubam/iran-balistik-fuze-programi-fuze-envanteri-ve-son-gelismeler-hakan-kilic-h427134.html>, (ET:20.05.2022).
- İran'ın Savaş Uçağı Alay Konusu Oldu, *Milliyet Haberler*, <http://www.milliyet.com.tr/dunya/iranin-savas-ucagi-alay-konusu-oldu-1663996>, (ET:20.05.2022).
- İsmayilov Elnur, "Rusya-Batı Krizi Çerçevesinde Rusya'nın Yeni Askeri Doktrini", *BİLGESAM/Analiz Rusya*, No:1190, 25 Şubat 2014.
- İsrail Basını Herzog'un Ankara Ziyaretini "Tarihi" Olarak Niteledi, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-basini-herzogun-ankara-ziyaretini-tarihi-olarak-niteledi/2530686>, (ET:20.05.2022).
- İş Ortaklarımızla Geliştirilen Programlar Askeri Programlar, *Türk Havacılık ve Uzay Sanayii*, <https://www.tusas.com/urunler/hava-araci-yapisallari/programlar>, (ET:19.05.2022).
- İşte F-35'in Türkiye'de Üretilen Parçaları, *Savunma Sanayii Org*, <https://www.savunmasanayi.org/iste-f-35in-turkiyede-uretilen-parcalari/>, (ET:19.05.2022).
- Jane Murat, "İran'ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi", *ANKASAM/Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, İran Özel Sayısı 1, Ekim 2017 (ss.268-275).
- Jaworski Taylor, *The Warring Forties: The Economic Consequences of World War II*, The University of Arizona, 2014 (ss.25).
- Kalyon Levent, *Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008 (ss.55-210).
- Kıbaroğlu Mustafa, "İran'ın Nükleer Programı ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013 (ss.1-3).
- Kilis'e Roket Düştü, *Hürriyet Gündem*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kilise-2-roket-roket-atildi-40729111> (Erişim Tarihi:22.05.2022).
- Köroğlu Veli, "Jeopolitik ve Jeopolitik İlminin Nüfus Unsuru Açısından Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1 Aralık 2004 (ss.30).

- List of Aircraft Losses During The 2022 Russian Invasion of Ukraine, *Oryx*, <https://www.oryxspioenkop.com/2022/03/list-of-aircraft-losses-during-2022.html>, (ET:24.04.2022).
- Mevcut Durum Türk Savunma Sanayiinin 2021 Yılı Performansı, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=48&LangID=1>, (ET:19.05.2022).
- Mevlütöğlü Arda, “İran’ın Askeri Kapasitesine Genel Bakış” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:10, Sayı:88, Temmuz-Ağustos 2019 (ss.78).
- Mevlütöğlü Arda, Korkmaz Sertaç Canalp, “Türkiye’nin Hava Savunma Şemsiyesi ve S-400” *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Analiz, No: 213 Eylül 2017 (ss.9-13).
- Milli Muharip Uçak, *Türk Havacılık ve Uzay Sanayii*, <https://www.tusas.com/urunler/yeni-projeler/ozgun/mmu>, (ET:22.05.2022).
- Mission, *United States Navy*, <https://www.navy.mil/About/Mission/>, (ET:23.04.2022).
- MMU’nun Özgün Motorunda Süreç Belirginleşiyor, *SavunmaSanayiST.com*, <https://www.savunmasanayist.com/mmunun-ozgun-motorunda-surec-belirginlesiyor/>, (ET:23.05.2022).
- NATO’nun Türkiye’ye Yönelik Savunma Ambargosu ve Karadeniz, *SavunmaSanayiST.com*, <https://www.savunmasanayist.com/natonun-turkiyeye-yonelik-savunma-ambargosu-ve-karadeniz/>, (ET:23.05.2022).
- NATO’ya Karşı Varşova Paktı, *DW Türkçe*, <https://www.dw.com/tr/tarih-natoya-kar%C5%9F%C4%B1-var%C5%9Fova-pakt%C4%B1/a-2524916>, (ET:15.06.2022).
- Navy’s Association, *Ministry of Defence of the Russian Federation*, <https://eng.mil.ru/en/structure/forces/navy/associations/structure/forces/type/navy/north/about.htm>, (ET:24.04.2022).
- Neptune’s Wrath: The Flagship Moskva’s Demise, *Oryx*, <https://www.oryxspioenkop.com/2022/04/neptunes-wrath-flagship-moskvas-demise.html>, (ET:24.04.2022).
- North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1949, *Office Of The Historian* <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nato>, (ET: 21.04.2022).
- Okay Can, “Savaş ve Ekonomi” *Pivolka- Savaş Özel Sayısı*, Nisan 2003 (ss.28).
- Oran Baskın, “1923-1939 Görelî Özerklik-I: Dönemin Bilançosu”, (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası: Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919-1980*, Cilt: 1, İletişim Yayınları, (15.Baskı), İstanbul 2009 (ss.247-674).

- Oran Baskın, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:51, Sayı:1, 1996 (ss.358-368).
- Öncel Rifat, “Yunanistan’ın Hava Kuvvetleri Modernizasyonu ve İttifak İlişkileri”, *SETA Rapor*, 2022 (ss.13-33).
- Özdal Habibe, “Putin Dönemi’nde Rusya’nın Güvenlik Doktrinleri”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No:56, Şubat 2021 (ss.1-2).
- Özdemir Levent ve Akbaş Zafer, “Türkiye-İsrail İlişkilerinin Amerikan Dış Politika Eksenli Değerlendirmesi”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt:11, Sayı:1, 2020 (ss.50).
- Pentagon: Türkiye, F-35 programından çıkarıldı, *T24 Dış Haberler*, <https://t24.com.tr/haber/pentagon-turkiye-f-35-programindan-cikarildi.831103> (ET: 22.05.2022).
- Pirinççi Ferhat, “İsrail’in Silahlanmasında ABD’nin Rolü ve ABD-İsrail Stratejik İlişkisinin Başlaması (1956-1973)”, *History Studies Middle East Special Issues 2010* (ss.354-371).
- PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Mayıs 2017.
- Rusya’dan İŞİD’e Füze Saldırısı, *Time Turk*, <https://www.timeturk.com/rusya-dan-isid-e-fuze-saldirisi/haber-655335> (Erişim Tarihi: 20.05.2022).
- Rusya S-400 Füzesini Suriye’ye Konuşlandırdı, NTV, <https://www.ntv.com.tr/dunya/rusyadan-suriyedeki-ussunu-s-400-fuzeleri.q4xvFUui7E2LAWVB1bCDgQ> (Erişim Tarihi:24.04.2020).
- Rusya Su-57’leri Suriye’de Böyle Denemişti, *CNN Türk*, <https://www.cnnturk.com/video/dunya/rusya-su-57leri-suriyede-boyle-denemisti>, (Erişim Tarihi:20.05.2022).
- Sait Yılmaz, “Yükselen Güç Çin’in Politika ve Stratejileri”, https://www.academia.edu/22187065/Y%C3%BCkselen_g%C3%BC%C3%A7_%C3%87inin_g%C3%BCvenlik_politika_ve_stratejileri, (ET:24.04.2022).
- Sapmaz Ahmet, Rusya Federasyonu’nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm, T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2016 (ss.207-208).
- Savunma Sanayii Başkanı Demir: Ambargodan Çok Oyalama Var, *TGRT Haber*, <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/turkiyeye-ambargodan-cok-oyalama-var-2810713>, (ET:23.05.2022).

Savunma Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu, T.C: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Kalkınma Planı 207-2013, Ankara 2007.

Savunma Sanayimiz Tarihçe, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47>, (ET:28.04.2022).

Seren Merve, “Türkiye’nin Füze Savunma Sistemi İhale Süreci Temel Dinamikler ve Aktörler” *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Rapor, 2015 (ss.80).

SIPRI, *Military expenditure by country, in constant (2019) US\$ m., 1988-2020*, SIPRI 2021.

SIPRI, *The Sipri Top 100 Arms-Producing And Military Services Companies, 2020*, SIPRI 2021.

Sputnik Türkiye, ABD Haberleri, <https://tr.sputniknews.com/abd/201904091038684056-pompeo-devrim-muhafizlari-zayiflamadan-ortadoguda-baris-istikrar-mumkun-degil/>, (ET:20.05.2022).

Strategic Nuclear Arms Control Agreements, *Arms Control Association*, <https://www.armscontrol.org/factsheets/USRussiaNuclearAgreements>, (ET:23.04.2022).

Şahingöz Burak ve Tütüncü Asiye, “Türkiye ve Yunanistan Arasında Silahlanma Yarışı Var mı?”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:9, No:2, 2017 (ss.5).

Sinkaya Bayram, “İran’da Asker–Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları’nın Yükselişi”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı:2, Ocak 2010 (ss.119-130).

Terör Koridoru Çöktü, Stratejik Düşünce Enstitüsü, <https://www.sde.org.tr/mithatisik/genel/teror-koridoru-coktu-kose-yazisi-14335>, (ET:20.05.2022).

TEİ Yeni Turbofan Motoru TF-6000’i Tanıttı, *Defence Türk*, <https://www.defenceturk.net/tei-yeni-turbofan-motoru-tf6000i-tanitti>, (ET:17.06.2022).

The Top 25 Economies in The World, *Investopedia Economy*, <https://www.investopedia.com/insights/worlds-top-economies/>, (ET:24.04.2022).

Tokgöz Erdiñç, “Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünya Ekonomisinde Değişen Dengeler”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:7, Sayı:13 2018 (ss.7-28).

Tosun Ramazan, “Kıbrıs Meselesi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:10, 2001 (ss.856).

- TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. Faaliyet Alanları Ürünler, TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. <https://www.tei.com.tr/tr/faaliyet-alanlari/motor-montaj-test-ve-bakim-onarim-revizyon>, (ET:19.05.2022).
- TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. Hakkımızda, TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş., <https://www.tei.com.tr/tr/kurumsal/hakkimizda>, (ET:16.05.2022).
- Türk Havacılık ve Uzay Sanayi Hakkımızda, Türk Havacılık ve Uzay Sanayi, <https://www.tusas.com/kurumsal/hakkimizda>, (ET: 16.05.2022).
- Türkiye'nin Desteği 2020 Yılında Libya'nın Kaderini Değiştirdi, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-destegi-2020-yilinda-libyanin-kaderini-degistirdi/2093486>, (ET:24.05.2022).
- Türkiye'nin İhracatı 225 Milyar Dolara Yükseldi, TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiyenin-ihracati-225-milyar-dolara-yukseldi-650399.html>, (ET:23.05.2022).
- Türkiye'nin Terörle Mücadelesinde Etki Temelli Operasyonel Yaklaşım ve Örgütsel Etkileri, *Kriter Dergi*, <https://kriterdergi.com/dosya-savunma-ve-guvenlik/turkiyenin-terorle-mucadelesinde-etki-temelli-operasyonel-yaklasim-ve-orgutsel-etkileri>, (ET:24.05.2022).
- Türkiye Savunma Sanayi Sektör Raporu 2010*, TOBB Yayınları, Ağustos 2011.
- Türkiye ve Stinger MANPADS Füzesi, *Defence Turkey*, <https://www.defenceturkey.com/tr/icerik/turkiye-ve-stinger-manpads-fuzesi-4191>, (ET:16.05.2022).
- Türk Savunma Sanayiinin Dönüşümü, *Perspektif Online*, <https://www.perspektif.online/turk-savunma-sanayiinin-donusumu/>, (ET:19.05.2022).
- Türk Savunma Sanayiinin Yükselişi ve Ambargolar*, STM Savunma Teknolojileri, Mühendislik ve Ticaret A.Ş., İstanbul 2021.
- Türk Savunma Sanayii Ürün Kataloğu*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, Ankara.
- Türk Tayyare Cemiyeti Tarihçe, Türk Hava Kurumu, https://www.thk.org.tr/turk_tayyare_cemiyeti, (ET:28.04.2022).
- U.S. Government Publishing Office, "Iran Military Power", *Defence Intelligence Agency*, 2019 (ss.47-81).
- Weapons, Vehicles, Aircraft and Gear*, Marines, <https://www.marines.com/about-the-marine-corps/marine-corps-structure/weapons-vehicles-aircraft-gear.html>, (ET:23.04.2022).

- Working Structures*, North Atlantic Treaty Organization, <https://www.nato.int/nato-welcome/index.html>, (ET:21.04.2022).
- World Nuclear Forces*, SIPRI, <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/nuclear-disarmament-arms-control-and-non-proliferation/world-nuclear-forces>, (ET:23.04.2022).
- Worldwide Ballistic Missile Inventories*, Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/factsheets/missiles>, (ET:23.04.2022).
- Yardımcı Mehmet Emin, Kutlutürk Doğan, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Ekonomik Kısıtları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED*, 2019, Sayı:37 (ss.56-59).
- Yılmaz Hasan, “Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, 2017 (ss.88-93).
- Yorulmaz Murat, “Değişen’ Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde ‘Değişmeyen’ Güvenlik Paradoksu”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, Temmuz 2014 (ss.122-126).
- Yunanistan F-35 Savaş Uçağı Alacağını Resmen Açıkladı, Savunma Sanayi ST.com, <https://www.savunmasanayist.com/yunanistan-f-35-savas-ucagi-alacagini-resmen-acikladi/>, (ET:21.05.2022).
- Zeytin Dalı Harekâtı, Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı, <https://www.msb.gov.tr/tr-TR/ZeytinDaliHarekati>, (ET:24.05.2022).

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Dünya'nın en büyük savunma sanayi şirketleri.....	30
Tablo 2: Rusya'nın sahip olduğu Kıtalararası Balistik Füzeler	37
Tablo 3: Çin'in savunma sanayi şirketleri ve gelirleri	40
Tablo 4: Çin'in sahip olduğu füze sistemleri ve sayıları	42
Tablo 5: İsrail'in en büyük savunma sanayi şirketleri ve gelirleri.....	44

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: NATO'nun Siyasi Yapısı	26
Şekil 2: ABD Donanması Filoları ve Görev Alanları	32

ÖZGEÇMİŞ

İslam Babazade, ilköğrenimini 2004-2012 yılları arasında İstanbul'da Şakire Sadi Obdan İlköğretim Okulu'nda aldı. Orta öğrenimini 2012-2015 yılları arasında Bakü'de Qubadlı Rayon xanlıq Kend 2 Sayılı Tam Orta Mektep'te aldı. 2015-2019 yılları arasında Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans eğitimini tamamladı. 2019 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı. Yayımlanmamış bir kongre tebliği bulunmaktadır.